Hajnal László Gábor

ÜZENET AZ ÉLŐKTŐL

(Könyvek - Szerzők - Sorsok)

Hajnal László Gábor

Üzenet az élőktől

(Könyvek – Szerzők – Sorsok)

Hajnal László Gábor

Üzenet az élőktől

(Könyvek – Szerzők – Sorsok)

Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, Ohio, U.S.A.
1988

Copyright by Hajnal László Gábor
All rights reserved

A borítólapot
Koszta György (München) tervezte

Készült
a Katolikus Magyarok Vasárnapja
nyomdájában
1739 Mahoning Avenue
Youngstowm, Ohio 44509 U.S.A.

„A didergő elme korának esztendeiben . . .”

Bertha Zoltán — Görömbei András:
A hetvenes évek romániai magyar irodalma
TIT Budapesti Szervezete kiadása, 1983.

A két világháború közötti esztendőkben az erdélyi magyar irodalom komoly sikereket ért el. Rangot, tekintélyt vívtak ki az ott élő alkotók, s a Helikon, valamint a Szépmíves Céh gondozásában publikált kötetek szerzői biztosították 1945 után az irodalom folytonosságát. Tehetséges fiatalok léptek mellékük, hogy új lendületet adjanak a **„népszolgálat”** nehéz munkájához. Egy-egy folyóirat köré csoportosultak: 1946-ban megindult az UTUNK, és a NAPSUGÁR, 1953-ban a marosvásárhelyi IGAZ SZÓ, s 1957-től pedig ismét napvilágot látott a KORUNK. Az ötvenes évek elején induló generáció még belekóstolt a sematizmus keserűségébe, ám az utánuk jövők, különböző kényszerű kanyarok nélkül indulhattak pályájukon. Az 1961-ben kezdett könyvsorozatukról **„Forrás-nemzedék”-nek nevezte el őket a** kritika.

Magyarországon sokáig nem lehetett hivatalosan sem dicsérni, sem bírálni az elszakított területeken lévő honfitársaink művészi tevékenységét. A **„horizonttágítás”** a hetvenes évek elején nyert polgárjogot, s az érdeklődő olvasók gyorsan észrevették, hogy a nemzetiségi irodalmak közül az erdélyi a leggazdagabb. Szinte egyik pillanatról a másikra jelentek meg áttekintésre, számbavételre alkalmas tanulmánykötetek. **Sőni Pál** 1969-ben adta közre egyetemi tankönyvét, **Kántor Lajos** és **Láng Gusztáv** 1971-ben publikálta a romániai magyar irodalomtörténetét. Számos értékes tanulmányban elemezték, hogy mi is történik Erdélyben: **Czine Mihály, Pomogáts Béla, Szakolczay Lajos, Ilia Mihály** és sokan mások vázolták fel a határon túli magyar irodalom törekvéseit, céljait és dicséretes eredményeit. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete 1983-ban jelentette meg **Bertha**

Zoltán-Görömbei András A HETVENES ÉVEK ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMA című kötetét. A szerzőpáros imigyen fogalmazta szándékát az előszóban — idézünk:

„A hetvenes évek romániai magyar irodalma jórészt feltáratlan, annak ellenére, hogy ez az időszak a romániai magyar irodalom nagyívű kibontakozását hozta meg. Élet és irodalom szorosan összefüggenek egymással, de nem azonos törvények szerint alakulnak. Szó sincs tehát arról, hogy az irodalom szembetűnő minőségi és mennyiségi gyarapodása a romániai magyar nemzetiség közösségi gondjainak megoldásával vagy akárcsak enyhülésével kapcsolódnak ok-okozati viszonyba. A legjelentősebb művek elemzése talán meggyőzően bizonyítja, hogy a romániai magyar irodalom igazi felnőtté válását inkább a nehéz gondokkal küzdő nemzetiség életigényű, közösségi megmaradást és kibontakozást akaró feladatvállalása, a sajátosság méltóságát és értékét valló nemzetiségi magatartásformájuk kimunkálása teremti meg."

A szerény kiállítású, két kötetes könyv első részében áttekinthető monográfiát találunk a hetvenes évek romániai magyar irodalmáról, a másodikban pedig válogatott bibliográfiát. Az eligazodáshoz szükség is van erre, hiszen az utóbbi több mint fél évszázadban öt nemzedék volt jelen Erdély irodalmi életében, s alkotásaikkal túlnőtték a provinciális kereteket. Legjelentősebb műveik a mai magyar irodalom csúcsteljesítményei közt tarthatók számon. A fő vonulatokat, az áttekintő, rövid bevezető után a szerzők öt fejezetben dolgozták fel. A kötet igen érdekes része, amikor pillantást vetnek a **„Búcsúzó nemzedék"**-re, azokra, akik utat tapostak a bozótosban. Közülük már sokan nem élnek, de munkásságukat összegezték haláluk előtt. Így például Kemény János (Kakukkfiókák-1972), Kacsó Sándor (Virág iszap alatt-1971), Balogh Edgár (Szolgálatban-1978), Bányai László (Kitárul a világ-1978), Méliusz József (Illúziók kávéháza-1971), Nagy István (Sáncalja-1968) és lehetne sorolni az önéletrajzi regények tömkelegét.

Az utánuk jövők, az úgynevezett **„középnemzedék"** legismertebb tagja Sütő András. Kezdetben Móricz örökségét és az erdélyi magyar nyelv képgazdagságát társította a szocializmusnak nevezett rendszer **„hajnali óráinak"** lendületében papírra vetett novelláiban. A **„Félrejáró Salamon"** és a **„Pomás Gedeon"** groteszken-humoros művei már jelezték tehetségét, ám az igazi sikert **„Anyám könnyű álmot ígér"** — naplójegyzeteivel érte el. Ez a líraian szociográfiai regény az epikus perspektívák sokféle-

ségéből építi fel mondandóját, s ad áttekintést a romániai magyar parasztság életéről. A megmaradás titkát és lehetőségeit kutató Sütő nagy figyelmet szentel a nyelvnek, s az ennek révén megőrzött nemzeti hagyományoknak, érzületeknek, közös titkoknak.

Görömbei András vállalkozásáért nem lehetünk eléggé hálásak, hiszen szerzőtársával, Bertha Zoltánnal együtt olyasmit valósítottak meg, aminek értékeléséhez minden dicséret kevés. Mert nem csupán bemutatják a nevesebb erdélyi tollforgatók pályaívét, nemcsak elemeznek — hanem örökséget mentenek és a közömbösség ellen perelnek, hogy Székelyföldön született küzdelemversek nagy poétái, szenvedéseik ellenére sem mondhatják el azt, mint Petőfi farkasai, „De szabadok vagyunk!" — ám a nagy magányosságban is teszik dolgukat. Persze, akad, ki ebbe belerokkan, miként a Forrás első nemzedékének legjelesebbje, Szilágyi Domokos, aki 1976-ban öngyilkos lett, mert — idézünk:

„...a keserűség hangjai a fáradásával párosulnak. A fő felismerések ugyanazok: szenvedés, fájdalom, lét, pusztítások, háborúk, bűnök, borzalmak telítik meg a történelmi és társadalmi valóságot, a lélek kibogozhatatlan törekvései a soha meg nem fejthető mindenség felé szárnyalnak, de az élet börtöne lefogja a vágyakat. Az egyetlen lehetséges érzés mégis az élet intenzitásának a kiterjesztését akarja. Mindez lenyugodtabb hangon, a beletörődés, a rezignáció felé hajló hangon szólal meg, a sokféle stíluskeverés, síkváltás, s irónikusszatirikus, keserűgroteszk játék eszközeivel. Az élet vigasztalansága a halál pusztító hatalma miatti kínnal egyesül, a lehetetlen végtelenségre áhítozás s az életkívánalom expanziójának gátjai feloldhatatlan lelki és metafizikai kelepcébe zárják az embert."

A költő nemzedéktársa és első felesége, Hervay Gizella Magyarországra történt áttelepülése után, 1982-ben vetett véget önkezével életének, Budapesten. A monográfia nem szórakoztató olvasmány, s a tömör narrációkhoz nem szokottaknak unalmasnak is tűnhet, de a gondolati építmény masszív. Csak néhol találni cizellált részeket, ám ez éppen az otthonosság melegét szolgálja. A rendberakott, rendszerezett fejezetek gördülékenyen kapcsolódnak egymáshoz, minden lényeges tudnivalót megtalálunk a két kötetben, hogy mit is csinált Panek Zoltán és Beke György, Lászlóffy Aladár és Bálint Tibor, Farkas Árpád és Kocsis István, majd a hetvenes évek pályakezdőinek vezető egyénisége, Szőcs Géza.

Az információk sokasága lenyűgöző, de örömünkben

rengeteg üröm is vegyül, hiszen az jut eszünkbe, hogy az anyaország illetékesei a híradás engedélyezésén túl nemigen védik az erdélyi magyar írók érdekeik, sőt, az életüket, szabadságukat sem. Ez a könyv azért hasznos tehát, mert középiskolások, egyetemisták, értelmiségiek és mindenre fogékony munkások legalább megismernek neveket, alkotói törekvéseket, s mindezek birtokában kereshetik — legtöbbször hiába — a hazai üzletekben a **„túlparton"** lévők műveit. Az öt nemzedék szorosan egymásba kapcsolódó tevékenységének körképe, és a nagyszámú, tehetséges írók felsorolása azonban senkit ne ringasson hamis illúziókba. A **„nagykorúvá"** lett művek alkotói, a Romániában megjelenő újságok, folyóiratok, antológiák, könyvek szerzői és szerkesztői gyötrelmes próbálkozások közepette, kiskorúsítva dolgozhatnak.

Görömbei András és Bertha Zoltán erről nyiltan nem beszélhetett, de tanulmányaik figyelmes olvasásakor észrevehető, hogy igyekeznek pőrére vetkőztetni a felcicomázott valóságot, összesöprik az elcsépelt szavakat, s rámutatnak arra, milyen módon is történik a méltóság keresése a didergő elme korának esztendeiben. Az erdélyi magyar írók tényleg alagutat vernek a hóba, és a Keresztelő Jánosok alázatával hajtják végre a cselekvés parancsait. A róluk szóló monográfia a virrasztókat bemutató kézikönyv, s ennek megfelelő komolysággal ajánlatos lapozgatni!

„Az éjnek némely óráiban . . .”

Kozma Mária: Idővallató
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983.

Aki szelíden tud várakozni, az holtában válik rebellissé. S az emlékek lázadása olykor veszedelmesebb lehet, mint egy valódi felkelés. Ha a nép ajkán, szívében tovább él őseik története, szenvedése és sóhaja, akkor még nem lehet nagy baj, mert hisznek a csodában. Az idő és képzelet sötétjében a történelmi múlt szunnyadása egy kicsit hasonlít a dérütötte, hervadó rózsák kornyadozására, de az alkalmas pillanatban érkező frissítő zápor, a délelgető nap melege új erőt pumpál egészen a gyökerekig. Erdélyország lakóinak kőkeményre fagyott türelme és hite, dacos gőgössége kiirthatatlannak tűnik; nem hunyászkodnak meg a nyomorítók előtt, pedig gyakran lesz az erőlködéstől vizes hátukon a gúnya, ám reszketve is azt vallják, hogy az emlékezés a megmaradás biztosítéka.

A csíki székelyek meg különösen tudnak várni, olyanok mint a por, amely már egy nap múlva sem ugyanaz, noha abból az egy földből vétették. Úgy születik itt emberből az ember, mint ma, tegnap, tegnapelőtt. Így válik a várakozás időtlenné. Akinek errefelé ringatják a bölcsőjét, nem térdel le egykönnyen, pedig próbálkoztak ezzel törökök, osztrákok és Trianon után — óta — a románok is mindent megtesznek, hogy legalább a derékhajlítást elérjék. Ám a föld és a nyelv frigye vajákos varázserővel teremti a múltbéli folytonosságot: tűrni, de nem behódolni. A Kriterion Könyvkiadó gondozásában 1983-ban jelent meg Kozma Mária **„Idővallató”** című kötete, amely négy elbeszélést tartalmaz, feleleventve a mádéfalvi veszedelem múlt és jelenbeli időszerűségeit. Az írónő elképzelése az, hogy a történelmi események, bennük a sikerek és csapások többszörös áttétellel épülnek be egy közösség szokás-, érzés- és viselkedésrendszerébe, vagyis: a családi hagyományokban, mítoszokban és hiedelmekben továbbörökí-

tett tudat a história összefüggésrendszerébe kapcsolják napjainkat.

A XVIII. század első évtizedeiben Csík legnagyobb gondja a szegénység. Három fő tényező játszik ebben közre: a természet mostohasága, a katonatartás, valamint a rendszeres és mind terhesebbé váló adózás. A lakosság tiltakozik az utóbbi kettő ellen, ám a hatalom nemigen törődik a panaszokkal. Hiába írnak levelet, sérelmezik a visszaéléseket, Mária Terézia nem tud — vagy akar — érdekükben tenni semmi hasznosat. Újabb haraghullámot kelt, hogy 1762 nyarán — osztrák mintára — székely határőrséget szerveznek, de ez sorozatos lázadást vált ki. Eredmény nélkül hivatkoznak ősi szabadságukra, a királynőt ez nem érdekli: az ellenszegülőkre halál, a szökevényekre pedig jószágvesztés vár. A mádéfalvi férfiak erélyes lépésre szánják el magukat és a csomortáni Szalonka völgybe húzódnak ki. Kezdetben nem tűnik komolynak ez a passzív lázadás, de nemsokára a példa erejével hat. A rákosiak, madarasiak mennek utánuk, a háromszékiek is mintegy nyolcszázan feléjük tartanak, a kászoniak pedig készenlétben állnak. A sorozóbizottság katonai beavatkozásra szánja el magát, s a Vízkereszt utáni nap reggelén kilenc órakor kétszáz halott s ezernyi sebesült jelzi, hogy a hónapok óta vajúdó közösségi forradalom megdőlt, mielőtt kibontakozhatott volna.

Kozma Mária nem beszéli el kötetében részletesen az eseményeket, csupán különböző tanulmányokból, krónikákból vett idézetekkel jelzi a történteket. A múlt és jelen idősíkját jó érzékkel tologatja, ám egy kicsit zavaró, hogy evidensnek véli, miszerint a könyvét lapozgató minden olvasó pontosan ismeri a mádéfalvi tömegmészárlás történetét. A szerző ugyan lábjegyzetben utal arra, hogy milyen forrásmunkákat használt fel, de a mai kor szűkre szabott időkorlátai miatt bizony csak kevesek veszik a fáradságot újabb művek bogarászására.

Ezt csupán azért említjük, mert olyan országokban, ahol a históriát a politika szolgálatába állítják, s a lényeget gyakorta meghamisítják, ott nagy fokú jóhiszeműség abban reménykedni, hogy az állampolgárok többsége ismeri a valódi tényeket is. Ez alól Erdély sem kivétel, bár a balladák földjén sok régi esemény tovább él, mint az olyan falvakban, ahol megbolygatták a lakosság összetételét és nagyfokúvá vált az elköltözés. Mindezek ellenére nem mondhatók szárazan elvontnak Kozma Mária írásai. Élvezetesen eleveníti fel az 1770-es pestisjárvány idején történteket, s arról is képet ad, hogy miért vándoroltak ki — vagy el — annyian a XVIII. század végefelé. Második novellájában a cso-

datévő Mária szobrának szinte minden katolikus helyen megtalálható legendáját mondja el. S itt olyasmit is megemlít, amit lényeges kiemelni, nevezetesen: mindig akadtak iskolaépítők és -rombolók, adakozók és tolvajok. A múltban azonban így vagy úgy, de megbűnhödtek a gyujtogatók, míg pár évtizeddel ezelőtt senki nem tuszkolta ki őket a városból, s aki tiltakozni próbált, azt a papok bérencének nevezték. Idézünk:

„A régi könyvek lapjai, amelyeket nap mint nap felgyújtottak, jobban égtek, mint a közönséges újság, s ott lelték halálukat a kályhában, amelyen az enyv főtt. Égtek mártírhalált szenvedve a XV. századi ősnyomtatványok, égtek a fóliánsok, a régi kéziratos pergamenlapok. Máglyahalált haltak a festett, elefáncsontszínű lapok. 1950-ben kiszállt ugyan egy bizottság, megvizsgálta az egymásra hajigált könyveket, de továbbra sem értettek semmit. Mivel azonban annyi feljelentés érkezett ez ügyben, a könyveket a műhely melletti helyiségbe hordatták, s a könyvek halomba dobálva ott maradtak további intézkedésig. Az ajtóra lakatot tettek. Emlékezni és megérteni a megmaradottak feladata . . .''

Az „**Idővallató**'' című kötetnek is valójában ez lenne a célja. Kozma Mária dicséretes tehetséggel teremt külön világot a valóság részeiből, s apostoli nyugalommal magyarázza; a bűnösök menedéke és rejtekhelye az a tény, hogy az emberek félnek elhinni mások gonoszságát. De aki közömbössé válik a rossz iránt, az maga sem jó többé. Ám a csodatevőket felékesítik. Ezért szereti a nép a szenteket, mert az irgalmas cselekedetekre mindenkor nagy szükség van. A históriát tisztelő és felelevenítő írók is hasonló indittatásból ténykednek, bújják a könyvtárakat, mentenek meg lobogó máglyák széléről kézirat-lapokat, s várják a télben a tavaszt. Hősökből van elegendő, csak nehéz őket biztonságba helyezni, mert zsandárok és besúgók strázsálnak az utcákon, sarkokon, a jelentést készítők mindenről tudni akarnak!

Melyik emlék erősebb: a félelemé vagy a hőstetté! Az éjnek némely óráiban felriadnak a sokat tudók, mivel fejükben látomások téblábolnak, mert a hit olyan, mint pogányoknak a csillagnézés, földmívesnek a termékeny eső utáni áhítat. Kozma Mária kötetének befejező novellája a szomorú turista bolyongását meséli el, aki a híres kollégiumot keresi, ám erről senki nem akar tudni a városban. Megpróbál valamit felidézni, amit nem élt meg, csak tud róla, úgy van benne, mint ahogyan a kutyában lakik a farkas. Idézünk:

„Alig van gimnázium, ahol a színielőadások kultuszát a XVIII. században annyira gyakorolták volna, mint a csíksomlyói

gimnáziumban, s ahol a vidék érdeklődése is oly élénk lett volna ezek iránt. Az 1721—1784 közötti időkben mintegy 28 darab iskoladráma és 48 misztériumjáték maradt fenn... 1780. október 18-án az asztalosok gondatlansága miatt a színház leégett. A csíki székelység annyira rajongott a színielőadásokért, hogy már a következő évben egy új színház építéséhez fogott. Az előadások 1784-ig tartottak, amikor II. József abszolút intézkedései folytán a Múzsák falai közt kimúlt a magyar nyelvnek ápolására a csíksomlyói gimnáziumban oly hévvel felkarolt nemes intézmény, és az összes színi készletet eladták, vagy a kincstár részére elkobozták."

S mi történik napjainkban, hogy a holnap nemzedéke már csak hallomásból ismerje a nagyhírű kolozsvári Bólyai egyetemet. A legújabb intézkedés szerint a nevet eltörölték és a magyar diákok számát az összhallgatók öt százalékában szabták meg. Ez legalább akkora veszedelem, mint a mádéfalvi népirtás volt.

A termékeny bizonytalanság

Balás Gábor: A székelyek nyomában
Panoráma Kiadó, 1984. Bp. 374 lap

Csaba királyfi története (legendája?!) még mindig erősen tartja magát Erdélyben. Az ott élő magyarság ezt évszázadok óta különböző módon színezi, historikus krónikáikban beleszövik nemzetségük legkedvesebb vezérének alakját, s a székelyek mindig őt hívják segítségül, ha bajba kerülnek. Figyelik az eget, hogy a Tejúton mikor jelenik meg a felmentő sereg, mert a monda szerint az elporladt csapat egyszer feltámad, és Etele fiával az élen előbukkannak a Hadak útja csillagainak ösvényén, hogy végleges szabadságot-békét hozzanak sokat szenvedett leszármazottaiknak. Különösen napjainkban van nagy szükség az ilyen erőt adó mesékre, hiszen a nagy bizonytalanságban legalább ez jelent valami kapaszkodót, s hitet a megmaradáshoz. A leigázott, megnyomorított népek vágy-rekvizítumai mindig csodásak, mert félelmeikben ezen álom-ereklyék segítségével élik túl a mindenkori jelent, mernek reménykedni abban, hogy a jövő meghozza számukra azt, amit oly régóta szeretnének.

Az erdélyi magyarság sorsának alakulásáért a mai magyarországi kormány hivatalosan semmiféle felelősséget nem vállal, az üldözöttek érdekében szót nem emel, óvatosan, sőt félve figyeli a jogokért acsarkodó honfitársaink tevékenységét és nem tiltakozik a Romániában tapasztalható nemzetiségi elnyomás ellen. Ugyanakkor a különböző hazai folyóiratokban, újságokban néhanapján lehet olvasni cikkeket, tanulmányokat az Erdélyben tapasztalható visszásságokról, s noha csak úgy szőrmentén mondhatják el véleményüket a szerzők, a sorok közül kibogarászható, hogy mennyi gond, mocskolódás, sorozatos kibabrálás jut osztályrészül a kisebbségbe szorultaknak. Szerencsére, az a nép, amelyiknek erős a hagyománya, nehezen tiporható el, mert a gyökerek ismerik a legyőzhetetlenség titkait: hiába vágják le a nem-

zetség fájának koronáját, döntik ki a törzset, a tuskóból új ágak sarjadnak, s a viharokban tovább dúdolják az életnek dalát.

Mostanság könyvek is jelennek meg néhanapján hazánkban, elemezve, bemutatva Erdély múltját, de nagy ritkán a jelent. Igaz, az emlékek is lehetnek kapaszkodók, reményt keltők, hogy a múltban sem volt könnyű, már a lófők, a szabad székelyek is megküzdöttek függetlenségükért, voltak lázadások, felkelések, nagy vérengzések, ám sikerült mindig újrakezdeni. Az viszont kétségtelen, hogy a trianoni diktátum óta nagyon nehéz a sorsuk, rohamosan gyarapodik a vértanúk száma, s már a romániai magyarság történetének kutatása sem teljesen veszélytelen. Az anyaországban erre — elméletileg — nagyobb a lehetőség, de akik ezt igyekeznek kihasználni, gyakorta szelektálják az információkat, fölkészültségük is nemritkán hiányos, és egyik szemükkel a háttérben folyó politikai huzavonára figyelnek. Ettől aztán a színvonal kacskaringós lesz, rengeteg az áttételes kifejezés, a transzilvánizmus ideológiájának meghatározását széles ívben kikerülik, az erdélyi gondolatok szintetizálása helyett sokan csak feleselni mernek.

Az okokat persze ismerjük, a bűvös tükör forgatásának módszerei sem hétpecsétes titkok, s ezért kénytelen-kelletlen muszáj elnézően bírálni — ismertetni — mindazon műveket, amelyek az erdélyi magyarság, székelység múltját óvatosan elemzik. Az ellentmondások teljes tisztázására egyik oldalon sincs lehetőség, mert hiába húzódik határ a két ország között, lényegileg ugyanahhoz az akolhoz tartoznak, s a „főpásztor" nem engedélyezi a túlzott nacionalizmust, sovinizmust, irredentizmust. Azt is tudjuk, hogy az erre irányuló kísérletekkel mindig a magyarokat vádolják, hiszen napjaink gyakorlata szerint a legvadabb dákoromán elméletet is úgy magyarázzák a nyájat terelgető hatalmasok, hogy íme, az együttélő nemzetek kölcsönös megértésének jó példája. A pallos árnyékában tényleg bonyolult az igazat beszélni, ám néha jobb lenne inkább hallgatni, mert a badarságok publikálása tovább rontja az amúgy sem rózsás helyzetet.

De tegyük félre a bosszankodást és örüljünk annak, hogy az Akadémiai Könyvkiadó gondozásában 1983-ban napvilágot láthatott **Pomogáts Béla: „A transzilvánizmus. Az erdélyi Helikon ideológiája"** című kötete, vagy **Bertha Zoltán—Görömbei András** nagyszerű bibliográfiája a hetvenes évek romániai magyar irodalmáról, aztán **Tolnai Gábor** könyve, a **„Fejedelmi Erdély"** és így tovább. Egy pillanatra azonban időzzünk el **Balás Gábor: „A székelyek nyomában"** címet viselő művénél, amely a Panorámá-

nál jelent meg 1984 nyarán. Hogy miért éppen a turisztikai könyvekre profilírozott kiadó vállalta fel a három és félszáz oldal kinyomtatását, arra elég vérszegény magyarázat a mottó: „**Utazások a múltban és a jelenben**". Ám ha figyelmesen végigolvassuk ezt a terjedelmes munkát, megfejthető a rejtély. A szerző szándéka nem kevesebb, mint a székelység teljes történetének ismertetése.

Illetékesnek érzi magát erre márcsak azért is, mert ezen a földön, Gyergyószentmiklóson született 1909-ben, ahonnét középiskolás korában került Budapestre, és ott jogtudori oklevelet szerzett. Erdélyi jogtörténeti tanulmányai 1947-től jelentek meg, három kötetben publikálta adatösszeállításait. Mindezek alapján joggal gondolhatnók, hogy a székelyek eredetének boncolgatása teljességgel hiba nélküli. Ám aki parányit is foglalkozott a magyar őstörténettel, az előbb-utóbb gyanakodni kezd, mert szembeötlő, hogy a szerző csupán felületes ismeretekkel rendelkezik mind néprajzi, régészeti, mind pedig nyelvészeti területen: a finnugrisztika, turkológia és szlavisztika legújabb eredményeit olykor figyelmen kívül is hagyja. Bevezetőjében ezt írja — idézünk:

„Senki ne essék abba a hibába, amelybe egyes — egyébként hasznos munkát folytatott — tudósok: hogy ingatag érveiket sziklaszilárd ténynek minősítsék. A ‚termékeny bizonytalanság' László Gyula-féle módszere sokkal több alapot nyújt jó eredmények elérésére, mintha valaki beképzelten dilettánsnak minősíti azt, akinek más a véleménye. Igen jó szem előtt tartani azt a Benkő Lóránd részéről hangoztatott módszert is, amely szerint egy adat még nem elegendő, kettő már alaposabb kutatásra biztat, három pedig alapot nyújthat a továbbhaladásra. Ezért próbáltunk lehetőleg csoportosan előforduló adatokra támaszkodni, de még ezek megléte esetén sem lehet kizárni azt, hogy a mai ismereteink szerint igen valószínűnek látszót a jövő kutatásainak eredménye esetleg módosíthassa. A székelység történetét illetőleg már igen sok eszmefuttatás keletkezett, amelyet ma bátran nevezhetünk helyt nem állónak, esetleg badarságnak."

A prológus sugallata szerint a kritikusnak ajánlatos haptákba vágni magát, s vita nélkül elfogadni a „**termékeny bizonytalanság**" tetszetős formuláját, még akkor is, ha azt tapasztalja, hogy Balás Gábor miképpen formál feltételezésekből tényt. A fantázia — általában — ilyetén módszerrel nagy diadalt szokott aratni, mert sokan nem kedvelik a tudósi elmélyültséget, fontoskodásnak tartják a gyakori lábjegyzetelést, a forrásmunkák halmazát. Jelen esetben azonban jó lenne tudni, hogy ez vagy az az

állítás bizonyított-e, kitől idézte. Bár nagy ritkán találni erre utalást, a kötet végén is ott a jegyzet, hogy mely könyvek — tanulmányok — foglalkoznak az őstörténettel, a középkorral, de elég sok ellenőrizhetetlen kéziratot is megemlít.

Nincs szándékunkban csak a hibákat keresni, mert maga a mű, teljes egészét tekintve, pontosan betölti feladatát, ám a tájékozottabb olvasó okkal morgolódik azon, hogyan lehet Anonimus honfoglalás leírását száz százalékos valóságként hirdetni, hiszen idáig senki nem bizonyította be, mikor is született, élt a névtelen krónikás. A kötet lektorai között találjuk László Gyulát, s ezért egy pillanatra tétovázunk, amikor azt a kijelentést akarjuk megkockáztatni, hogy a **„kései avarok"** — szerintünk — nem nevezhetők egyértelműen a székelyek elődjeinek. Ezt László professzor sem állítja könyvében, de ebben a kötetben viszont benne maradt — faktumként! Az őstörténeti kutatások különben sem képzelhetők el erdélyi ásatások nélkül, erre azonban a román kormány ritkán ad lehetőséget.

Az ott élő tudósok keze is kötve, mert van ugyan Romániában, az 1971-ben megalakult Iorga Intézeten belül magyar nemzetiségtörténeti kutatócsoport, de megfelelő képzés hiányában nincs elegendő szakember. A volt Bolyai Egyetem történelmi fakultására — a numerus clausus — miatt évente egy-két fiatalt vesznek fel, s belőlük nem nőhet ki új és erős tudós nemzedék. Csak a régebbi generációra lehet még számítani. A Kortárs című budapesti folyóirat 1984. augusztusi számában megjelent egy interjú Demény Lajos romániai magyar történésszel. Idézzük:

„... a magyarországi régészeti kutatásoknak mindig erős vonulata volt a középkori anyag tanulmányozása. A romániai középkori régészeti kutatás azonban a második világháború után alakult ki, mint külön is körülhatárolható diszciplina. Addig főleg a dák, dák-római korszakra, és a még régebbi időkre összpontosult. Ez hatással volt a romániai magyar régészeti kutatásokra is. Ebben a vonatkozásban Ferenczi István, Ferenczi Géza és Dr. Székely Zoltán voltak az elsők, akik konkrétabban hozzányúltak ... a középkori településtörténethez. Dr. Székely Zoltán zabolai ásatásai azt igazolták mindenképpen, hogy a székelyek, a magyarságnak ez az ága a XII. század közepén már itt temetkezett. Ezt mutatja a petőfalvi temető is. Minden népcsoportnál az egyik legvitatottabb kérdés az eredet, a kialakulás. Még ma is él a köztudatban a székelyek hun eredete. Nézzük a tényeket. Nem bizonyítható például, hogy a székelyek és a magyarok etnikailag külön eredetűek lennének."

Ám az egy újabb disputa alapja, hogy ki volt előbb. Az erdélyi szállóigék szerint: Székely szülte a magyart! — vagy: Ha a világon székely nem lett volna, magyar sem lenne! Visszakanyarodva Balás Gábor könyvéhez, most megjegyezzük, hogy az eredet és testvériség igazolására imponálóan sok adatot vonultat fel, nem bánik fösvényen a helységnevek sorolásával: kik, mikor, merre, miért. Akinek van türelme és érdekli ez a téma, ámuldozhat az etimológiai hasonlítgatásokon, és hogy milyen csodálatos anyagból gyúródhatott a székelység, hiszen olyanok, mint az acél, minél többet ütik, annál ellenállóbb lesz. Kiemelhető még a türelmük, mert az Erdélyben együtt élő három nép — románok, szászok, magyarok — közül a mi fajtánk tanúsított mindig legnagyobb megértést vallási, kulturális, nemzetiségi téren. Balás Gábor kötete hibái ellenére is nagy siker lesz, márcsak azért is, mert a befejező részben számos olyan jeles személyt mutat be, akiket a székelység adott a magyarságnak: Dózsa György, Mikes Kelemen, Kőrösi Csoma Sándor, Gábor Áron, Orbán Balázs, Benedek Elek, Tamási Áron és Kiss Manyi — hogy csak néhányat említsünk.

S ha már az Erdélyben tapasztalható múlt és jelenbeli eseményeket járjuk körbe, nem kerülhetjük ki annak megemlítését, hogy ezen a földön mennyi jogtalanság és sérelem érte a népünket. Ezekről azonban alig írnak mostanában megemlékezéseket. Pedig ajánlatos lenne szóvá tenni, hogy a Biblia első románra fordítása és kiadása magyar pénzen történt, a székelyek még nehéz önvédelmi harcaik idején sem rendeztek vérfürdőket, mint tette azt Horia Closca, Grisan, Axente Sever, Avram Jancu, Maniu, a politikusaik is a románság fejlődését csak a magyarság rovására tudták és tudják elképzelni. A párizsi béketárgyaláson, 1947. február 10-én elérték céljukat, övék lett másodszorra is Erdély. De csak a terület, s noha minden erejükkel igyekeznek megtörni az **„őslakosok"** szellemi-lelki erejét, a kisebbségbe szorultak nem adják meg magukat.

Csak csodálkozni tudunk a két világháború között működő Szépmíves Céh és a Helikon eredményein, s eltöprengünk azon is, hogy milyen motor hajtja — hajtotta — Venczel Józsefet, Kelemen Lajost, Jakó Zsigmondot, Egyed Ákost, Benkő Samut, Szabó T. Attilát, Imreh Istvánt, kinek most jelent meg a **„Törvényhozó székely falu"** című kötete. Szeretnénk sorolni tovább, oldalakon át azok neveit, akik Romániában, nagy nehézségek közepette is igyekeznek megmenteni mindent, amely a magyarság történelmi-irodalmi múltját bizonyítja. Ugyanakkor nehezen fo-

galmazódik meg bennünk a mondat, amikor azt akarjuk megkérdezni: miképpen juthatott el hazánkban a történelmi tudatformálás arra a pontra, hogy a középiskolások döntő többsége nem tudja, milyen nyelven beszélnek a székelyek. Jelen pillanatban azért is fontos védelembe venni az elszakított területen élő honfitársainkat, mert Magyarországon még azon vitatkoznak, hogy az tekinthető-e nacionalistának, aki ütlegeli a kisebbségbe szorultakat, vagy az, aki a megvertek érdekében szót emel.

Romániában egyértelműen ez utóbbiakat tekintik bűnösnek, hiszen amikor Illyés Gyula a Magyar Nemzet 1977. december 25-i és 1978. január 1-i számában publikálta a **Válasz Herdernek és Adynak** című tanulmányát, amelyben a nemzetiségi elnyomás különböző történetét ecsetelte, rögtön megtámadta a bukaresti Társadalom- és Politikatudományi Akadémia elnöke, Michnea Georghiu. Az otthoni hivatalosok azonban nem vették védelmükbe az írót, sőt a Szellem és Erőszak című könyvét betiltották. Hasonló eset történt Ion Lancranjan **Beszéd Erdélyről** kötetének megjelenése után. A cikk- és esszégyűjteményben a leggyűlölködőbb hangon írt a **„betolakodott"** magyarokról, s amikor a csokorba gyűjtött rágalmak valótlanságaira rámutatott a Tiszatájban közölt recenzióban Köteles Pál, még majdnem neki és a folyóirat szerkesztőjének lett baja, mert védekezni mertek. Száraz György is hiába jelentetett meg néhány ügyes tanulmányt, a társadalmi és politikai vezetők részéről senki nem emelt vétót, hogy „Dáciában" legalább a jószomszédság nevében türtőztessék magukat.

Nagy szeretettel és figyelemmel forgatunk minden olyan művet, amit Erdélyben adtak ki, vagy a székelyek életét mutatják be. Ám nem értjük, hogy a mindkét oldalon tapasztalható szembehunyósdi és az alkalmankénti sunyiság miért ölthet soha nem tapasztalt méreteket, miért ad lehetőségeket a sorozatos provokációkra a magyar kormány. A halmozott jogfosztottságra, a hódító erőszakra sokféleképpen lehetne felelni. Az Új Tükör 1984. augusztus 5-i számában Benkő Samu, romániai magyar történész azt panaszolta, hogy a Bólyai kéziratokat mindezidáig nem jelentették meg, nincs olyan erdélyi fejedelem, akinek a levelei össze volnának gyűjtve, az 1848-ra vonatkozó dokumentumok döntő többsége még nem látott nyomdafestéket, noha az Akadémia kolozsvári fiókjának munkaközössége immár a harmadik vaskos kötetet állította össze.

Lámcsak, rengeteg a lappangó örökség, korszakalkotó szellemi teljesítmények porosodnak, s itt lenne nagy szerepe a hazai

kiadóknak, hogy pártfogásukba vegyék az erdélyi írókat, történészeket, s megmentsék az enyészettől az értékes kéziratokat. Odahaza tétovázna k. Romániában cselekednek, de úgy, hogy még véletlenül sem gyanúsíthatók magyarbarátsággal. Persze — és szerencsére — ott is akadnak józanul gondolkodók, akik Emil Isac 1920-ban papírra vetett soraival egyetértve vallják — idézünk:

„Vannak hangoskodó csoportjaink, amelyek Európa felé szeretnék a humanizmus hőseinek láttatni magukat, de idehaza az állampolgárok közötti legszélsőségesebb gyűlölködést szítják... Ezek az értelmiségi komicsátik nem tartják tiszteletben a tiszta erdélyi levegőt, amelyben nevelkedtem... Ezeknek a hivatásos surmóknak és huligánoknak ellenszenves az a román író, aki keresztlevelét nem tűzi a kalapjába és nem forgatja a hegyilakók fütykösét."

Az újkori ember tragédiája a határok módosításával kezdődött, ám a nagyhatalmak húzta vonal nem szentesítheti a kívül rekedtek szellemi és lelki botozását, hogy őket semmiféle porció nem illeti a jognak asztaláról. A politikán belül az irodalomnak ki kellene követelnie jussát, és az adassék meg nemcsak itt, hanem ott is. A székelyek nyomát úgysem lehet rendeletekkel elgereblyézni, s a hitük sem szűnik meg, amíg reménykedhetnek abban, hogy a Hadak útján egyszercsak megjelenik a segítségükre siető Csaba királyfi és mellette ott lovagol Márton Áron, Erdély feledhetetlen püspöke!

„Kétmillió arcnak ránca . . .”

Változó Valóság, Kriterion, Bukarest, 1984. 260 lap
Kenéz Ferenc: Én munkás vagyok, Te munkás vagy, Ő munkás
Dácia Kiadó, Kolozsvár, 1982. 172 lap

A kisebbségi létforma nehéz örökség. A romániai magyarság immár hat és fél évtizede keresi helyét, igyekszik valamit megőrizni a hagyományokból, ám az erőfeszítés gyakorta hiábavaló. A megtiportságnak, sinylődésnek számos oka van, de a jajos könnyek hullatása közben csodaszép dolgok is történnek. A kor kérdéseire mind többen keresik a választ, hogy miért hanyatlik a népi kultúra, a sok erecskéből táplálkozó gondolat-patakok találnak-e közös medret, s van-e hová vetni a remények horgonyát. A tényirodalom (a szociográfia) és a társadalomtudomány (a szociológia) művelői viszont nincsenek könnyű helyzetben, mert felméréseiket, tapasztalataikat csak ritkán publikálhatják azzal a céllal, hogy figyelmeztessék a politikusokat az Erdélyben élő nemzetiségiek bajaira. Pedig a gyámolítás és a jelen-fényképezés különösen napjainkban időszerű feladat, hiszen leltározni kell a még meglévő értékeket, továbbá alapos vizsgálatot igényel az is, hogy milyen problémákat idéz elő a népmozgás. A bukaresti Kriterion Kiadó gondozásában 1984-ben jelent meg a **Változó Valóság** című kötet, amely tizenegy szerző kutatásainak eredményét tartalmazza. A szerkesztő, Egyed Péter azt fejtegeti az előszóban:

„Az 1982-es Statisztikai Évkönyv adatai szerint 1981. július 1-én az ország 22 352 635 lakosából 11 867 739 (50,1 %) élt községekben, falvakban, s 10 484 896 (49,9 %) városokban és municípiumokban. Összehasonlításképpen: 1930. december 29-én ez az arány 79,9 %, illetve 20,1 % volt a 14 280 729 lakosság-összlétszám mellett. A városi lakosság evolúciójának ez a folyamata természetesen szerves összefüggésben áll a század negyedik évtizedének kedvező gazdasági konjunktúrájával (1938-ig), valamint az 1944. augusztus 23-a után kibontakozó szocialista gazdaság- és

településfejlesztési programmal... A romániai magyarság — szemben például a zömében városlakó németséggel, zsidósággal és az örményekkel — történelmében először vált többségében városlakóvá. Ez a fordulat a hetvenes évek végére következett be, és egyik alapvető jellemzője, hogy a mai magyar városi lakosság jelentős része az ország egész lakosságára jellemző mobilitási-városiasodási folyamat eredményeként lett városi lakos. Ugyanakkor részben kicserélődött a történelmi magyar városi lakosság..."

Az iparosodás és urbanizálás kapcsolata, valamint az ebből adódó káros vagy hasznos következmények kutatása Romániában azért bonyolult feladat, mert az elvándorlók nyelvi-kulturális beilleszkedése komoly gondokat jelent. A főleg magyarok lakta településeken élők a családon kívül is rendelkeznek azokkal a kapcsolati rendszerekkel, amelyek segítik megtartani nemzetiségi azonosságtudatukat. Ám a városokban és munkahelyeiken ezt a kapaszkodót elveszítik, a gyerekek és szülők csupán otthon beszélnek magyarul, de a sokasodó **„vegyesházasságok"** miatt ez a nyelvmegtartó igény is csökken. A romániai magyarság életében végbemenő változásokra több okból is felfigyeltek a különböző szerkesztőségek munkatársai, illetve ezen műhelyek köré csoportosuló írók, szociológusok, közgazdászok, filozófusok, és kikristályosodott bennük az a felismerés, hogy nyomon kell követni, s publikálni a módosulásokból adódó problémákat.

A hetvenes évek elejétől főleg a **Korunk** és a **Hét** hasábjain sokasodtak mindinkább a városkutatással foglalkozó tudományos igényű cikkek, tanulmányok, de más lapokban is egyre több teret kaptak a beilleszkedéssel, a kulturálódási lehetőségekkel kapcsolatos írások. A Kriterion 1978-ban jelentette meg a **Változó Valóság** címmel Imreh István szerkesztésében a zömében szociográfiát tartalmazó kötetet, s hat esztendővel később látott napvilágot ennek folytatása. Ebben a könyvben szereplő szerzők — sorrendben — a következők: Tófalvi Zoltán, Pillich László—Vetési László—Vincze Zoltán, Keszi-Harmath Sándor, Létay László, Vécsei Károly, Várhegyi Júlia, Vofkori László, Bodó Barna és Molnár H. Lajos. Az általuk **„elkövetett"** felmérések skálája igen széles, és az is jól látható, hogy a tájékoztatáson túl igyekeztek minél színvonalasabban megfogalmazni mondandójukat. A pusztuló székely falvak sorsának ismertetésekor nem csupán adatokkal érzékeltetik az elnéptelenedés folyamatát, hanem **„láttatják"** is az agóniát. Tófalvi Zoltán tanulmányából idézünk:

„. . . nem azért mennek el, mert otthon nem találják meg számításaikat, hanem attól félnek, egy szép napon teljesen magukra maradnak. Mindez olyan pszichés állapotot teremt, hogy a fiatalokat semmilyen ígérgetésekkel nem lehet ott tartani. A faluban nem épít senki, legfennebb csak tataroznak, javítanak. Már be sem deszkázzák az ajtókat, ablakokat. Az elhagyott házakban omladozik a fal, máshol a harkály csupaszra kopasztotta az épületek oldalát. Atyha község lakóinak több mint a fele ötven éven felüli. Alig három évtized alatt 1063-mal csökkent a település lakossága. A nyolcvanas évek elejére eljutott a szaporulat vészes mélypontjára, a teljes elöregedéshez. A demográfiai erózió legjobb barométere az iskola: minden második, harmadik esztendőben üresen marad egy-egy tanterem."

Az úgynevezett szellemfalvak gyarapodása Magyarországon is megfigyelhető, az első ilyen község Gyűrűfű volt, ám az innét elköltözőknek nem jelentett nyelvi nehézséget az újrakezdés. Hazánkban az ingázás és kétlakiság testet-lelket gyötrő strapája is százezrek sorsát nehezíti, de a Romániában élő honfitársainkra ugyanezek a problémák sokkal nagyobb terheket rónak, mert ott kevesebb az önkéntes döntés, annál több a kényszerítő hatás. A **„beolvasztási"** politika erőszakossága is jelentősen megtetézi a gondokat, hiszen a migrációs (a szorított) tömegek a városokban többnyire munkásszállásokon nyomorognak, vagy a lakótelepek betonkalitkáiban küszködnek nyelvi, családalapítási és anyagi nehézségekkel. Természetesen a jelen kötet szerzői számos kedvezőtlen jelenségről csak áttételesen mondhatják el véleményüket, ám az általuk felsorakoztatott statisztikai adatok önmagukért beszélnek. Persze, ha tüzetesen olvassuk a könyvet, találunk olyan fejezeteket, amelyekhez nem kell kommentár.

Magyarázatokban ugyan nem szűkölködik ez az antológia, de jelen esetben szükség van az efféle külön tájékoztatásra, mert az elvont kódokat csak a helybéliek tudják megfejteni. Bár Romániában a szocialistának nevezett átalakulással járó különböző kelekótyaságok sok mindenben hasonlatosak a szovjet impérium országaiban végbemenő változásokkal, de a **„véleménytudakolástól"** itt félnek legjobban az emberek. Éppen ezért badarság lenne számonkérni a hármaspontok után elmaradt mondatokat. A szociológus és a tényíró öncenzúrája jogos, mert felelős a nyilatkozók sorsáért. A továbbélés lehetőségeinek keresése önmagában is nagyobb tettnek számít, mint a hűvös, de ugyanakkor netán ártó tárgyilagosság. A **Változó Valóság** kötet tehát min-

denekelőtt azért értékelhető jelentős gyűjteménynek, mivel az itt olvasható tanulmányok önismereti dolgozatok is.

Aki azon szerencsés helyzetben van, hogy rendszeresen lapozgathatja az Erdélyi Magyar Hírügynökség című nem hivatalos tájékoztató jelentéseit, egyre jobban ámuldozik a Romániában tapasztalható kultúrpolitikai kuszaságokon. A magyarság szellemi intézményeit fokozatosan felszámolják, a nemzetiség művelődésének istápolását szolgáló folyóiratok szerkesztőit sorra bocsájtják el állásukból, s jelentős mértékben korlátozzák a megjelenő lapok, kötetek példányszámát. A legalább kétmilliós lélekszámot kitevő magyaroknak évente alig 200 könyvet adnak ki anyanyelvükön, s ebben már benne foglaltatnak a lefordított román propaganda brosúrák, Ceausescu beszédei és így tovább. Feltehetőleg a hiány miatt nagy az érdeklődés minden olyan mű iránt, amelyek szerzői úgymond **„romániai magyar írók"**. Noha ez a meghatározás erősen vitatható, de jelen esetben tekintsünk el ennek cáfolatától. Márcsak azért is, mert Kenéz Ferenc az **„Én munkás vagyok, Te munkás vagy, Ő munkás"** című, a Dácia gondozásában napvilágot látott kötetének utószavában is így magyarázza hovatartozását.

Ez a riportkönyv több szempontból is érdekes. Először is azért, mert az üzemekben, nagyobb vállalatoknál dolgozó, elsősorban kétkezi tevékenységet folytató magyar nemzetiségiek sorsáról az utóbbi esztendőkig alig olvashattunk híradást. Pedig a **„munkástéma"** mindig hálás, csak az a baj vele, hogy gyakorta olyan értelmiségiek vállalkoznak — hazánkban is — a gyári **„melósok"** faggatására, akikről messziről lerí a pantallós emberek naivsága. Ezt a területet, miként a parasztok világát, csak úgy lehet hitelesen feltérképezni, ha a tollforgató legalább egy évet közöttük élt, mert különben nem érti az óvatosság, vagy a dühödt káromkodások igazi okát. Romániában 1979-ben jelent meg először két olyan kötet, amelyik nem csupán mellékesen foglalkozott a munkásélettel. Oltyán László marosvásárhelyi újságíró, egykoron maga is gyári dolgozó, rajzolta fel a különböző nehézségeket, és Molnár H. Lajos, aki esztendőkön át munkapszichológusként foglalkozott az iparban dolgozók bajaival.

Kenéz Ferenc sem idegen ezen a területen, hiszen a Munkás-élet című hetilap kolozsvári szerkesztőjeként alaposan megismerte, hogyan élnek, vélekednek, gondolkodnak, interjúalanyai. Az 1981-től közölt cikksorozatából állította össze kötetét. Az első fejezetben gyerekekkel játszatja azt, hogy felnőttek lettek, szakmát választottak. Már a kérdésekből látszik, hogy arra törek-

szik: az egyszerű és szokványos történetekből poétikát faragjon. S ez nem véletlen, hiszen a riporter valójában költő, számos verseskönyve jelent meg, és mindegyiket a szigorú igényesség jellemzi. Az új erkölcsöt teremteni akaró szándék abban gyökerezik, hogy felismerte, mily sokan halandzsáznak jelentéktelen dolgokról, viszont a szürkeség ragyogást mennyire nem akarják észrevenni a tollforgatók. Ebben a munkáskönyvében Kenéz azt a módszert alkalmazza, hogy groteszk villanófényben mutatja meg a valóság különböző szeleteit. A kisiskolások válaszaiból pontosan kiderül, hogy hamis elképzelésük a világról, környezetükről azért olyan bugyuta, mert óriási baj van a nevelésükkel. De a felnőttek is töprengésre kényszerítő igénytelenségben élnek, és ennek oka elsősorban a viszonyítás hiánya. Idézzük a Sárgaréz plakett a falon — munkásmonológot:

„Valamelyik havertól kaptuk, nem tudom honnan szerezte, biztosan vásárolta, nem kérdeztük meg tőle, nem is tudjuk biztosan, kitől kaptuk. Úgy hozta valaki, egy születésnapra. Nagyon sokan voltunk. Az ajándékokat nem bontottuk fel, csak miután elmentek. Meg szoktuk tartani a születésnapot, már úgy értem, általában készülünk rá, de ha hétköznapra esik, akkor nem nagyon jönnek. Italfélét, borfélét mi ajándékba nem veszünk, nem viszünk. Egyebet igen. Ha olyan ajándék lett volna, hogy nem tetszik, hát akkor is felkerült volna a falra, csak másfelé került volna, nem ide a szobába. Olyan, hogy gondolkozzam róla, hogy mit ábrázol, mi van rajta, nem nagyon volt. Tudja, hogy van: néha tíz percet is alig ülök a szobában egy nap. Nem gondolkoztam azon, hogy mi van rajta. Csak ülök, és nézem."

Ilyen nagyfokú lenne a közömbösség, és a sorsvállaló magyar nemzetiségieket a megalkuvásokkal teli élet ennyire elfásítja?! Túlságosan egyszerű volna erre gyors igennel válaszolni, noha a majd minden iránt való érdektelenség mind gyorsabban terjedő tünet Romániában. Kenéz Ferenc nem teheti, hogy fölülbírálja a politika személyiségromboló intézkedéseit, ám groteszk és irónikus jelentéseiből mégis kitűnik az ellenszegülés vágya. Nem sajnálkozik, csupán könyörtelenül faggat, a válaszokból nem irtja ki az elcsépelt szavakat, de ettől lesz érvényes a tények igazsága. A fölülről nézés jelen esetben önvédelem, és a különböző hiányokból építi fel azt a tornyot, amelynek láttán a közömbösök is kétségbeesnek. A lelki otthontalanság és célnélküliség tömegpusztító hatását számos jel bizonyítja, ugyanakkor az erdélyi íróknak elsősorban az a feladatuk, hogy a kilátástalanság közepette is reményt keltsenek. Miként Farkas Árpád írta: **„kétmillió**

arcnak ránca" igazolja az emberi méltóságot megnyomorító jelent, s ezeket kellene simára simogatni. A kibetűzhető üzenet megfogalmazóinak viszont taktikázniuk kell, s a propagandamentesség látszatát keltve figyelmeztetni a különböző veszélyekre.

Egy munkáskönyv publikálás nagy lehetőség arra, hogy ennek ürügyén író-olvasó találkozókra menjen a szerző, s felmérje, mekkora az érdeklődés. Nevezetesen: észreveszik-e az eléjük tartott tükörben, hogy mennyire deformálódik az életük, és tudnak-e mit kezdeni a felismerésekkel. Kenéz Ferenc ezeken az összejöveteleken nem a riportjainak hitelességét akarja szavatoltatni az ingázó, vagy a városokba települt gyári dolgozókkal, hanem azt figyeli, hogy a környezetükből kiszakadt embereknek hol s miben van a legnagyobb hiányérzetük. A Korunk folyóirat egyik kerekasztal beszélgetésén a Kriterion Kiadó igazgatója, Domokos Géza azt fejtegette:

„Vegyük például kultúránk, irodalmunk kapcsolatát a munkásosztállyal. Aligha volt idő, amikor a magát elkötelezettnek valló művészi alkotás, kulturális intézményeink rendszere annyira laza kapcsolatban állt volna a romániai magyar munkással, mint ma. Tudom, hogy ez súlyos kijelentés, de állítom: így van! Gondolok a munkásemberre, mint az irodalom és művészi alkotás alanyára, de az is gondom, hogy mi foglalkoztatja őket. Hogyan viszonyul nemzetiségéhez, anyanyelvéhez? Hogyan vélekedik rólunk, művelődési munkásokról? Az a benyomásom, hogy a televízión s részben a színházakon kívül semmilyen más formában — beleértve a könyvkiadást is — nem találkozik rendszeresen, nincs szemléltető kölcsönviszonyban nemzetisége kultúrájával."

Íme, az átrétegeződésből adódó fő veszélyek megfogalmazása nem is oly bonyolult. S ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy a tervek szerint Románia lakosságának hetven százaléka rövidesen iparban foglalkoztatott dolgozó lesz, rögtön felmerül bennünk a kérdés; vajon a harmadik évezred első esztendeiben marad-e még valaki a székely falvakban, netán néhány öregen kívül valamennyien a nagyvárosok gyáraiban munkálkodnak?! És lehet-e még könyvet kiadni azzal a címmel: **„Én magyar vagyok, Te magyar vagy, Ő magyar** ... — vagy beteljesedik a közelmúltban öngyilkos lett Hervay Gizella torokszorító jóslata: **„A dombok megindulnak, / fájdalmukban kiszáradnak a fák, / itt pusztít benn a szél és a sár. / A házat bedeszkáztam, / senki sem lakik a házban, / a kút kiszáradt — nincs több szavam."**

„. . . Mint egy kitépett nyelvű gyermek!"

Pethő László: Visszatérés
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 91 old.

Páll Szilárd: A csodaóra
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 121 old.

Kovács András Ferenc: Tengerész Henrik intelmei
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 86 old.

Bíró Ferenc: Suttogások
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 71 old.

Még a méltóságnak is kollektívnak kell lenni ahhoz, hogy a romániai magyarság követelhesse a saját kultúrájához való jogot, de a személyek és közösségek a félelem hálójában vergődve hovatovább csupán az alakítható lét — a túlélés — lehetőségeit kutatják. Minden erre irányuló küzdelem pontosan tetten érhető — persze a körülményekhez módosuló szinteken — a napvilágot látott kötetekben. Más akadályok tornyosultak a két világháború között publikálók előtt, mint az ötvenes évek elején indulóknál, és más problémákkal viaskodtak azok, akik az 1962-ben indult FORRÁS könyvsorozat szerzőiként léptek a nyilvánosság elé. Sorolhatnánk vég nélkül a neveket és a műveket, de a szelektálás jelen esetben roppant félrevezető lenne, hiszen a világos áttekinthetőséghez szükség van a teljességre. Témánk szempontjából viszont elengedhetetlenül fontos annak kihangsúlyozása, hogy napjaink pályakezdő tollforgatóinak szellemi alapozottsága veszedelmesen ingatag fundamentumként állna, ha nem olyan elődök birkóztak volna a folytonosságért, mint **Sütő András, Kányádi Sándor, Beke György, Szilágyi Domonkos, Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, Panek Zoltán** és így tovább, bocsánatot kérve a kimaradottaktól.

Most átugrunk néhány évtizedet, és olyan köteteket lapozga-

tunk, amelyek az utóbbi esztendőkben jelentkező írók munkáit gyűjtik csokorba. Az 1969-ben alakult Kriterion Kiadó Forrás Sorozata azt a célt szolgálná, hogy lehetőséget adjon az „első könyvesek" bemutatkozására, vagyis: a különböző lapokban, antológiákban rendszeresen szereplő fiatalok önálló művekkel vállalhassák a megméretést. Az alig nyolcvan-száz lapos füzetek értékelése viszont háládatlan feladat, mert a könyörtelen sorsúakat kötelesség védelmünkbe venni, ám nem tehetünk egyenlőségjelet az anyagi-erkölcsi kifosztottság és az intellektuális szegénység közé. A nyomorgás válfajait és okait azonban eléggé félrevezető kívülről minősíteni, hiszen az átélt keserveket még empátikusan is nehéz a zsigereinkben érezni, tehát marad a jószándékú és kételkedés nélkül rokonszenvező találgatás, hogy a hajdani küldetéstudat miért változott át a pillanatnyi közérzetek filozófikus költészetévé, prózájává. A közelmúltban négy vékonyka könyv jutott el hozzánk, s ebből három verseket, egy pedig groteszk elbeszéléseket, humoreszkeket tartalmaz.

Nézzük sorjában, s kezdjük a legidősebbel.

Pethő László 1944. július 6-án született Kolozsvárott. A marosvásárhelyi 4-es számú líceum magyar tagozatán érettségizett 1970-ben. Szakmunkásként dolgozott Vásárhelyen, volt újságíró a Brassói Lapoknál, majd egy bőrgyár alkalmazottja lett. Verseit másfél évtizede közlik a romániai magyar lapok, szerepelt három antológiában. Abban reménykedik, hogy ha a költészet nem is tudja megváltani a világot, elviselhetőbbé teheti a hétköznapokat és erősítheti a szabadság felfogásának körvonalait. Ami azt illeti, ez a poéta már nem kifejezetten fiatal. Elég későn kapott módot arra, hogy betoppanjon a megvilágosultak csarnokába. A könyvét szerkesztő Egyed Péter éppen tíz esztendővel ifjabb nála, s ez a korkülönbség mostanság nemzedéknyi távolságot jelent, mert éppen ez a generáció — Szőcs Géza, Cselényi Béla, Mózes Attila — kezdte megkérdőjelezni a hagyományos líraszemlélet jogosságát, és kirívóan elutasította a közvetlenül előttük járók stílusát. A „hagyományok éjjeli őreinek" minősítették valamennyiüket, s lám, a véletlenek fintora éppen Egyed Péter elé tolta egy olyan poéta kéziratát, aki a kigúnyoltak évjáratához tartozik. De a lelki rokonság, a létvíziókban ténfergés gyakori azonossága valamelyest mégis közös hullámhosszra boronálta érzelmeiket, mert Pethő László **„Visszatérés"** című könyve kontúrosan alapos válogatás. Az álmok, remények, rettegések vibráló motívumai képletszerűen lebegnek:

Itt vagyunk — megérkeztünk a hideg ész
tövisei közé — s ledobtuk ruháinkat
hogy beléphessünk az idő purgatóriumába
— van-e a végtelenben ötödik dimenzió
hol maga az idő is megtisztulhat? —
s időtlenül visszatér-e minden a kezdethez?
földből vétetett lét- és nemlétünkön
kizöldülnek a vágy fikuszai —
egy harang belekondul a homok-
órák csendjébe — — — — — — — — — — — —
— de ledobott ruháinkat ki szedi össze?
ki vállalja a végig-pucér lábbal
csonttörésig hajszolt alázatot — ?

Az ész töviseinek szúrása koldus-hajlongásra kényszeríthet, de akik még a napvilágnál is csak a földet nézik, nehezen veszik észre a vicsorgó hatalomra figyelmeztető táblákat. Dózsa elhagyott népe trappol így végzete felé, mert a hadak útját szélfútta homokbuckák fedik. Pethő László érzi a furkósbotos veszélyt, ám papírra vetett töprengéseinek java részét csak a beavatottak értik. Nincs egyedül az efféle, nehezen kódolható és ezért többértelmű üzenetmorzézással. Lehet, hogy a nagy abrakadabrákat a korszerűség nevében jobb jegyekkel osztályozzák a következő századot is felelőtlenül eltékozló ítészek, ám ezzel önfosztó prekoncepcióra kényszerítik a sugólyuk fölött térdepeltetett poétákat. Az 1959. május 21-én született **Páll Szilárd** a Babes-Bólyai Tudományegyetem közgazdasági szakán végzett, s első ízben 1976-ban, az Ifjúmunkás humoreszk pályázatára beküldött írásával jelentkezett a sajtóban. „**A csodaóra**" című könyvének borítólapján azt állítja, hogy a mindennapok egyhangúságából a rendkívüli, csupán a legmélyebb álmainkban élő világot próbálja megragadni. Nos, ha az előbbi fejtegetéseket ehhez a mondathoz sodorintva kutyagoltatjuk tovább, az iránytalanná rontott elképzelések tömkelegén ámuldozhatunk. Ötleteinek elevensége ugyan komoly tehetségre utal, de a szürrealista bölcselkedésektől túlburjánzó lapok néha zavaróak.

„A gyalogosok megtorpannak. Mennyire vészesen csillog az a piros lámpa ott fenn, s mennyire várja őket az út másik fele. Az első sorokban állók sóvárogva gondolnak a túlsókra, és fordítva, vágyaik összekapaszkodnak valahol a középen, és dühtáncot lejtenek, akár egy heves nyári szél a kiürült tér fölött. Mennének meg nem is; ám hatalmas pléhtenger néz farkasszemet velük támadásra készen, mert hátha zöldre vált a lámpa, éppen olyan vá-

ratlanul, mint ahogy az előbb pirosra, vagy megtébolyodik valamelyikük és rátapos a pedálra. Az autóvezetők zajos tülkölésbe kezdenek: az elülsők a lámpák miatt, a hátulsók mert sokáig nem értik, mi történt. Görcsösen, kétségbeesetten nyomják a dudát, és a rájuk kacsintgató piros lámpát figyelik ők is, meg azt a szabadon maradt sávot, amelyre oly szívesen hajtanának azon okoskodás elvén, hogy ha valamennyi lámpa pirosat jelez, semlegesítik egymást, s ez éppen annyi, mintha egyáltalán nem lennének."

A citátumban rejlő szimbolizmus jól ábrázolja a kitapintható tényeket, de elvontsága és a ködös jelzős szerkezetek miatt nem érezzük azt, hogy nevető izmaink működésbe lépnének. Agyunk fölfogja a vízionált „tudósítás" riadalmas lényegét, ám a kuncogtató katarzis gyorsan elvékonyodik a szándékolt direktség olvastán. Mindezen hiányérzetek ellenére úgy véljük, hogy Páll Szilárd komoly tálentummal rendelkezik a mélypontok fanyarságának bemutatásához, de a tartalmában is testes szatírák, a bátor felelések merész vállalásához még fiatal. Ez a hiba az idő múltával pótolható, márcsak azért is, mert van érzéke a könyörtelen racionalizmusra és fölismeri a kigúnyolható tényeket. Munkáira nagy szükség lenne, hiszen mesés hangulatú iróniákban nem bővelkedik az úgymond romániai magyar irodalom.

A mostanában porondra lépő alkotók többsége inkább az abszurditásig képzeletszerű epikával kísérletezik. Jó példa erre az 1959. július 17-én Szatmárnémetiben született **Kovács András Ferenc**, akinek 1978-tól látnak napvilágot versei, műfordításai. Szerepelt az „Ötödik Évszak" antológiában, és a **„Tengerész Henrik intelmei"** című kötetének megjelenése idején a Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar-francia szakos hallgatójaként szerkesztője volt az „Eshinox" diáklapnak.

Költeményei nemigen sorolhatók a cselekvéstoborzó művek közé, ám a hajszolt fantázia örvényeiből gyakorta felszínre dobódik a vacogtató félelem. A belső ritmusát egyfelől szomjas készülődés irányítja, de élményhabzsolásai néha a komorságba, máskor viszont a fiktív időtlenség világába üldözik. A Henrik név, mint motívum, nem egészen eredeti ötlet, hiszen Király László legnagyobb versdrámájának címében is szerepel, s Kovács András Ferenc csak a tituluson változtat: a királyból portugál herceget fabrikál, a tragédiából pedig kiadatlan intelmeket. Távolról sem állíthatjuk, hogy ez fogódzót kereső utánérzés, de az identitás-hiány otthontalanságában nevelkedett nemzedéknél észrevehető az innét-onnét csipegetés. Félreértés ne essék: ez nem plágium, csupán az azonosságtudat hézagosságától szenvedők

átnyúlnak a múltba — legyen az közeli vagy távoli — és parabolisztikus töprengéssel igyekeznek győzedelmeskedni a jelen nehézségein. Idézünk a „Juvenális Egyiptomban" versből:

„döglött sétahajókat vetett ki / az áradás tajtékzott a nilus / a pocsolyákban krokodilbőr táskák / sütkéreztek csattogtatták állkapcsaikat / nyaraló patríciusok futottak / pompás hétvégi kiruccanás volt / zenebona vircsaft szalonnasütés / a mocsaras papíruszerdőségben / a helytartó és minden pereputtya / abydos és théba között gyaloghintók / tülköltek karamboloztak a folyam / két partján hajótöröttek lupuhintáztak / összekapkodták az aprópénzt a légiósok / mankón bukdácsoltak lefelé a / vízeséseken hurkasütödék borultak / az ünneplők nyakába színes üvegeket / akasztottak hadd legyen még szebb / színház helyett arénában kocsihajtók / az oroszlánveremben körbe-körbe / nyugdíjas gladiátorok uzsonnáztak . . ."

Tetszetős megoldás a história történéseinek montázsos rajzolása, mert ezzel fölülbírálható mindenféle cselekvés, és így nem érheti vád az alkotót, hogy ifjonti orcátlansággal összegzi az elődök viselt dolgait. Kovács András Ferenc módszerei alkalmasak arra, hogy verseinek mögöttes tartalma nyújtson intellektuális élményt, ám a művelt értelmiségi hetyke, s bámulatra méltó mondat-Niagaráiból észrevehetően hiányoznak a hagyományt mentő és őrző csöppek. Az őszinte áhítat nem mindig elegendő a megmaradáshoz, de a kötetben felsorakoztatott tépelődésekből kicseng a tökéletes erkölcsi analízis iránti vágy, és ez elegendő a bizalom előlegezéséhez.

A romániai magyar irodalom izmos felnőtté vált, s most elérkezett az ideje annak, hogy az eddigi eredményeket gazdagítsák, színesítsék. A nemzetiségi magatartásformákat megtartó tevékenységüket azonban nehezíti, hogy a szárnyaikat mostanában próbálgató fiatalok szinte csak azt látták növekedésük során, hányféleképpen szenved csorbát az emberi méltóság. Trianon óta legalább öt generációnak kellett felzárkózni egymás mögé, és a jelenlegi, a hatodik, nehezen tanulgatja a sok korrekciót igénylő lépéseket. Hangsúlyozzuk ezt azért, mert a mezőny napjainkban kezd riasztóan szétszakadni. Az ötvenes évek elején, közepén születettek csapatánál mutatkozott meg először a bizonytalanság, ám ezt helyrebillentették bravúros nyelvi tudásukkal, személyiségük integritásának makacs védelmezésével. De az ő nyomukban masírozóknál már elhatalmasodik a reménytvesztettség, s ez azzal a veszéllyel járhat, hogy feladják önmagukat és jövőjüket. **Bíró Ferenc** 1960. április 9-én örvendeztette meg érkezésé-

vel szüleit. A Brassói Sámuel Líceumban maturált, és utána számtalan foglalkozással próbálkozott. Verseit, kritikáit, esszéit 1978-tól közlik, szerepelt a „Kimaradt Szó" antológiában. Kötetének címe: **„Suttogások"**. Idézünk a hatodik oldalon kezdődő, sorrendben a második verséből, a „Keresés"-ből:

„nem visszanézni / nem újrakezdeni / a hanyatt esett bogár malmozik / útja üvegen / koppanása / csak szerteszórva egy lapon / ‚valami más volna jó' / azért élni ki meg nem ismer / aki nem szól ki rendületlenül / mint kő mely nem néz és nem hallgat / mint ami szólítatlan / a völgynek pudvás partjai / az árnyék ami elborít / valami más volna jó / valami ami sosem válaszol / ami nem ismer kegyelmet / tiszta mint egy kitépett nyelvű gyermek / de nem lehetsz / nem — nem e más / mint feltört koponya / nem érted / semmi — bárha ujjal ébred / hiányzó időd lassan leéled / nincs semmi közöd hozzá . . ."

A titkolt érzések zűrzavara, a tegnaptalan helyzeteket faggatás özöne imigyen borítja el a meglévőt. A górcső alá tett négy könyvnek az a közös jellemzője, hogy a homorú oldalukról nézve érzékenységet és tehetséget mutatnak, de a domború felük torzít: tragikomikus deformáltságok, egysíkúan fanyar élménytelenségek, félszegen suta próbálkozások az ars poetica fogalmazásakor. Ezeket a tényeket muszáj megemlíteni, ám ez a bírálat rögtön érvényét veszíti, ha arra gondolunk, hogy milyen körülmények között alkotnak a kulturális és politikai zsarnokság áldozatai. A tükör arra jó, hogy kozmetikázatlanul láthatjuk — vizsgálhatjuk — az arcokat, de ne feledjük, hogy a hátsó részén minden fekete, s abban lakozik az átértelmezhetetlen félelem.

A régtől megtartott szokások

Imreh István: A törvényhozó székely falu
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983. 546 lap

Aki valaha is olvasta Móricz Zsigmond **„Életem regénye"** kötetét, annak rögtön szemet szúrt a hatalmas kérdőjellel végződő töprengés: **„Milyen titokzatos erők működnek a parasztéletben, hogy harminc nemzedéken át annyira egy arányban, stílusban és törvényben élnek?"** A falvak lakóinak szokásait, cselekvéseit alaposan ismerő írónak számos művében találhatunk még ehhez hasonló faggatózásokat, és a válasz minden esetben ugyanaz, hogy a paraszti világ törvénye — vastörvény, s ez alól menekedni szinte képtelenség. A papírra fektetett és csak a szokásjog alapján **„működő"** rendtartásokban gyakorta felbukkant a Szent Ágoston-i tézis, hogy minden változás veszedelmes. A hagyományok uralma azért is kövesedhetett meg a Kárpát-medencében, mert a mezőgazdaság termelési módszerei nagyon lassan változnak, és az elődök parancsolatait — a hagyományokat — szinte babonásan tisztelték az egymást követő generációk. Ehhez persze hozzájárult az így vagy úgy, de kényszerű röghözkötöttség, hogy a telkeken nemcsak a jelennek teremtettek hajlékokat. A szántóföldek tágításával az unokákra is gondoltak, és az egymásra utaltság muszáj-békességet teremtett a szomszédokkal is. A Romániában élő és alkotó **Imreh István felbecsülhetetlen szolgálatot tesz azzal, hogy évtizedek óta aprólékos munkával összeszedegeti az erdélyi hétköznapok múltbéli eseményeit. Könyvei hovatovább alapműveknek számítanak, hiszen társadalom- és gazdaságtörténeti dolgozataiban a lélek és tudat örökhagyói szerepvállalását, az értékeket közvetítő szokásokat elemzi. „A törvényhozó székely falu"** című kötetének előszavában azt fejtegeti, hogy azért kell gyűjtögetni az elsárgult pergamenteket, mert a bodzatintát sejtető tollvonásokkal rögzített szabályok is értékes darabjai népi, közösségi kultúránknak.

„Színes világ ez a mi országunkbeli. Szemrevételezni kell

tehát mind a jelent, mind a múltat megismerni akaró honpolgárnak azokat az összetevőket, amelyekből a teljesség megépül. Szükségesek ily módon a területi, társadalmi, úgy is mondhatnók, a helytörténeti jellegű vizsgálatok. A mi kérdéskörünk beletartozik a romániai parasztság történetének kereteibe, s azon belül is a faluközösségek históriájának fejezeteibe. A rendiségbeli falu és népi együttélésének otthont nyújtó társadalmi alakulat. Nincs olyan kommunitás Erdélyben — de rajta kívül sem —, amelybe nem azonos jogokkal és kötelezettségekkel épülne be az azonos rendi helyzetű román, magyar, német vagy más nemzetiségű földet művelő ember. Ott pedig, ahol többféle nemzetiség lakott együtt, igen szorosra sodródtak az együttélőket egybefűző szálak, azok, amelyek minden más eszmerendszeri sugalmazásnál erőteljesebben határozták meg a valóban közös multat."

Már a prológus is igen fájintos fogalmazás, hiszen diplomatikus szerénységgel utal arra, hogy nemcsak az együttélés hasonlatossága, de a sokszínűség is dokumentálhat. A tényekre hivatkozni manapság azért is ajánlatos, mert a komor szépségű balladákban, a mesterien faragott kapukban, kopjafákban, a nemes díszeket hordozó szőttesekben joggal kereshetjük a múlt értékeit, de jogos büszkeségeink hirdetéséhez kevés csupán a népművészettel bizonyítani a nyilvánvalót. A napjainkban dúló erőszakos beolvasztási törekvések módszereihez tartozik a hajdani események becsmérlése, a hagyatéki leltár meghamisítása, hogy a Romániába úgymond betolakodott etnikumok átvették, s nem maguk teremtették a szokásokat. Imreh István a nemzetiségi önismeret adórovás pálcikájából hatalmas darabot faragott le könyvével, mert a felsorakoztatott adatokat nem lehet megtámadni, félremagyarázni. Gyergyóújfaluban 1581-ben — tehát 400 évvel ezelőtt — foglalták **í r á s b a** a közösség szokásjogi formáit, de némely pontban kihangsúlyozzák, hogy az **„ennek előtte való törvényünk"** is érvényes, vagy **„az falunak végzése volt még a régi székely szabadságnak idejében is"**, nevezetesen az 1562 előtti években, amikor a székely felkelést leverték és a közembereket jobbágysorba süllyesztették. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a fennmaradt források szerint a telegdi székelyeknél már 1279-ben létezett **„törvény és statutum"**, míg az első feudális román államok Basarab, illetve Bogdan uralkodásával csak az 1400-as esztendők elején alakultak. A **„régtől megtartott szokások szerinti törvények"**-ben találhatunk olyan fejezeteket is, amelyek a hajdani — a honfoglaláskori — gyakorlati cselekvésekre utalnak; például merre lehet lovat legeltetni, s hogy **„közföldet senki**

ne foglaljon, hanem a faluközösségtől kérjen". Ám nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a normák lassan alakultak ki, s amikor ezeket rendszerbe foglalták, leírva is megerősítették, az emberek úgy érezték, hogy ezek a szabályok öröktől fogva léteznek.

„Nem csoda tehát, ha nálunk a XVI. századig sem az ítéletmondók, sem az oklevelek nem annyira a törvényre, mint inkább az ország valamelyik régi szokására hivatkoznak. A Tripartitum szerint is a szokás megerősítéséhez kell, hogy az okszerű, továbbá ismétlődő legyen, de kell az ‚idősülés' is, azaz: ‚kellő időn át tartson és az elévüléshez megkívánt időnek folyása alatt erősödjék'. A jognak tehát jónak és réginek kellett lennie. Az ősiség legitimizáló ereje rendszerint ott munkál a falutörvényt bevezető sorokban. A csíkszékbeli, menasági, mindszenti, szentléleki, csobotfalvi, csomortáni, pálfalvi, delnei székelyek 1620 táján közös havasuk törvényének bevezető soraiban írják: ‚tetszett annak okáért közönséges akaratból, hogy minémű szabadságokkal, erős törvényekkel és büntetésekkel az mi régi eleink az megírt helyeket bírták' . . ."

Imreh István vitára ingerlően utal arra, hogy az ősökre való hivatkozásban ott rejtőzik az újtól rettegő félelem, s ez a mozdulatlanság gyakorta okozott bonyodalmakat. A megkövesedettség hálójába fogott lakosság a hagyomány és haladás malomkövei közt őrlődött, s roppant érdekes jelenség volt, hogy olykor a falu törvényét fölé rendelték az országos rendeleteknek. A szemerjaiak 1788-ban kijelentették, hogy akik nem vállalnak részt a település terheiből, azoknak nem jár semmi a közös kaszálóból, szántóból, erdőből. Hiába döntött az Állandó Tábla ellenük, mivel az ítélet ellenkezett a falu 1727-ben kelt rendtartásával, megtagadták az engedelmességet. Az államot képviselők és a nép által választott bírák között nehezen békíthető feszültség húzódott, pereskedtek, lázadoztak és a harmóniára vágyakozók életrendjét sűrűn háborgatták a katonák és a **„máshonnan jött zsellérek, vagy a telekbe ültetett parasztok"** is.

A bukaresti Kriterion Könyvkiadó szerkesztőgárdája igen felelősségteljes misszót teljesít azzal, hogy sorra jelentet meg olyan műveket, amikben nyomon követhetjük az Erdélyben — illetve Románia területén — hajlékot teremtett magyarok sorsát, életét. Ez a tett azért is jelentős, mert a kutatóknak elég nehéz a helyzetük, és a kibúvárkodott adatokat csak elég keskeny időszelvénybe ágyazva publikálhatják, de a históriai darabkákat úgy adják nyomdába, hogy a részekből kikerekedik az egész. Így

látott napvilágot **Venczel József** szociológiai kötete, **„Az önismeret útján"**, vagy **Egyed Ákos „Falu Város Civilizáció"** című gyűjteménye, amit éppen Imreh István rendezett sajtó alá. A közös érdeklődés oka mindenekelőtt az, hogy az erdélyi magyarság háromnegyede a trianoni diktátum után is falvakban élt, dolgozott.

A fejlődésükben megtorpant társadalmakban még a XX. század első felében is igen számottevő volt a parasztság aránya, és a **„népi"** ideológia nem véletlenül kezdett a két világháború között terjedni; a polgárság önerőibe vetett hite erősen megcsappant, s a válságból úgy kerestek kiutat, hogy túlromantizált bámészkodással figyeltek a puszták népére, és a zárt világ szokásaiba akasztották reményeik horgonyát. Kétségtelen, hogy a magyarul beszélő, érző, gondolkodó földműveseknek (legyenek azok béresek vagy saját portával rendelkező **„hétszilvafás"** gazdák), egészen másként rögzült az én- és mi-tudatuk, mint a velük azonos vidéken lakó más nemzetiségű parasztoknak. Különböző hímzésű ruhákban jártak, eltértek a házak díszítései, az étel készítésének módjai, még a vallás sem kötötte össze őket, hiszen az erdélyi szászok — svábok — főleg a katolikus hithez ragaszkodtak, de a magyaroknál voltak reformátusok és unitáriusok is. Legfeljebb a kuporgatásban, az inuk szakadtáig dolgozásban hasonlítottak a szokások, meg abban, hogy az istálló dikóján pihengető legény amikor megházasodott, bekerülhetett a nagyszobába, s fokozatosan átvette a családfő szerepét, az apa pedig kiszorult a fiú helyére. Ennek a cserének is sajátos rítusa lévén, miként a megszólításnak, köszönésnek, a templomban elfoglalható helynek.

A törvények sem rögtön alakultak: hosszan tartó szokásokat rögzítettek, ám ezek a szabályok igen tartósak maradtak, és ezért nem sikerült a központi hatalomnak beférkőzni az élet apróbb zúgaiba. Ha a földesurak, fejedelmek, királyok parancsolatai nem találkoztak a különböző fertályokon meghonosodott normákkal, a paragrafusok gyakorta csak írott malasztok voltak. Amennyiben elfogadjuk a sokat idézett tételt, miszerint a jog az szabadság, de a szabadság az jog is, akkor könnyebben megérezhetjük a középkor emberének gondolkodását, hogy a szabadság akkoriban a privilégiumot, a kiváltságot jelentette. A jussolt, megőrzött vagy visszaszerzett jogok biztosították az önrendelkezést, az autonómiát, és ezek nélkül nem lehetett volna saját törvényeket alkotni, azokat betartani. Persze, a regulák csak mai szemmel nézve bonyolultak, ám napjaink bürokratái sem különbek a hajdani hivatalnokoknál, mert a döntéshozók szándéka régvolttól kezd-

ve az, hogy kevés hézagot, rést hagyni a jog és rend falán. Imreh István életművének is minősíthető könyvében legfőképpen az a dicséretes, hogy megértéséhez nem feltétlenül kell a fiskális észjárás. A régi, veretes nyelvezet „lefordítása" is szórakoztató rejtvényfejtés, hiszen alapjában véve magyarul fogalmazták. Az adatokat türelmesen összeszedegető kutató terjedelmes munkája azonban közel sem tartozik a kikapcsolódást szolgáló lektürök csoportjába. Hiányos történelmi ismeretekkel roppant nehéz követni a faluközösségek sorsát intéző formulákat. Akik nem rendelkeznek kellő áttekintéssel arról, hogy miképpen is alakultak a feudalizmus kezdeti szakaszától a társadalmi formaképző erők, a földtulajdonnal kapcsolatos jogok és függőségek, azok az olvasók gyorsan unalmasnak találják a kötetet. A históriai folyamatok ismerői viszont nagy élvezettel követhetik a pompásan dokumentált események láncolatát, hogy miképpen is tagolódott a társadalom a XII. században, s hol, mennyiben változott a későbbiekben.

„(Erdélyben)... a politikai küzdelmek erőteljesebbé válásával a reformkor útkereső lázában a jobbágyság megszüntetése, az örökváltság vagy úrbérrendezés dilemmája mellett a falusi igazgatás jobbítása, a helyi önkormányzat és szabályalkotás megőrzése vagy elvetése ugyancsak szóba került. A faluigazgatásra vonatkozó 1842. évbeli törvényjavaslat azonban inkább csak a jobbágyfalura, úr és úrbéres viszonyára figyelmeztet. (...) A községi törvénykönyv, amely már országos érvényű rendelkezéseket, uniformizált viszonyokat kényszerít rá a falusi állampolgárokra, nem született meg. Maradt tehát az egyes kérdéseket esetenként szabályozó döntések rendszere, sokasodott a minden jogi vonatkozást felvető mindennapi probléma láttán tollat ragadó és rendelkező hivatalnok. Székelyföldön ezek sorában is külön társadalomformáló erőtényezőkké váltak a jogalkotó katonák, a jogalkotó falusbíráknak és hütöseiknek versenyt támasztó határőrtisztek. A szék és az uradalom szintén élénkebb tevékenységbe kezdett a határőrvidékeken. Kellett, ha nem akarták átengedni a terepet és a kiharcolt jogaikat a vélük szemben hatalmi túlsúlyra törekedő és gyakran ellenséges határőrezredek parancsnokainak."

Az iménti citátummal elsősorban arra akarjuk ráirányítani a figyelmet, hogy a székely földművelők falutörvényei nem idegen minták szolgai másolata. Egészen sajátosak, a szükségszerűség diktálta produktumok ezek a rendeletek, hiszen a szomszédok kevesebb nehézséggel küzdöttek. Elég csupán azt említeni, hogy a

XVIII. század közepe táján a csíkieknek egyformán nagy gondja volt a természet mostohasága, a katonatartás és a mind terhesebbé váló adózás. De hiába küldik a visszaéléseket sérelmező levelek tucatjait Mária Teréziának, a koronás asszony nem segít jogos panaszaik megoldásában. Sőt, azzal is tetézi nyomorukat, hogy 1762-ben elrendeli az osztrák mintájú székely határőrség szervezését, és a sorozásra hurcoltak hiába hivatkoznak ősi szabadságukra, a királynőt ez sem érdekli. S még alig csitultak el a mádéfalvi lázadókat lekaszaboló tragédia hullámai, II. József már azt latolgatja, hogy a megyei önkormányzatokat is megszünteti. A központosítással a hagyományos formák belső kohézióját úgy akarta gyengíteni, hogy a törvényalkotási autonómiát támadta. A soknemzetiségű, változatos tradíciókat éltető Erdélyt azonban hiába árasztotta el a „kalapos király" 6 ezernél is több rendelettel, a falutörvények ritkán alkalmazkodtak a despota kívánalmaihoz.

Az abszolutista törekvésekkel legfeljebb annyit értek el, hogy a birodalmi kancellárián föltornyosultak a beadványok, és megszaporodtak a nótáriusok körmölnivalói. A székelyek úgy vélték, hogy az új paragrafusok között hiába van néhány olyan pont, amelyik hasznos lehet a népnek, ezek a direktívák nem a falu törvényei, hanem törvény a falunak. Ez már nem a közösség ősi szokásainak foglalata és az újaknak bevezetése, s gyakorlatba való átültetése, sokkal inkább **„parancs"** s ezt nem fogadják el. Tegyük hozzá, hogy Nyugat-Európa más országaiban sem kedvelték a parasztok, ha tőlük messzi városokban akarták meghatározni, miféle törvények szerint éljenek. Az első ezredfordulótól a közép- és újkoron át, az öröklött közösségi szokásjog szerint ítélkezett a német **„Bauerrichter"**, a **„Schuttermeister"**, a fríz **„Kedde"**, az angol **„Wirvens of the Fields"**, a francia **„roils de village"**, de még a norvégiai tanyákon szétszórtan dolgozók is elsősorban a **„grannesamlag"**-ra, az ők választotta előljáróra hallgattak. A székely falutörvények az iméntieknél is erőteljesebben sugározzák az egység tudatát, s ennek oka az, hogy minél kisebb formátumú egy nemzetisdég, annál zártabb köteléket alkotnak. Ezért sem támogatták a máshonnét odatelepülni akarókat, különösen nem a tőlük eltérő etnikumokat.

A recenzió végefelé járván muszáj szűkre szabni mondandónkat, pedig lett volna még jócskán azokból a fejezetekből, amiket ajánlatosnak tartottunk az ismertetésre. A kritikusnak mostanában elég ritkán adatik meg, hogy mindvégig színvonalas könyvek sorakozzanak asztalán. Imreh István komoly érdeme, hogy a parlagon, az ugaros területen virágzó **„rész és egész"** témáját igen maradandó műként ötvözte. Az elfogulatlan krónikás feladatát vállalta,

hogy a dologtevő elődök keze munkáját, konok helytállását, büszkeségre buzdító önérzetét rendszerbe foglalja és megörökítse. A levéltárak mélyén porosodott hagyaték is a miénk, és egyre nagyobb szükség van arra, hogy a mai generáció lássa, tudja, kik is teremtettek otthont Székelyföldön, s milyen dacos szabadságvággyal oltalmazták azt a nagy hajlékot, amit immár ezer éve úgy neveznek: Erdély.

„Otthonról — haza menni . . .!"

Görömbei András: A csehszlovákiai magyar irodalom, 1945—1980
Akadémiai Kiadó, 1982. Bp. 444 lap

A XX. század második évtizedében két komoly társadalmi és politikai **„földrengés"** rázta meg Európát. Az emberek örömébe, hogy véget ért a világháború, gyorsan üröm vegyült, hiszen a győztesek diktálta békeszerződés megszüntette a Monarchiát, és az új államok alakulásával (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia) jelentősen módosultak a korábbi határok. A történelmi Magyarország területéből hatalmas területeket csatoltak el, s az ott élő magyarok a korábbi többségi pozícióból nemzeti kisebbségbe kerültek. Ez a helyzet merőben új feladatokat (kötelezettségeket) rótt az eredeti szülőföldjükön maradókra, mert a realitásokhoz igazítva kellett őrizni a hajdani hagyományokat, de a folytatáshoz szükséges anyagi és kulturális kereteket már az az állam határozta meg, amelyikben éltek. Az úgynevezett **„kettős kötődés"** részben gátolta a szellemi létezés kibontakozását, ám bizonyos vonatkozásokban erősítette az egységet, hogy a nyelvet, szokásokat immár etnikumként muszáj őrizniük. A fölocsúdás pillanatában, a huszas évek elején abból a parányi szerencséből akartak tőkét kovácsolni, hogy a lenyesett területeken élők az anyaország határainak mentén és meglehetősen zárt tömbökben laktak. Az összetartozáshoz szükséges feltételek tehát viszonylag kedvezőek lévén, a rész-egész keretein belül ragaszkodhattak jussukhoz a mikroközösségek, de a **„csonkaság"** érzése más hatást váltott ki Erdélyben, mint a Vajdaságban, és megint mást a felvidéken. Ehhez persze hozzájárult az uralkodó rezsimek nemzetiségi politikája, hogy mennyire és milyen eszközökkel akarták beolvasztani, asszimilálni a valójában őslakos, ám a lényeget tekintve kisebbségbe kényszerített magyarokat.

Görömbei András az utóbbi néhány esztendőben két rendkívüli jelentőségű művet publikált. Először (Bertha Zoltánnal kö-

zösen) a hetvenes évek romániai magyar irodalmának történetét dolgozta fel. Ez a munka a sajátos méltóságot és értéket valló nemzetiségi magatartásformák bemutatásának gyűjteménye. Ehhez kapcsolódik szorosan — mondhatni: elválaszthatatlanul — **„A csehszlovákiai magyar irodalom 1945—1980"** című kötet, amely nem csupán hézagpótló, hiszen hazánkban először látott napvilágot ilyen tudományos igénnyel alkotott korszakelemzés, de azért is fontos könyv, mert a valóságnak megfelelő képet rajzolja az elmúlt 35 év költészeti-prózai eseményeiről. Természetesen, a hídépítés szándékával papírra vetett tények fogalmazásakor ügyelni kell arra, hogy ne sértse meg a lenini nemzetiségi politikának hirdetett ideológia alapelveit. Ebből következik, hogy alkalmanként csak óvatosan firtathatta Masaryk és Benes mohóságának következményeit, de a magyarok lakta települések bekebelezése utáni idők fontosabb mozzanatait nem hallgatta el. Az előszóban megemlítette, hogy 1910-ben 1 millió 70 ezer 712 ember vallotta magát magyarnak a Felvidéken, ám 1921-ben alig 744 ezren. Idézünk:

„Ennek a rendkívüli mértékű létszámcsökkenésnek több oka van: egyrészt az 1910-es adatok nem eléggé megbízhatóak, másrészt a korábbi magyar asszimilációs politikára erős reasszimilációs visszahatás következett. A közhivatalnoki réteg kényszerűen Magyarországra távozott — több százezren jöttek át —, a zsidók, cigányok többsége kivált a magyar nemzetiségből az új helyzetben. A magyarság száma az 1930-as hivatalos népszámlálásig újabb ötvenezerrel csökkent. Akik maradtak, azoknak a társadalmi struktúrájában lényeges visszafejlődés történt: a magyarlakta településeken nőtt a mezőgazdaságból élők száma, s lényegesen csökkent a közszolgálatban tevékenykedőké. (. . .) Területi manőverekkel megsértették a nyelvtörvényt, a földreformból pedig lényegében kizárták a magyarságot: a magyarlakta településeken kisajátított földek 80 %-át nem magyaroknak, hanem cseh és szlovák telepeseknek adták. Hasonlóképpen sújtotta a magyarságot a hűségeskü . . ."

A visszahúzódás és lelki depresszió tomboló járványa 1938. szeptember 29-ig, a müncheni egyezményig tarott, amikor is feldarabolták Csehszlovákiát, és Szlovákia, valamint a mai Kárpát-Ukrajna egy részét Magyarországnak ítélték. Az események ettől kezdve felgyorsultak, de a visszacsatolás szónoklatos örömei és gondjai nem sokáig tartottak, mert 1945-ben Szlovenszkó-Ruszinszkó ismét idegen hatalmak fennhatósága alá került. Görömbei András a historikusok által Felvidéknek nevezett terület iro-

dalmi hagyományainak megteremtői közé sorolja Balassit, Pázmányt, Kazinczyt, Madáchot, Mikszáthot, Jókait, de rögtön kihangsúlyozza, hogy a kiegyezés utáni centralizációs törekvések miatt ezen a területen nem fejlődhetett ki oly színvonalas kultúrélet, mint Erdélyben. Budapest közelsége szabályosan megakadályozta, hogy a művészeteknek sajátos arculata formálódhasson, mivel a főváros elszívta a tehetségesek legjavát. És ez a derűsnek nem nevezhető helyzet még tovább roncsolódott 1918 után, de a fejetlenség légkörében az a furcsa helyzet állott elő, hogy a dilettantizmusnak progresszív feladata lett. Műkedvelők tömegei nevezték ki magukat íróvá, s a Parnasszuson kedvező helyet biztosított számukra a történelmi kontraszelekció. Idézünk:

„... a műkedvelő írók között nagyon sok kulturált és lelkiismeretes régi veretű értelmiségi volt, akik nemcsak egyéni érvényesülést kerestek az új helyzetben az irodalomban, hanem hazafias kötelességüknek tekintették az elszakítás fájdalmának megéneklését s a letargiába süllyedt magyarság morális vigasztalását, a csehszlovákiai magyarság egységesítését a mielőbbi visszatérés reményében. Konzervativizmus, szociális érzékenység és szentimentalizmus keveredett műveikben, de serénységük példátlan volt. Ugyanekkor, a magyar Tanácsköztársaság leverése után, 1919-ben megérkeztek — olykor Bécsen keresztül — a Masaryk féle köztársaság szabadabb, liberálisabb légkörébe a magyarországi emigránsok, akik viszont politikailag és irodalomszemléletükben egyaránt a másik végletet hozták, politikai radikalizmust, művészi avantgarde-ot. Az ő munkásságuk révén a haladó magyar szellem folytonossága teremtődött meg a periférián. (...) Berobbanásuk a csehszlovákiai magyar szellemi életbe sorsdöntő jelentőségű volt, mert szükségképpen összecsaptak a dilettánsokkal és műkedvelőkkel. A csehszlovákiai magyar irodalom ebben a csatározásban kezdett életre kelni."

Az 1924-ig számítható első korszak huzavonáit most nem részletezzük, mert nehéz lenne igazságot tenni a két tábor — a műkedvelők és a kommunista emigránsok — civakodásában. Görömbei András azonban nem kerülhette ki ezt a feladatot, hiszen néki alkalmanként kötelező penzum arra utalni, hogy a baloldaliak emelték művészetté a proletárirodalmat. Ez persze erős túlzás, de a szerző dicséretére legyen mondva: a hozsannázó értékeléseket rövidre fogja, és akkor is ragaszkodik a dilettánsoknak tituláltak megvédéséhez, hogy jó szándékú, tiszta emberek voltak, akik nagy szolgálatot tettek a magyar nyelvnek. Ez így is

történt, mert Sziklay Ferenc, Rácz Pál, Jankovics Marcell és társaik nélkül az a kevéske parázs is hamuvá porlad. Szerencsére az őrtűzként lobogó máglyát sokfelől fújták, s ennek melegében már olyan csoportok izmosodhattak, akik színvonalban is meghatározó tényezőivé váltak a csehszlovákiai magyar irodalomnak. A huszas években bontogatta szárnyát, Fábry, Forbáth, Mécs, Győri, Morvay, Vozári, Darkó, Tamás, Jarnó és a jövőért való felelősség fontosságát hirdették. Ők lettek az új honfoglalók, akik a Makkai Sándor hirdette **„kisebbségek világmissziójában"** keresték küldetésüket. A keresztény eszmekör keveredett a Balogh Edgár vezetésével szerveződő sarósok célkitüzéseivel, és Forbáth Imre kifejezése szerint az a **„csodálatosan összetákolt gondolatvilág"** erős ragasztónak bizonyult. Ám az ideológiai huzavonák, a kommunizmussal rokonszenvezők erőszakoskodása rövidesen széttagolta az egységet és fokozatosan elkülönültek a frontok.

Az 1938-as visszacsatolás után szétzilálódott minden addigi, és a háború forgatagában az írók hallgattak, vagy bevonultak katonának, és az úgynevezett Első Köztársaság idején tollforgatóvá nőtt nemzedék tagjai közül 1945 után alig néhányan maradtak Csehszlovákiában. Ám a Benes által vezetett kormány első intézkedései közé tartozott, hogy valamennyi magyart kitelepítik, illetve reszlovakizálják. A diszkriminációs rendeletek közé tartozott az ismét kisebbségbe kerültek iskoláinak bezárása, megtiltották az anyanyelv **„használatát"**, s ezzel a magyarság jogfosztottsága teljessé vált. Ilyen körülmények között még reménykedni sem lehetett abban, hogy a kultúra megtartását segítő-szolgáló újságok láthassanak napvilágot. Az enyhülés jelei 1948 tavaszától érezhetők, de Fábry Zoltán szerkesztésében hiába jelenhetett meg az Új Szó, a sematizmus és a dogmatikus politika rátenyerelt a próbálkozásokra. Az esztendőkig tartó némaság után a művek java része hűségnyilatkozat akart lenni, és a poéták kritikátlan lelkesedéssel hálálkodtak mindenért. A neofita túlbuzgóság csak a mennyiségre törekedett, és ezzel a selejtek szaporodtak, de a pályakezdőknek nem nyújtottak kapaszkodót. A helyzetet súlyosbította, hogy a fiataloknak kellő iskolázottságuk sem lévén, hiszen a tanulásra nem volt alkalmuk. Idézünk:

„Faluról jöttek plebejus indulattal, de kevés műveltséggel. A sok és sokféle szorongással, kisebbségi tudattal érkező fiatalokat felszabadult életérzéssel töltötte el a 48 ‚jégtörő február'-ja utáni relatív szabadság, egyáltalán a magyar beszéd, a magyar írás lehetősége. Újságírók és írók kellettek, s így előállt az a hely-

zet, hogy aki legalább érettségizett valamilyen módon, az írónak tudhatta magát. Az új Szó, a Fáklya, majd a Hét adtak teret az irodalomnak, de irodalmi lap híján nem tudtak mértéket kialakítani, a Fáklya pályázata is egyszerre kívánt verseket és csasztuskákat. (...) Az ötvenes évek elején induló fiatalok hosszas elmélkedésbe kezdtek, vagy védekező álláspontot foglaltak el, a ‚semmi talaján' való indulás nehézségeivel védekeztek, s vállalásuk őszinteségét, majd megcsalatottságukat hangsúlyozták. A nehéz körülmények magyarázzák, de nem mentik azt, hogy az 1945 utáni csehszlovákiai magyar irodalom — Fábry Zoltán életműve kivételével — indulásakor, lényegében 1956-ig a sematizmussal jellemezhető, s a sematizmus továbbélése a hatvanas évek közepéig nyilvánvaló."

Görömbei András amikor azt a kort mutatja be, elemzésében csak odáig megy, hogy megemlít néhány nevet, fölsorolja a fontosabb kötetek címét, ám kikerüli — érthető okokból — a nehézségek boncolgatását. A história kalendáriumának tucatnyi lapjáról csupán a dátumokat citálja, és az olvasóra bízza, hogy ki, mivel egészítse ki a hiányzó információkat. Szándéka vitatható, ám muszáj belenyugodni abba, hogy a közelmúltunk fantomjaival még áttételesen is nehéz viaskodni, mert a cenzorok manapság sem kedvelik a ködszurkáló próbálkozásokat. Ami volt, az nincs, és még egy irodalomtörténésznek sem engedélyezik, hogy a Janics Kálmán Nyugaton publikált **„Hontalanság évei"** c. könyvéből használhasson fel terjedelmesebb fejezeteket. A kommunista párt által ellenőrzött kiadóknál alkalmasint egészen más értelmet kaphatnak azok a kifejezések, amelyek a szótárban úgy szerepelnek, hogy barbárság, embertelenség, erkölcs, vox humana. A tényirodalom sem azonos a valóságföltárással, ehelyett a Szovjetunióban kialakított RAPP művészetkoncepció a mérvadó, hogy az ábrázolás esztétikai követelményei elhanyagolhatók, ehelyett az osztályharc és a napi politika céljaival azonosulás a célravezető módszer. Görömbei András alaposan ismeri a kiszámíthatatlanul működő kritikai csapdák működését, és ezért summázataiban inkább összegez, s csak elvétve elemez. A tájékozatlan, vagy félig informált olvasókban ez nem is kelt komolyabb hiányérzetet, sőt a hangsúlyok tologatásával jól kontúrozott képet kaphatnak a Felvidéken élő magyarok otthonrombolásának borzalmairól, fájdalmairól, ám a teljességhez ez kevés. Goethe véleményéről, hogy **„Aki nem tud számot adni háromezer évről, az sötétben tapogatózva él egyik napról a másikra!"** —

nekünk az jut eszünkbe, hogy pár esztendő eseményeinek elhallgatása, kozmetikázás is komoly lelki-szellemi zavarokat okozhat.

Persze, a telhetetlenség rossz tanácsadó, mert miközben a részek hiányát forszírozzuk, nem vesszük észre a fáktól az erdőt. Márpedig Görömbei András tisztessége vitathatatlan, mert a sokszor megtépázottak eszméltető tevékenységét úgy ismerteti, hogy a kimondhatóság mezsgyéjéig araszolgatva tudósít a harsogó líra átalakulásáról. Török Elemér egyik versében azt kiáltja: **„Nem találok jelzőt nevedhez méltót, hogy dalba szőjelek dicső szovjet hadsereg!"** Nos, az efféle frázishínárból nehéz kikeveredni, de a csehszlovákiai magyar írók háború utáni második nemzedéke, azok, akik az 1958-ban megjelent antológiában tömörülve jelentkeztek, már kerülik a plakátstílusú lelkendezést. Cselényi László, Tőzsér Árpád, Petrik József, Simkó Tibor, Zs. Nagy Lajos, Gyüre lajos, Kulcsár Tibor, Fecsó Pál akkoriban 20-25 esztendősek voltak, és világtágító szándékkal nézték a horizontot. Valójában ez a generáció jelentette a frissítő erőt, és a mögöttük toporgók a mind jobban szélesedő ösvényen lépkedhettek. Rohamos fejlődésről azonban nem lehet beszélni, mert a szakmai-, mesterségbeli kibontakozást erősen gátolja a **„piros stopplámpák"** gyakori villogása.

Görömbei András majd félezer oldalas könyvében számos olyan lexikális adat is található, amit másutt hiába keresünk. És ezek az aprólékos ismertetések nagyon hasznosak, hiszen a Felvidéken nyomdafestéket látó művek kevés példányszámban kerülnek az üzletekbe, s emiatt is belterjes az alkotók tevékenysége. Csak nagy ritkán sikerül kilépniük a körből, ám a legifjabbak, Varga Imre, Kulcsár Ferenc, Mikola Anikó hangvétele már sokban hasonlít a budapesti folyóiratok stílusához. Ez azonban még mindig kevés, hiszen, Görömbeit idézve:

„A csehszlovákiai magyar irodalom az utóbbi években sem termett szenzációszámba menő remekműveket, drámát még említésre méltót sem, de a próza, líra és irodalomtudomány területén figyelemreméltó az értékgyarapodás. Több jelentős író karakteresebbé vált az utóbbi években, s tehetséges fiatalok is tűntek fel."

A látványtalan sokszólamúság így sem lebecsülendő, mert az utóbbi esztendőkben a nemzetiségi felelősségtudat jegyében szerveződnek a különböző csoportok. Ők azok, akik a **„felemelt fő"** igényei és méltósága szerint akarnak dolgozni, de ehhez biztatásra van szükségük, hogy érezzék, tartoznak valahová. Görömbei András a róluk szóló könyvével elég széles hidat épített a

túlparton lévőknek, s most csak arra kell ügyelni; mindkét oldalon vigyázó szemek figyeljék a boltívek teherbírását, hogy a határaink mentén lakó magyarok tömegével élhessenek az **„otthonról haza menni"** jogával.

„Akiket a sors magukhoz békített . . .”

Dudás Károly: Szakadó

Korunk ifjú tollforgatói közül csak keveseknek jelent szellemi izgalmat, hogy a falusi öregeket faggassa. Pedig a ráncos arcú, kérges tenyerű idősek — mégha olykor szószátyárok is —, ízes szavakkal tudják elmondani, mi mindenen is mentek keresztül e kelekótya XX. században. Tudom jól, hogy fényes cipőhöz, vasalt nadrághoz szokott nemzedékem irtózik a sártól, poros utaktól, félnek a vicsorgó, nyakukban kolonccal futkosó kutyáktól, s ritkán hajtja őket kíváncsiság a komfort nélküli pusztákra. De azért akadnak írók, kik felismerik, hogy a vertfalú házakban, a szúette sublótok mélyén nagy titkok rejtőznek, s amikor a mestergerenda fölé dugott pléhdobozt felnyitják, megannyi keserűen érdekes sors dokumentumai hullanak a billegő, nyikorgó asztalra. Az isten háta mögötti tanyák lakóinak krónikása küldetést vállal, amikor dűlőkön, barázdákon át caplatva megy a füst irányába, hogy ajtót nyisson az elfeledtekre, a kenyérhéjat rágcsálókra, akik lefekvés előtt a szabad kémény korom verte nyílásán át az eget kémlelik: lesz-é zivatar másnap.

Dudás Károly „SZAKADÓ” című riportkötetét egy szuszra olvastam végig, mert a Vajdaságban élő, korombéli — 37 éves — író olyasmiket vetett papírra, amit nem lehet letenni. Az esti csönd bóbiskoltató magányában egyre éberebb lettem, hiszen az elhanyagolt településeken élőket olyan szerető dédelgetéssel mutatja be, hogy a keservekkel teli lapokat muszáj végigpörgetni. A szerző Csantavéren született, Szabadkán érettségizett abban a gimnáziumban, amelynek igazgatója — hajdan — Kosztolányi Dezső édesapja volt. Dudás Károly az újvidéki egyetem magyar tanszékén szerzett diplomát, s utána a HÉT NAP című szabadkai hetilap munkatársa lett. Életrajza csak azért érdekes jelen esetben, mert a vidékről elkerült, értelmiségivé vált ember példájával akarjuk bizonyítani, hogy nem mindenki feledi — tagadja meg — a fölnevelő tájat, el-ellátogat a düledező viskók népéhez, s

megriadva tapasztalja; rohamosan fogy a falvak lélekszáma és szaporodnak a temetőkben a kopjafák. Könyvét azzal kezdi, hogy bemutatja, miképpen élnek ma is — ha ezt annak lehet nevezni — hegyoldalba vájt odúlakásokban az Isten saját képére formált teremtményei.

„Beteges asszony jön elő, véreres szemében tartós riadtság, rosszallóan néz a nyitva felejtett kapu irányába. Nehéz szóra bírni, tőmondatokban válaszolgat, bólogat, vagy a fejét rázza. A kislányaival van elfoglalva, mindig talál igazítanivalót szutykos ruhájukon. Koránráncosodó arcára a bizalmatlanság meg a keserűség mellé odatelepszik valami fölényes, minden mindegy vidámság is. Félrebillenti a nylonzsákokból összevarrt függönyt, bemutat a homályba. Fehérre meszelt odú, a falon valamilyen szentkép, a sarokban stelázsi, mellette birkabőrrel letakart ágy, hosszú lábú asztal. Ablaka nincs a gádornak. Egyetlen gádornak nincs ablaka . . .''

A hollónyivá töpörödött, aszalt arcú öregeket beszélteti nagy türelemmel kötetében, akiknek olyan görnyedt a háta, mint az öreg akácok ága, s éjjelente éberen alszanak, akár a nyúl, hiszen attól rettegnek, hogy rájuk szakad a födém. Az idősek magánya azért zsibbasztóan szomorú, mert a nehezen fölnevelt, s világgá szaladt pulyáikat várják, de van ebben a reménykedésben valami bénítóan csodálatos is. Így hinni már csak azok tudnak, akik kölyökkorukban megismerték a megaláztatást és szüntelenül vörös volt a képük a perzselő naptól, csattanós pofonoktól, szégyenkezésektől. Dudás Károly a zselléreknek akar emléket állítani és a konzervált elmaradottság ellen perel, hogy a magyar nyelvű iskolákban tanulók milyen mostoha körülmények között ösmerkednek a betűkkel, s mennyire szűkül az az éltető talaj, amiben újracsirázhatna a reménykedés.

„Térdig sáros, elcsigázott emberek mindenfelé. Nincs az embernek semmihez kedve, úgy kiszívja minden erejét, akaratát a ragadós sár. Ezt legjobban az a tízegynéhány gyerek sínyli meg, aki a környező falvakba gyalogol be az iskolába. Közelebb megyek a fiatalokhoz is: kopott, foltozott ruhájúak, egyikük sem végezte el a nyolc osztályt. Legtöbben napszámba járnak, néhányan idénymunkások a Pobeda Mezőgazdasági Birtokon. Színházban még egyikük sem volt. Az ifjúsági szervezetekről azt sem tudják, mi fán terem. Tizenöt-húszévesek.''

A tényirodalom kegyetlen műfaj, mert az a lényege, hogy tükröt tartson a valóság elé, márpedig a mindennapok monotonságában kevés a derűs nyugalom. Sokkal több az átkozódás, és

ha beisznak az interjú-alanyok, elcsukló hangon szidnak mindent: múltat és jelent. Főleg a parasztok utálkoznak, amikor a múló éveket pörgetik vissza emlékezetükben, hiszen soha nem szerették, ha idegenek turkálnak házuk padlásán, és jöttmentek söprik le a verítékkel learatott termést. Dudás könyvét Dormán László fotói hitelesítik, s ezek a felvételek nem csupán a pillanatot örökítik. Gyönyörű, ma már ritkán látható idős emberek portréi néznek ránk. Idő sikálta fehér haj, lekonyult, régen pödört bajusz, bozontos szemöldök és büszke tartás, mint akiket a sors magukhoz békített. A székely öregasszony tenyérbe támasztott feje az örökkévalóság türelmét ábrázolja, ám szeméből kiszikkadt a fény. A nyárfák ölelésében kicsiny falucska búvik meg a távolban, körülötte felsebzett, kicserepesedett szántóföld: az út meg az ég közé úgy szorult oda az a néhány ház, akár a régen feledésbe merült mezsgyekarók. Bozót-borostás arcok villannak elő a lapok fehérjéről, minden generáció nagyapja vonszolhatja úgy az évtizedek terhét, ahogy a fal előtt ülő bácsi, ki tehetetlenül bámul az égre; lesi az esőt.

A „SZAKADÓ" míves magyarsággal fogalmazott riportgyűjtemény, s nem túlzás azt állítani, hogy ebben a mindent átformáló világban rövidesen forrásértékű könyvként olvassák majd a gyökereiket kereső fiatalok. Bizonyára elcsodálkoznak eleik szorgalmán, mert az ősök a hajnali harangszóra ébredtek, s mentek bajlódni földdel, állatokkal, míg döngő lépteik csoszogássá nem szelidültek. Most tán restellkednek is hasznavehetetlenségükön, hogy a harang kondulása nékik már azt jelenti: meghalt valaki. Emlékeik bogai közt mind ritkábban matatnak, de a vén szülék ránk örökített meséiben hinni kell.

„Az öregasszony unokái már téglaházban laknak, nagy, mintás szőnyegen járnak. Ő meg csak ül a félhomályban, hátát a karosszék támlájának veti. Ül és nem gondol semmire. Csak sötétedés után jönnek el hozzá a farkasok, fölsorakoznak az ablaka előtt, s hosszan, hangtalan torokkal üvöltenek."

Meddig kell még félni

Galgóczi Erzsébet: Vidravas
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 264 lap

Elérkezett volna a boszorkányok órája, amikor minden bűnt muszáj megvallani?! Kérdésünk nem ok nélküli, hiszen ha a hazai tömeg- és telekommunikációs eszközök híradási, valamint kiadói tevékenységét vizsgáljuk, akadnak pillanatok, hogy tapsra lendül a kezünk: na, végre — ismét lerántottak egy leplet, újabb titokról lehet majdnem nyíltan beszélni. Ám lelkesedésünk gyorsan lohad, mert az úgynevezett szocializmust építő Magyarország majd négy évtizedes történelmének számos olyan neuralgikus pontja van, amelyekre még manapság sem lehet szabadon és büntetlenül rámutatni. Nagy ritkán ugyan engedélyezik, hogy az elvermelt, hibernált, keserű tényekből picinyke részleteket vitrinbe tegyenek — közszemlére —, de ilyenkor a hozzáfűzött magyarázatok tetten érhetően hézagosak. Még azon írók csapatához tartozók is így fogalmaznak, akik jól ismerik a rejtegetett és mumifikált valóságot, s őszintén igyekeznek, hogy műveikben felrajzolják a fantomizált szörny képét. A becsületeseknél az a probléma, hogy ők is gyakorta kényszerülnek úgy dramatizálni történeteiket, amivel éppen a lényeget lúgozzák ki. Ez a módszer nem alkotói mellébeszélés vagy tudatos elhallgatás, inkább magyarázható azzal, hogy hazánkban a tollforgatók jegyzetpapírjain az átlagosnál szélesebb a margó, s ezen a vonalon hiába lépnek át, az oda kerülő betűket, szavakat könyörtelenül kiradírozzák a dolgozatokat javítgató lektorok.

Galgóczi Erzsébet neve, munkássága jól ismert a határainkon kívül és belül élő honfitársaink körében. Bár az tagadhatatlan, hogy köteteinek olvasói nem mindig hozsannáznak egy-egy újabb művét lapozgatva, a kritikai vélemények is gyakorta ellentmondóak, de a lényeget tekintve abban azonosak: Galgóczi a második világháború után jelentkező prózaíró nemzedék jelentős egyénisége. A VIDRAVAS című regényének főhősét, Orsolyát

azért zárják ki 1952-ben a Képzőművészeti Főiskoláról, mert szüleit kuláknak nyilvánítják. Visszatér falujába, s a családi portán várja, hogy a jogtalanul hozott határozatot megváltoztatják és folytathatja tanulmányait. Ekkor érkezik hozzájuk a fővárosból kitelepített asszony, akinek bűne csupán annyi, hogy egy nemzetközi hírű geológus felesége, de a tudóst szabotázs vádjával előbb halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték. Ezek az évek Rákosi és csapata diktatúrájának legeszeveszettebb esztendői, tombol a terror, az Államvédelmi Hatóság, Péter Gábor vezetésével korlátlan uralommal rendelkezik. Koncepciós perek, radikális tsz-szervezések, deportálások, ártatlanok elhurcolása, bebörtönzése vagy internálása mindennapos eseménynek számít. Az egész ország rettegésben él; nemcsak a nép, de legmagasabb rangú funkcionáriusok is, hiszen Rajk László és társainak kivégzése után, 1949 szeptemberének végétől senki nem érezheti magát biztonságban.

Galgóczi Erzsébet szándéka nem kevesebb, mint hogy a személyi kultusznak nevezett korról realista festményt pingáltasson a grafikusművésznek tanuló főszereplőjével. A lány parasztivadék, s 1945 után lelkesen hitt a kommunisták ígérgetéseinek, aktív tagja lett az akkori ifjúsági szervezetnek, a DISZ-nek; csak akkor kezd töprengeni a rendszer hazugságain, amikor kipenderítik a főiskoláról. Ám sok mindent nem ért, ő is úgy gondolkodik, miként a becsapott, félrevezetett milliók közül oly sokan, hogy ami velük történik, az csak félreértés; valamiféle tévedés áldozatai lettek. Galgóczi ügyesen sodorintja az eseményeket egymásba, és a több szálon futó történésekből így fonódik az a kötél, ami 1948-tól kezd a magyarság nyakára tekeredni. A hurkot csomozó moszkovita pártvezetőkről nincs sok leírás a könyvben, de az ÁVO különböző becstelenségeinek ecsetelésével nem fukarkodik a szerző. Művének dicséretével azonban csínján kell bánnunk, hiszen Galgóczi Erzsébet tolla is a margók szabta határok között mozogva rója a sorokat. Noha ez elsősorban nem az ő vétke, ám a regény ismertetésekor nem tekinthetünk el annak megemlítésétől, hogy az írónő rutinos óvatossággal kapargatja a számtalanszor újramázolt múltbéli események rozsdáit, s akadnak területek, amelyeknek még a felszínét sem akarja smirglizni.

Azért nincs szándékunkban a könyv tartalmának részletes elemzésével és az egyes fejezetekből hiányzó tények kiegészítésével bizonyítani állításunk jogosságát, mert ezek az információk csupán módosítanák, de lényegesen nem csökkentenék a kötet értékét. Igen hasznosnak és időszerűnek tartjuk, hogy a mai hu-

szon- és harmincévesek olvashatnak valamit arról, mit is jelentett a kulák-listázás, a deklasszáltnak nyilvánítottak országon belüli száműzetése, hogy tényleg volt Recsken haláltábor és kikből rekrutálódtak az ÁVO tisztjei, s azok milyen eszközöket alkalmaztak céljaik elérése érdekében. A Vidravas című kötet érdeme elsősorban az, hogy a főhős családjánál vendégeskedő asszony, s annak bebörtönzött férje, majdnem a valódi nevükön szerepelnek, és így az érdeklődő olvasó konkrét kapaszkodót talál ahhoz, honnét tudja saját kutatásai alapján tovább gombolyítani a cselekmény fonalát. Ezt segíti még a könyv elején lévő kronológikus felsorolás is; hogyan alakul — formálódik — Magyarország sorsa 1944. szeptember 23-ától, amikor a Vörös Hadsereg előretolt egységei Battonyánál átlépik a határt.

A nemzetközi hírű olajkutató mérnök, Papp Simon — alias Simon Pál — életútja alakulásának leírása mindegy parabolaként mutatja be, hogy őrizetbe vételét követően, 1948 szeptemberétől miképpen telepedik hazánkra a szellemi jégkorszak; könyörtelen hidegséggel tizedelik a nemzet legjobbjait, legyenek azok értelmiségiek, katonák, munkások, parasztok, s pár hónap múltán már vaktában lövik ki a sorban állók közül a kommunista párt addigi dédelgetettjeit és a rendszerrel nem rokonszenvezőket — egyaránt. Galgóczi Erzsébet regényében 1956 nyaráig követhetjük az eseményeket; mennyire nyomorognak városiak és falusiak, miért pusztulnak el annyian értelmetlenül, kik, milyen áron tudnak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. A kuláknak minősített familia felfelé törekvő leányának sorsa, az ÁVO-s tiszttel való szerelmi kalandja, és az iszonyú kiábrándulás, miközben hosszasan beszélget az idős, gyámoltalan, kitelepített nővel, majd üzenetet visz tőle a fővárosban lakó, különböző foglalkozású családokhoz, nos, mindezen történetek, rettegések leírása olyan drámai események sorozatát sűríti, amelyek törvényszerűen sodorják az ország lakosságát az 56-os forradalom kirobbantásához. Galgóczi ezt nem mondja ki, de érthetően áttételes fogalmazásokkal utal arra, hogy ha a jövő síkos pereméről a nemzet pilléreit tartók ujjait akarják lerugdosni, abból nem születhetik semmi jó. Hazánkban a népet kordába fogni akaró hatalom ott és akkor tévedett legelőször, hogy azt vélte: elég elvonni a legszükségesebbeket, s mindenki önként dúgja fejét a járomba. Ám éppen a föld művelői, a parasztság ismeri a növények azon tulajdonságát: a legnagyobb szárazságban is képesek összegyűjteni annyi harmatot, amely megóvja őket a kipusztulástól.

Jöjjön vissza hétfőn

Kunszabó Ferenc: Gyarapodásunk története
Magvető Kiadó, Budapest, 1983. Gyorsuló Idő sorozat

Korunk Sziszüphosza Magyarországon az az ember, aki házépítésbe kezd. Helyzete majdnem olyan reménytelen, mint a legendabéli ősének, sőt: alkalmasint nemcsak görgetnie kell minduntalan a követ, hanem előtte ezt valahonnét muszáj beszerezni. De honnét? És miből? Mennyiért? Három parányinak tűnő kérdés, mert egy normálisan működő gazdasági helyzetben a vásárló megrendeli a téglát, cementet, meszet, aztán szerződést köt a kivitelezővel, s amennyiben szüksége van kölcsönre, kér a banktól hitelt, s ott nemigen kacifántoskodnak, hiszen ők abból élnek, hogy haszonnal forgatják a pénzt. Ám hazánkban, ahol tervgazdálkodás van — nos, a különböző hivatalos szervek nem a rugalmasságukról ismertek. Szabályok, rendeletek, törvények gáncsolják a gyarapodni vágyókat, noha, ugyanakkor szorgalmazzák a magánerőből történő építkezéseket, mert a lakáshiány óriási.

Azt viszont mindenki elismeri, mi több, párt- és állami érdekként hangsúlyozzák, hogy lakni kell valahol! Így azután egy soha nem tapasztalt játszadozás folyik: egyik szem becsukva, jelezve, nem veszem észre a lopást, ha a bal tenyerembe szépen odateszed a baksist. A másik szem azonban éberen figyeli a paragrafusokat, s a jobb kéz mutatóujja mindig figyelmeztetően a magasban, hogy ezt nem szabad, azt tilos. A Magyar Hírlap 1984. február 22-i számában közölt adatok szerint a hatodik terv-ciklusban 370—390 ezer lakás felépítése várható összesen. Ezen ötéves terv első két esztendejében 153 ezer, 1983-ban pedig mintegy 75—77 ezer lakást adtak át az építők; ebből 17 ezer állami (az összes lakásépítés 22 százaléka) és 58—60 ezer úgynevezett **„magánerős"** ház épült fel. Ez utóbbiak aránya — a becslések szerint — 1984-ben eléri a 85 százalékot. Amíg korábban az Országos Takarék Pénztár évente 30—32 ezer ilyen építkezéshez

nyújtott kölcsönt, 1983-ban már 45 ezer családi ház tető alá hozását segítette.

A hírt olvasva egy naiv honpolgár netán arra is gondolhat, hogy lám, az állam nem hagyja cserben az igyekvőket, segíti az arra rászorulókat. Csakhogy az elmúlt néhány évben megjelent cikkek, tanulmányok, szociográfiák és könyvek, amelyekben az építkezések történeteit írják meg, inkább hasonlítanak krimikre, a csalások kalendáriumára, mint az elégedett és boldog emberek krónikáira. Az első ilyen kötet **„Tiéd az ország, magadnak építed..."** címmel, 1981-ben jelent meg Párizsban, miután Kenedi János szatírikus elbeszélésének közlését a hazai kiadók nem vállalták. Pedig nem írt le mást, mint a majd mindenki számára ismert feketepiac működését. Kunszabó Ferenc viszont sikeresen áttörte a szemérmes hallgatás burkát, s 1983-ban publikálta odahaza a **„Gyarapodásunk története"** könyvét, amely a Gyorsuló Idő sorozatban látott napvilágot.

A szerzőnek ez az indulatos jelentése a társadalmiasított ember kiszolgáltatottságáról ad többé-kevésbé valós képet. Hogyan lesz a személyes gondokból közügy: harmadik gyermeküket várják, a házaspár szellemi dolgozó, tehát számukra a lakás munkahely is. Nem elég a kétszobás lakótelepi otthon. Nagyobb kellene, de pénzük nincs. Ám egy év múlva mégis beköltözhetnek az alig elkészült családi házba. Csoda történt, tényleg létezik az annyit hangoztatott szocialista humanizmus? Kunszabó rutinos tollforgató lévén így és ennyire nem sarkosítja ki a kérdést, de élményeit aképpen sűríti össze, hogy az általánosan érvényes jelenségek kimondatlanul is ott sorakoznak. A huzavonák és csereügyletek tételes felsorolásától most eltekintünk, hiszen aki hasonló küzdelemben már részt vett, az bizonyára csak dilibogyókkal tudja lelki egyensúlyát szinkronban tartani, akit pedig ettől megóvott az ég, annak mindez úgysem jelentené azt, ami csupán egy picinyke sokkot is kiváltana. De egy valamiről mégis szólni kell, nevezetesen: az Országos Takarék Pénztár egyeduralma — monopolhelyzete — hogyan nyűvi az építők idegeit.

„Szerényen álltam meg a pultnál; a hölgy éppen aktákat ügyintézett. Dolgavégeztével fölnézett s közölte, hogy a pénzt csak akkor vehetem fel, ha a parkvárosi ingatlant a Földhivatal annak rendje és módja szerint nevünkre telekkönyvezi. Menten lekönyököltem a pultra, s olyasmit hebegtem, hogy ezt eddig soha nem mondta, csakis az OTP-hitel átvállalására hivatkozott mint akadályra. A hölgy változatlan arckifejezéssel nézte kínlódásomat, csak a szemében villant meg valamiféle fény — a gúnyé vagy

részvété, zilált lelkiállapotomban nem tudtam eldönteni —, s közölte: Nem akartam elkeseríteni . . . — Tehát jó a szíve. Megköszöntem, eltámolyogtam. Kint valamelyes nyugalmat erőltettem magamra. Mert hová jutok, ha átengedem magam a kétségbeesésnek? Sehová, illetve kórházba, infarktussal . . .''

A kálváriák különböző stációi kívülről nézve egészen humorosak, hiszen nemcsak pénzt kell szerezni, hanem szakmunkásokat, alkalmanként erőgépeket, s még kész szerencse, hogy a közelben van a kocsma, mert a mindig szomjas segítők kevesebb időt töltenek az ide-odaballagással. Kunszabót, az ismert szociográfust, közírót hatodrangú adminisztrátorok egzecíroztatnak, mert most ő az ügyfél, s ilyenkor mindenki a bürokraták kezében van. Az elterebélyesedett államgépezet egyre nehezebben zihálva tudja csak követni a társadalmi igényeket, gazdasági változásokat, és akinek nincs protekciója, az eleve nagy hátránnyal indul, s nem tudja magát kiismerni ebben az útvesztőben. Olyan dzsungel ez, amelyben szinte lehetetlen tisztességesnek maradni, az otthont teremteni akarók kénytelenek taktikázni, csalni, hazudozni, álnokoskodni. Mindenki rajtuk akar keresni, de az ő jogos érdekeiket nem védi senki és semmi. A hivatalnoki packázás oly méreteket öltött, hogy a pult innenső oldalán lévők rémülten állnak a Hivatal — legyen az bármelyik — képviselője előtt.

„A hölgy végignézett derűs magamon, kezébe vette a nyilatkozatot, majd ingerülten csapta le az asztalra: Húsz forintos okmánybélyeget is mondtam magának! Nem? — Most bonyolítsam a helyzetet azzal, hogy nem mertem felragasztani, mert ha ebben a nyilatkozatban mégis valami hibádzik, akkor kaparhatom le; ezért csak ennyit feleltem: De igen. — Hol van? — A táskámban. — Miért a táskában, mikor ide kell felragasztani! — Ezen a ponton süllyedtem ismét vissza az ideges letargiába. Elővettem a bélyeget, nyújtottam. — Nyálazzon maga! — mondta a hölgy, undorral lökve felém a papírt. Elkaptam, felbélyegeztem . . . Na! — mondta elégedetten, de nem enyhülten. — Holnap szabadságon vagyok, pénteken nincs fogadónapunk; jöjjön vissza hétfőn.''

Kunszabó úgy tűnik, szerencsés alkat, mert bírta türelemmel, talált önzetlen segítőket is. A ház tető alatt, lakható, van külön szoba is, ahol nyugodtan lehet alkotni. Hogy mindez menynyibe került, milyen áron költözhetett saját otthonba, azt jól érzékelteti Kunszabó, ám a különböző nehézségek ellenére is tartózkodik az elemző társadalombírálattól. Ezt most azért lényeges megemlíteni, mert más tényfeltáró műveiben, publicisztikáiban, tanulmányaiban olykor a lehetőségek határain túl is kimondja

amit gondol. Talán belefáradt a szeszélyeskedő ügyintézőkkel folytatott harcba, vagy a gyakorlati tapasztalataiból azt szűrte le, hogy a **v a n** mindig kevesebb, mint ami **k e l l**, s ezért a jogos panaszok felsorolásának sincs sok értelme.

Akik arra szánják magukat, hogy részt vegyenek az anyagi gyarapodás nagy hadjáratában, a **„ne szólj szám, nem fáj fejem"** elvén jobban teszik, ha nem bírálgatnak túlságosan, hiszen újabb kölcsönre bármikor szükség lehet. Vagy ebben a szembehunyósdi játékban tegyenek úgy, mint az a két csizmadia, aki egymás mellett árulja portékáját a piacon. Az egyik hatszáz forintért, a másik négyszázért. **„És kend, hogy a csudába tudja ilyen olcsón adni, pedig én lopom a bőrt, a talpat, a cérnát!"** — kíváncsiskodik a mester. **„Mert én a csizmákat lopom!"** — mondja a másik. Kunszabó könyvét olvasva azon töprengünk, hogy mi vajon kitől vennénk a lábbelit!

A múltban keresni a jövőt

Kunszabó Ferenc: És ég az oltár
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 476 lap

Minden korszak történelme több, mint azon események összessége, amelyek az adott időben lejátszódtak egyes emberek életében. A história százmilliók közös sorsa, legfeljebb másképpen élik, értékelik, ám a múltból többnyire csak az általános rögződik, de soha nem az egész. Ez lehetetlenség is, hiszen még azok cselekedeteit sem egyféle módon magyarázzák, akik csupán egyetlen tettel lettek híresek. Az idő, miként a fata morgana, gyakorta megmásíthatja a valóságot, s amikor valaki az igazat keresi, veszedelmes kalandba bocsátkozik, mert a kérdéseire kapott választ a mindenkori társadalom politikai helyzete korrigálja. Ki tudja hányan próbálták már azt az örökséget vizsgálni, amelyek a nagy elődökről szállottak reánk. Ezekben a munkákban ott volt az alázat és szívósság, s a jussért aggódó kutatóknak legtöbbször mi a honoráriuma: a vádaskodás! Mert a szerzők nem némelyek szája íze szerint fogalmaztak, misztifikálás helyett a valóságot — vagy az ahhoz közelit — mondták, s nem tagadták le a híresség gyarlóságait.

Általában csak a szomorú sorsú, kicsiny népek ragaszkodnak ahhoz, hogy sok hősük legyen, mert ezekkel a példákkal is kapaszkodót akarnak adni az újabb nemzedékeknek. A magyar történelem híresei azonban mintha egy szellemvonaton közlekednének, olykor első osztályon, nagy pompával, máskor meg azt sem tudni, melyik sarokban kucorognak elfeledve, letagadva. Egyik ilyen ide-oda sodródó nagyságunk gróf Széchenyi István. A személye körüli vita néha magasba csap, máskor kis zsarátnokként őrzi a tüzet, de mindig jelen van. Életútját és cselekedeteit is sokféleképpen elemezték, és most ez a gyűjtemény újabbal szaporodott: 1983-ban látott napvilágot **Kunszabó Ferenc: „És ég az oltár"** című kötete a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában. Az előszót Illyés Gyula írta, amelyben többek között ezeket mondja:

„Más, szabályosabb sorsú nemzeteket nagy fiaik álmukból rázzák fel. A mi nemzeti felrázóink létre ráztak bennünket. Volt már vajon kellő gondolat tárgya: s mit szólhattak ehhez a fölrázottak? Hisz a mi fogalmazásunk szerint e fölrázatás nélkül nem is lett volna létünk. Nem volnánk nemzet. Magyarok sem volnánk, sem mi, sem mások. Legtartósabban Széchenyi rázott meg engem. A többiek ilyenféle életrehívása elpárolgott belőlem, eltüntette vagy a külvilág, vagy saját alhatnékom. Széchenyi művéhez nyúlva mindannyiszor olyan ütést kapok, mintha valamiféle szendergésben érzékeny ébresztőóra csengőgombját érintettem volna. Hol vagyok, mi is a dolgom, ahol vagyok? — ez van a riadtságom alján. Erre riadt rá Széchenyi, amióta eszét tudta. Ady csak felejthetetlen mondatba öntötte . . . Mit ér az ember, ha magyar? — elsődleges jogon ez a gyötrelem Széchenyié."

Kunszabó, aki szociográfiával lett ismert, talán fel sem mérte, hogy mekkora fát kerülget. Egyet azonban tudott: a **„Ne bántsd a magyart!"** jajkiáltás ma sem veszített aktualitásából, és soha nem lehet elég azokról szólni, akik mindent megtesznek fajtájukért. A szerző konok pusztai emberek utóda, s nem riad meg a nehézségektől. Talán a hályogkovács naivitása sem idegen tőle, és a sokat próbáltak merészségével vállalkozott olyasmire, amely jeles történészeinknek sem sikerült teljesen. A napszámos családban, 1932. február 6-án született szerző az önfegyelmet jól elsajátította, és ezt a háború után felnövekvő nemzedék új kohójában tovább acélosította. Először lakatosszakmát tanult a Hajógyárban, majd szakérettségire vitték, s így végezte el a bölcsészkaron a tanárszakot. Számos helyen élt, belakta az egész országot, sokfélével próbálkozott. Am a Széchenyi könyv megírása mindennél nagyobb bátorságra vall, mert gondolhatta, hogy ez a terület késleltetett robbanófejű aknákkal van tele, s bűnéül róhatják fel a megfelelő felkészültség hiányát.

De aki mer az nyer, s Kunszabó nemhiába kutatott öt esztendőn át, olvasott százszámra újságokat, feljegyzéseket, tanulmányokat, röpiratokat, memoárokat. Fölfedezett mindmáig érintetlenül heverő, paksamétába tuszkolt papírlapokat, és ezeket úgy rakosgatta, hogy bizonyossá váljék előttünk Széchenyi korszerűsége. Mert olyan korban élt ez a mágnás, amikor népünk ellen majdhogynem fajüldözést folytattak, s a bécsi uralkodóház alá tartozó nemzetek közül egyedül a magyart lehetett bűntetlenül gyalázni. Márpedig, ha az embereknek nem szabad kimondani, amit gondolnak, csakhamar szokásukká válik, hogy ne is töprengjenek. A Habsburgok akkori politikáját így mutatja be:

„Ha 1781—93 között a hatalom minden sajtóterméket engedélyezett, amelyik a haladás nevében marasztalta el a magyarságot, akkor a 93/94-es sajtórendelet után éppen fordítva: engedélyeztek minden művet, mely bennünket a konzervativizmus nevében bírált meg. Vagyis ha József idején mi voltunk a hátramozdítók mintapéldányai a birodalomban, akkor a kilencvenes évektől mi számítódtunk a legfelforgatóbb népségnek, különösen a birodalmi kémiroda státuszából állítólag elbocsátott Ignacz Martinovics próbálkozásának leleplezése után, mikor is ez a jobb sorsra érdemes ember szinte minden, a közéletben forgó magyar nevét bediktálta a kihallgatási jegyzőkönyvbe."

Hullottak is a fejek, bitóra kerültek cselekvők és ártatlanok, de a magyar történelem során számtalanszor akadt olyan apropó, hogy a rebelliseket és a velük rokonszenvezőket örökre elnémítsák. Széchenyi nem származott lázadó családból, sőt, ősei nem is voltak nemesek. A família rangját, hatalmát, vagyonát György nevű elődje kezdte megalapozni, aki 1592-ben született és bíborosként halt meg 1695-ben. Az oldalági rokonságnak komoly örökség jutott, amit aztán szaporítottak. Apja, Ferenc nem hajbókolós típus, de sok mindenre figyelt, külföldi utazgatásai közben részletesen megvizsgálta a nagyüzemek működését, hogy a szászok és angolok miért termelnek jobban és olcsóbban, mint mi.

Mecénási szerepe azzal kezdődött, hogy amikor 1778-ban Kónyi János strázsamester ismeretlenül azzal fordult hozzá, hogy adjon 100 forintot XIV. Kelemen pápa leveleinek kiadására, Ferenc gróf az összeget azzal a kikötéssel küldte el: ne említtessék a neve és az ilyenkor szokásos ízetlen áradozásoktól is kíméljék meg. Azok közé tartozott, akik üdvösnek vélték a főrangúak itthoni időtöltéseit, s hogy jó példát mutasson, már a hetvenes évek közepétől Balatonfüreden nyaralt. És 1790 októberében a bécsi Széchenyi palotában jött össze az a népes gyülekezet, amelyik a Magyar Tudós Társaság hivatalos létrehozásának esélyeit latolgatta. A jegyzőkönyvet Hajnóczy József és Bárány Péter vezette, és a megsárgult lapok szélére jó harminc évvel később István irogatott.

Kunszabó, szorgos hangyaként összehordott adatokból építi a **„legnagyobb magyar"** szobrát. Szándéka vitathatatlanul az, hogy bemutassa: a nemzet önállóságát előkészítő arisztokratáknak milyen nehézségekkel kellett megküzdenie, s az általa mutatott példa mennyire hasznosítható ma. Ám a könyvet recenzáló, otthoni kritikák némelyikét olvasva az ötlik fel bennünk, hogy

őszinteségét olykor brutálisnak tartják, és sejtetik a nacionalista törekvést. De ez az ájtatoskodó vádaskodás nem ismeretlen hazánkban, szerzőnk is felvállalt már egy esetben ilyesmit. (Az „Ősgyep és televény" című, az Élet és Irodalomban publikált szösszenetében megbírálta Csoóri Sándort, hogy előszót írt Duray Miklós könyvéhez.)

A műve körüli huzavona annak következménye, hogy nem a kozmopolita, hanem a magyarság érdekeit néző Széchenyit isteníti. Azt, aki az országot szeretné a függőség állapotából kirángatni, mert egy szabad ország szabadon használja fel kincseit, ami lehetővé teszi a tőkefelhalmozást. És a gróf rámutatott arra is, hogy ásványi anyagainkból Bécsnek van haszna és mi csak gyarmat vagyunk.

Persze a tétel megfordítva is igaz — hirdette: Nem azért vagyunk szegények, mert függőségben élünk, hanem azért élünk függőségben, mert szegények, gyengék, tehetetlenek vagyunk. Kunszabó az ilyen citátumokkal szelet vetett, bár azt írja, Széchenyi nem lehet korszerűsíteni. Persze ez amolyan bölcs mellébeszélés, hiszen gondolt ő arra jó előre, hogy bírálói majd szemére vetik a ma sem kívánatos jelenségeket tartalmazó idézetek halmazát. Ám a szociográfus énjét nem tudta megtagadni, s hol szugerál, hol provokál, és az erősítő, mégis bénító fejezetek nem lehetnek véletlenek. Kellenek az ilyen testet öltött írói bátorságok. Az örökös visszahőkölés évtizedeiben muszáj néha a magyar sorskérdések csóváját eldobni, hadd kapkodjanak ijedtükben levegő után a marxizmust dicsőítők. Mert mi mindent is végzett az 1848-as szabadságharc kitöréséig Széchenyi?

„Az Állattenyésztő Társaság már a harmincas években országos hálózattá fejlődik. Orientáló, ‚közepesítő' folyóirataik is létesülnek; a pesti mintára gombamód szaporodnak a kaszinók országszerte, a harmincas évek közepén e helyeken formálódik a nemzet közvéleménye, itt születnek meg új kezdeményezések; az Ipartanodából fejlődik ki a Műszaki Főiskola, majd a Műegyetem; a gőzmalom mellett létesített javítóműhelyből nő ki az első pesti vasöntőde és gépgyár. Széchenyi számos külföldi iparost telepít ide, közöttük Joseph Ganzot; az óbudai hajójavítóban létesíti majd Széchenyi a nemzeti kormány első fegyvergyárát; kezdeményezi a bécsi gázvilágítást, s amikor ott megvalósul, akkor hozza Sopronba, majd a fővárosba. Nem kötöttem dátumokhoz három leghatalmasabb alkotását: a Magyar Tudományos Akadémia; a Tisza-völgy több millió holdjának mocsaraktól, árvi-

zektől való mentesítése; a Kárpát-medence út-, vasút- és víziút-rendszerének komplett terve."

Hatalmas erők feszültek ebben a főnemesben, s rajta kívül még mennyi arisztokrata tette föl életét a nemzet megsegítésére. A sibói bölény, báró Wesselényi Miklós is nemet mert mondani a kalapos királynak, mert néki a magyar alkotmány volt a szent, s nem a saját élete. Természetesen a bécsi udvar sem tétlenkedett, abban az időben harminc rendőr csak a levelek felbontásával és elolvasásával foglalkozott, a hazafiaskodók minden lépését figyelték. Kunszabó könyve azért tekinthető jelentősnek, mert rámutat a terrorral felhízlalt hatalmi őrület veszélyeire, s az ilyen kötetek termik a vétógyümölcsöt. Ennek ellenszerét azonban ma nagyon jól ismerik: kevés példányszám, gyorsan eltüntetni az üzletekből, és halogatni az újabb kiadást. A szolgamentalitásból kigyógyuló ország lakói már kezdik érezni, hogy történelmi jogukat vetélik el jóvátehetetlenül, ha nem a múltban keresik a jövőt.

A nacionalizmus nem bűn, csupán éberség, de a **„király nevében"** napjainkban is lecsapnak a zendülőkre. Emlékezzünk csak az első **„szamizdat"** újságra, a kéziratos **Országgyűlési Tudósításokra**, amit Kossuth Lajos szerkesztett és Pozsonyból 160—170 példányban küldték lovasfutárokkal a vármegyékbe, városokba. Van tehát nékünk hagyományunk a közügyek illegálisan történő védelmére is, a népet analfabetizáló hatalmi program sem mai keletű. Nincs szándékunkban mindenáron párhuzamot vonni a XIX. és a XX. század törvénytelenségei között, ám rengeteg a hasonlóság. A fellelkesülőkre és gyorsan meghátrálókra okkal mondotta István gróf, hogy: **„Tegnap még a világot akarták elnyelni, ma a furólyuk is tágos terem nekik."**

Tényleg régi bajunk, hogy tele vagyunk vándorhumanistákkal, akikben ott a virtus, s alkalmasint a retorika egész szólamkincsét vonultatják fel, de nagyobb konccal elcsalogathatók a másik táborba. Széchenyivel ezt nem tehették, mert dacosan hitt abban, hogy az egész ország lesz cselekvő szellemének támogatója és tetteinek tanúja. Ám nagy igazság, hogy a magyarság szenvedélyesen felejtő. Mindig félretakarítunk valamit, nem akarunk emlékezni arra, hogy ősi hagyatékunk Keletről hoztuk magunkkal, mikor váltunk kereszténnyekké, honnét a nyelvünk eredete. De néha fájdalmas is ez a hiányérzet, s ilyenkor kapkodva rángatjuk fejünk fölé történelmünk hevenyészett zsindelyeit. S a réseken meg csorog ránk a szennyes lé.

Kunszabó Ferenc könyve finom iróniával figyelmeztet arra, hogy amnéziánk annyira tökéletessé tud válni; vadonatújnak véljük eleink alkotásait. Pedig Széchenyinél pontosabban szinte senki nem tudta megfogalmazni sorsunk örök kérdését, a megmaradást. Hogy legyen mire büszkék lennünk, az irigy időben ne tunyákká, hanem cselekvőkké váljunk, vegyük észre a veszélyt és kössük pórázra a Fortunát. De miként hajdan, úgy ma is, hányan ismerik azt a képviselőt, akire szavaznak, mennyien lesznek önzésből a haladás kerékkötői, s nem akarják észrevenni, hogy a diktatúrák, mint az üldözöttek védekeznek, és milliók csak nomádkodhatnak az ész és demokrácia meghirdetett, ám valójában utópisztikus világában. Ha arról kellene vallanunk, hogy kiknek vagyunk utódai, mit mondanánk?

A Széchenyi kötet is egyfajta válaszkeresés, hogy az arisztokrácia deheroizálásának esztendeiben találni-e eme főnemeshez hasonló, a nemzet sorsáért komolyan aggódó politikai vezetőket, akik alázatos munkával szorgoskodnak a közért. Ady írta: **„Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem, / A Minden kellett s megillet a Semmisem.”** Illúzió lenne, hogy érdemes holnapot építeni, hiszen a végén István gróf is pisztolyt szegezett homlokának, s meghúzta a ravaszt. De amit addig csinált, az valóságos csoda. Az 1846-os akadémiai beszédének elejéből érdemes idézni egy rövid fejezetet, hiszen ez is realizmusát bizonyítja, ám azt is, hogy a borúlátás sem szegte kedvét:

„Míg más népek szilárd nemzeti létükhöz s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejüket szerkezetük javítására pontosíthatják össze, úgy, hogy a polgári állodalom malasztja minél általánosabban terjedjen legott; addig nekünk, nyavalygó magyaroknak, emellett, vagy jobban mondva: efölött még azért is kell küzdenünk, hogy mint nemzet el ne bukjunk, el ne töröltessünk. Mert hiszen valamint holtnak hiába kínálkozik az élet kéje, szintoly kevéssé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszűnt magyarnak lenni, mivel ezesetben más vér, de nem magyar részesülne az áldásból. Mi meglehet, közönyös az egész emberi nemre — noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden, saját fénykörében fölemelkedett népcsalád egy magosb lépcső az istenekhez . . .”

Ha van a boldogságnak purgatóriuma, akkor Széchenyi ott töltötte élete java részét, és szenvedése üdvözülés is volt. Fiatalnak lenni annyi, mint várni valamire, s az ő tálentumának kibontakozását a balsikerek nem gátolták. Kunszabó ezzel a szociográfikus históriával vákumot teremt majd maga köré, hiszen

mind a zavaros fejű leselkedők, mind a világszabadságot kornyikálók elé a nemzet igazáért küzdő ember példáját állította. S a háttérben ott a kérdés is, hogy merre tart ma Kelet népe? Szedjük hát a tudás fájának újabb termését minél többen, még akkor is, ha a kisebbségi érzetet és a magyarságba szugerált bűntudatot szítók abban reménykednek, hogy az ilyen gyümölcsök is csak a fogyókúrát szolgálják!

A megzavart értéktudat

Hankiss Elemér: Diagnózisok
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982.
Gyorsuló idő sorozat, 308 lap

„A pesti Belvárosban, a Kossuth Lajos utcában egy kukát állítottak be az úttest középső sávjába, s aztán rejtett kamerával figyelték, hogyan viselkednek az autósok. És hát úgy viselkedtek, ahogy a nagykönyvben meg van írva: pillanatokon belül hosszú autósor torlódott föl, egyenként kerülgették a kukát az autók, villogtatva-préselődve jobbra és balra, de senki se szánta rá magát arra, hogy amikor a kukához ér, kiugorjon az autóból, s félrehúzza az akadályt az útból: előtte végre megnyílt az út, hogyisne száguldott volna tovább... Hét-nyolc perc telt el így, míg végre egy teherautó sofőrje, aki már túljutott az akadályon, megállt, kiszállt, kihúzta a kukát a járdára, s csak azután hajtott tovább. Negyven-ötven autós kerülte ki nagy üggyel-bajjal az akadályt, míg végre akadt valaki, aki vállalta azt a csak látszólag kis hősiességet, hogy kikászálódjék a vezetőülésből, elszalasszon egy zöld lámpát, csak azért, hogy valami olyasmit csináljon, amiből neki semmi, csak az utána jövőknek, s többieknek van hasznuk."

Ez az inkább elszomorító, mintsem humoros helyzetleírás olvasható **Hankiss Elemér** 1982-ben megjelent **Diagnózisok** című könyvének hátoldalán. A 300 oldalas kötet napok alatt elfogyott, sláger lett, ám ez a nagyfokú érdeklődés nem véletlen. Ismét más mondta ki az igazat, s az olvasás nem jelent semmi rizikót. Természetesen, mint mindenkit, aki reflektorfénybe kerül, Hankisst is bírálják különböző oldalról, hogy strukturalista, értéknihilista, a nyugati eszmék importőre, stb. A stigmatizálásnak Magyarországon kitűnő táptalaja van, hiszen a közismert „T"-betűs kategorizálás: **Tiltott, Tűrt, Támogatott** — a Tehetség nem számít — ma is gyakorlat, csak kiegészül a **„Négy E"** rendszerével: **Ellenzéki, Ellenfél, Ellenség, Ellenforradalmár**. De em-

líthetjük még a Kolozsvári Grandpierre Emil alkotta **„Három H"**-mozgalmat: **Hülye Hülyét Hoz**, vagy finomabban: **Alkalmatlan Alkalmatlant Alkalmaz.** És ezzel a sunyi cimkék ragasztgatásának felsorolása közel sem ért véget, hiszen az Urbánusok és Narodnyikok acsarkodása sem veszélytelen, aztán . . . de ennyi is elég annak érzékeltetésére, hogy képet adjunk arról; a gondolkodóknak milyen kíméletlen harcra kell számítani, ha dialógust akarnak folytatni korunk életének minőségéről.

Hankiss helyzete azért is nehéz, mert a hatvanas években még irodalomelméleti kérdésekkel foglalkozott: 1965-ben jelent meg az első könyve a reneszánsz kori Anglia művelődéstörténetéről, majd ennek a munkának eredményeit foglalják össze **„A népdaltól az abszurd drámáig"** és **„Az irodalmi kifejezések lélektana"** című kötetei. Nyugodtan üldögélhetett volna a Helikon elefántcsonttornyában, de mert akkoriban éppen **„formalistának"** bélyegezték, gyorsan műfajt cserélt, s átvitorlázott a szociológia területére. Az **„Érték és társadalom"** valamint a **„Társadalmi csapdák"** műveiben még adatokra, számokra támaszkodva mondta el véleményét, de egészen a **„Felemás világ"** című írásáig nem kavart nagyobb hullámokat. Ám a Valóság 1980. szeptemberi számában publikált **„Közösségek: válság és hiány"** tanulmányával szokatlanul nagy követ dobott a pocsolyásodó közéletiség tengerébe. Többek között ezeket írta:

„Nemcsak gazdasági, de társadalmi életünk is súlyos hiánybetegségben szenved. Nemcsak áruk és szolgáltatások sora, hanem az egészséges és gazdag emberi-társadalmi lét néhány fontos alkotóeleme is a krónikus hiánycikkek jegyzékén kellene, hogy szerepeljen, ha vezetnének ilyen jegyzéket. Közülük egyetlenegyet emelek ki: a közösséget, az életképes emberi közösségek krónikus hiányát. E hiányt Magyarországon milliók sinylik, de kárát látja társadalmunk fejlődésfolyamata is."

Hankiss logikusan építi fel gondolatának lényegét, hogy óriási apparátussal nyilvántartják, mennyi cipőt s egyéb árut gyártanak, de arról nem vezetnek statisztikát: hány közösség bomlik fel, vagy keletkezik, milyen sok a magányos, szorongásokkal teli ember, hiszen az együttlét még nem azonos az együvé tartozással. Ebből következik az értéktudat kiforratlansága is, a járványszerűen harapódzó közöny és cinizmus, a szellemi értékek széles körű pusztulása is. A negyvenes évek végétől az ország vezetői tökéletesen kiskorúsították a lakosságot, a politikusok magukra vállalták minden kérdés megoldását, rászoktatták az embereket arra, hogy helyettük gondolkodnak, döntenek.

A szerző efféle társadalomfelfogása és elemzésmódja azért hatott kijózanító szokatlansággal, mert a negatív jelenségek egész sorának felvonultatásával hívta fel a figyelmet, hogy minden társadalomnak vannak játékszabályai, és azokat be kellene tartani. De az egyéni psziché és az intézmények közötti széles sávot tilalomtáblákkal fásítják, s a deklarált elvek a gyakorlattal konfrontálódnak. Az infantilitásra kényszerített nemzetről beszélni azonban nem lehet büntetlenül, mert ilyenkor jönnek a vádak, hogy ez nem szociológia, hanem zsurnalisztika, nem irodalom, inkább publicisztika. A szerző pedig **„Aufklärista"** és szalonellenzéki.

Minél több a lekicsinylő és rangfosztó kritika, annál jobban veszít jelentőségéből a feltárt igazság. Mert ha borúlátónak, provokatívnak, vagy pimaszkodásnak nevezik a különböző diagnózisokat bemutató írásokat, akkor a legjobb gondolatok is devalválódnak, hiszen az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy a felülről adagolt információknak higgyenek inkább. Szerencsére Hankissból nem hiányzik a civil kurázsi, és az őt faggató újságíróknak is elmondja, hogy ideje abbahagyni a rejtőzködés és a mellébeszélés nagy nemzeti társasjátékát. Az Új Tükör 1982. augusztus 5-i számában megjelent interjúban kijelentette:

„Ellenzéke vagyok minden dogmatizmusnak; mindennek és mindenkinek, ami s aki önös érdekből, jószándékú tévedésből vagy tudatlanságból gátolja a magyar társadalom demokratikus kibontakozását; ellensége vagyok a reform terén a tétovaságnak; az elvakult szenvedélyeknek és előítéleteknek; a közérdeket sértő minden csoportérdeknek, kiváltságnak, maffiának; a csoportérdeket közérdekként eladni próbáló ravaszkodásnak; de ellenzéke vagyok a kompromisszumok kiharcolására képtelen tunya megalkuvásnak is; a nyájként terelésnek és a nyájként terelődésnek; az öngyilkos hűbelebalázskodásnak; a mindent kockára tenni kész morális romlást adottságként elfogadó, magasabb érdekekre hivatkozó puhaságnak is . . . Folytassam?"

Az iménti vallomás jellemzi kötetének tartalmát is, hiszen bicskanyitogató indulattal lehet olvasni, hogy a Duna Intercontinentál szállodában kitört és gyorsan elfojtott tűzről miképp tájékoztatták a lakosságot, illetve mennyire vezették félre a **„ne a gyerek előtt"** ősi bölcsesség alapján, ezzel viszont elősegítve a rémhírek terjedését. De említhetjük azt a tanulmányt is, amelyben a bűntudatról, mint társadalmi jelenségről szól, vagy a viselkedéskultúra területén látható ellentmondások feszegetését. Hankiss alapgondolata mindvégig az, hogy a fennen hirdetett

szocialista értékek, vagy azok érvényességének látszata közel sem garantálja az emberek autonómiáját, önállóságát, sőt még a jó közérzetét sem. A társadalmi szerződés hiányának egyik kóros tünete a korrupció, az országos méretű cinkosság, amely Csurka István nyomán úgy fogalmazható meg legrövidebben: **„Én elnézem nekik, hogy ők elnézik nekem, hogy én elnézem nekik . . .”** — és így tovább a végtelenségig.

A hivatal dönti el, hogy kiből lehet hős, ki a normaszegő, meddig lehet valaki hedonista, mikor bocsátanak meg bűnöket, és szankcionálnak jócselekedeteket. A lényeg, hogy érezzék az emberek a függőséget, a kiszolgáltatottságot, s mintegy kunyeráló gyermeki bizalommal a Rádióhoz, újságokhoz forduljanak segítségért, mint annó a szegény polgár, aki **„Mária Terézia őfelségétől”** remélt valamiféle védelmet. Joggal teszi fel a kérdést Hankiss; miért nem tartják ma sem elég érettnek az ország lakóit arra, hogy döntsenek önnön sorsuk alakításában, és ne a tündérmesék tején tartva óvják nyugalmukat, alkalmanként rájuk pirítva, mert orrukat a felnőttek dolgaiba ütötték. A szerzővel együtt aggódunk azért, hogy hová vezet a gyerekes társadalom és az atyáskodó hatalom kapcsolata. A kötet befejező sorait idézve:

„Hol van vajon a kiút ebből a nem is annyira ördögi, mint inkább ‚családi' körből, hogyan válhat a társadalom e nemzetté dagasztott családból felnőtt emberek ‚okos gyülekezetévé' — ezen kell, ezen volna érdemes alaposan elgondolkodnunk.

„Majd jövök!" — üzeni a kedves

Szabó Magda: Megmaradt Szobotkának
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 475 lap

Ami előtüremkedik az agyakból, szívekből, azt a gondolatok közlekedési eszközével mondatokká lehet formálni, s elbeszélni, hogy örülök, szomorú vagyok, miben reménykedem. De ehhez kell a betű: akik megfelelő sorrendbe rakják a jeleket, akár költői szinten vethetik papírra a szépet és jót, a rosszat és csúnyát. Ha valakiben van némi tehetség, még híres is lehet azáltal, hogy életének egy-egy érdekesebb epizódját megörökíti és közreadja. Természetesen ajánlatos túlemelkedni az alanyiságon, a naplószerűség intimitásán úgy, hogy az egyén története több legyen, mint szubjektív hangú csevegés. Igaz, az úgynevezett **„memoár-irodalomnak"** számos híve van, s a szerzőnek vagy a főszereplőnek nem kell feltétlenül valamiféle hírességnek lennie, hiszen az olvasók minden jóféle pletykát, rapszódikus kalandot kedvelnek.

Suttyó zsurnaliszta koromban magam is beleestem abba a csapdába, hogy azt hittem: felhajtok zaftos témákat, s ha ezek megjelennek, rövidesen ismert leszek. Firkálgattam is mindenfélét — ötletekben nem volt hiány —, a gigantikus absztrakció váltakozott az ótestamentumi prófétai optimizmussal, kíméletlenül kotorásztam emberek életében, míg egyszer rá nem döbbentem, hogy alkalmasint kérdéseim csak a fájdalmat mélyítik. Egyik alkalommal a farkasréti temetőben botorkáltam és új sírhantot vettem észre. A márványkőre az volt vésve: **„Rám ezer virággal szórtad a tavaszt . . ."** A kispadon ismerős hölgy ült, tudtam róla, hogy férje halála szinte megváltás lévén neki, hiszen élete párja igen rabiátus ember vala és gyakorta eltángálta asszonyát. **„Hát így megszépítene mindent a halál ténye?"** — töprengtem, s faggatni kezdtem. Kiderült, hogy éveken át a feleség túlozta el nem ritkán a durvaság, iszákosság fokát, mert környezetével sajnáltatni akarta magát. **„Most ezzel a kővel kárpótolom őt!"** — pityergett.

Azóta, amikor özvegyek elbeszéléseit hallgatom, netán olvasom arról, hogy uruk-parancsolójuk valójában maga volt a tökéletesség, s ha akadtak is panaszra okot adó szeszélyes pillanatai, azokat nem kellett — volna! — túl komolyan venni, nos ilyen esetekben csöndesen hümmögök. A harcos nőket viszont rokonszenvesnek találom, azokat, akik férjük elfuserált sorsáért felelősöket a vádlottak padjára akarják állítani, s a jobb későn mint soha elvén rehabilitálni. Számos nevet lehetne említeni, de most maradjunk egynél, Szabó Magdánál. Hogy kortárs irodalmunknak milyen jelentős személyisége, azt ne bizonygassuk, fölösleges is lenne, hiszen elég bármelyik könyvét fölütni, de a **„Megmaradt Szobotkának"** című rendhagyó mű. Nemcsak egy házaspár regényes története. Harminc éven át nem csupán házas-, de írótársa is volt Szabó Magdának Szobotka Tibor, aki 1982 tavaszán halt meg. A feleség felnyitotta a lezárt fiókokat, kiürítette a kéziratokkal tömött szekrények mélyét, és megtette azt, amit tennie kellett: élete legnehezebb alkotásában elmondja, ki is volt az ő párja. Idézünk:

„Szobotka tizenkétéves korától, 1925. március nyolcadikától 1961. március hetedikéig, addig a napig, melyen a Magvető akkori vezetője értesíti, felbontja szerződését, s már kiszedett novelláskötetét visszahozatja a nyomdából, naplót vezetett. Hogy az ütés, ami aznap érte, milyen hatással volt rá, világosan jelzi az abbahagyott napló: attól fogva befejezettnek, lezártnak érzi életét, nem óhajt többé számot adni sem önmagának, se másoknak semmiről. Nagy veszteség ez: egy ember élete sohasem egy ember élete, mindig egy országé, egy világé, egy korszaké is."

Ismételjük csak meg: egy korszaké is! Szobotkát sem kerülte ki az újkori tatárjárás ezreket pusztító hadjárata. Bár a két világháború közötti esztendőkben sem tartozott a dédelgetettek közé, de elvégezhette az egyetemet, tanári diplomát, doktorátust szerezhetett, s írásait itt-ott publikálhatta, huzamosabb időt tölthetett Angliában, két alkalommal is. A koalíciós években úgy tűnt, hogy pályája felfelé ível: a Rádió műsorszerkesztője lett, rövid ideig a Vígszínház igazgatója is volt, a szerkesztőségek ajtaja nyitva állt előtte, pénzben sem szűkölködött, szabályos hölgykoszorú vette körül, casanovás életmódjáról legendák keringtek. Ám nincs ebben semmi kivetnivaló, hiszen a talpraesett fiatalemberek pontosan tudják, hogy meghódíthatatlan nő nincs, mert a legcsinosabbat is únja már valaki.

Szobotka naplója talán soha nem látott volna nyomdafestéket, ha ez a — mondhatni — tipikusan magyar értelmiségi sors

nem találkozik egy másik „**száműzött**", hasonlóan megalázott, konok kálvinista leány személyével. Szabó Magda azután került Pestre, hogy az ország majd minden lakosa az újjászületést harsonázta, eleinte teljes hitelességgel és meggyőződésből, később már utasításra, sőt kötelező módon. Hogy a kalandokat hajszoló gavallér és a prüdségig erkölcsös nő mégis egymásba habarodtak, az jelen esetben törvényszerűnek tekinthető, mert mindketten azonos mélység fölött szédelegtek. Ám megfogták egymás kezét, s a szüntelenül billegő földön igyekeztek talpon maradni, mindig közös ágyban aludtak, és a legvigasztalanabb helyzetekben is biztatták a másikat: dolgozz!

Az erőt adó noszogatásra szükség is volt, mert hol az egyiket taposták, hol a másikat, netán mindkettőjüket. Szobotkát 1950 elején indoklás nélkül kizárták a Írószövetségből, és csak 1975-ben vették vissza. A Rádiótól is úgy dobták ki, hogy mint valami bűnösnek, a hátsó lépcsőn kellett lelopakodnia, néhány képét s két hamutartóját magához szorítva. Következő munkahelyén, a Tankönyvkiadónál osztályvezetőből nyomdai korrektorrá minősítették vissza és a vesszőfutás folytatódott majdnem élete végéig. Az irodalmi justizmordokat túl későn kezdték rendbehozni. A szervi betegség depresszióval tetézve mind gyorsabban röpültette felé a kuvikoló halálmadarat. Ám asszonya sikerének féltékenység nélkül örült! Erről így vall Szabó Magda:

„**Szobotka ezekben az években, amelyek engem egyre közelebb vittek minden támadás és piszkálódás ellenére a Kossuth-díjhoz, egy gyermek elragadtatásával állította össze az én sajtókivágat-könyvemet, s néha elszégyelltem magam, gyér baráti körünk előtt milyen áradva és fenntartás nélkül dicsekszik, megint mit értem el, hol adnak ki, hány példányszámban, mekkora a postám, hány világlap elemez. Annak, aki nem szerette Szobotkát, aki ártani akart neki, aki elgáncsolta vagy agyonhallgatta, meglehet az a dupla öröme is, hogy nemcsak azt a vadat találta el, akire célzott, hanem a mellette futót is. (. . .) Minél nagyobb sikerem volt, annál hevesebben éltem át a mellettem élő másik író tragédiáját, akit sose vagy legritkább esetben hívtak telefonhoz.**"

Nem a mi feladatunk most eldönteni, hogy Szobotka könyvei: a **Menyasszonyok-vőlegények**, a **Megbízható uriember**, a **Züzü**, az **Összeesküvők**, vagy novellái, az **Esős hajnalon**, az **Erényes emberek**, a **Magyar honvéd szemüvege**, stb. — milyen helyet foglalnak el napjaink irodalmában, s a jövőt illetően még nehezebb a jóslat. Nem az író tehetségében kételkedünk, csupán a politikától függő kritikai megítélés miatt képtelenség a sikert ga-

rantálni. Ám Szabó Magda, a sírig szerelmes asszony mindennél maradandóbb kővel búcsúzik és vádol, perel és elmetszett szálakat csomóz. A temetésen belenézett a sírba, tudni akarta, milyen mély. A szertartás textusaként Jób könyve 29. fej. 14. versét választotta:

„Az igazságot magamra ölteném, és az is magára ölte engem; palást és süveg gyanánt volt az én ítéletem. A vaknak én szeme valék és a sántának lába. A szűkölködőnek én atyjok valék, az ismeretlenek ügyét is jól meghányám-vetém. Az álnoknak zápfogait kitördösém, és fogai közül a prédát kiütém vala."

A **Megmaradt Szobotkának** könyv a tiszta szerelem regénye egy fekete ravatalon. A főszereplőt már kudarc nem érheti többé, kívül van az időn. Az özvegy csatája azonban nem ért véget. A majd félezer oldalon példátlan önfegyelemmel és lelkierővel rekonstruálta a férjnek és írónak szenvedésekkel teli életét, az utolsó lapon azt üzenve néki, hogy minden értelemben hisz a feltámadásban, holtbiztosan megy, várjon. Az emlékmű elkészült és legyenek öröktől fogva áldottak az olyan asszonyok, feleségek, mint Szabó Magda, akik soha nem hagyják egyedül társukat.

Badacsony felől bánatot fúj a szél . . .

Tatay Sándor: Lyuk a tetőn
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 423 lap

Az írók élete, sorsa mindig érdekes olvasmány: honnét indultak, hová jutottak. Az élet alfája és omegája, vagyis a születés és halál közötti hídon néhányan csak átballagnak, konokul előrenézve, tülekedve, mások tréfálkoznak, kővel dobálják Kháront a ladikjában, akadnak, akik sírnak, örökös depresszióval küzdve vonszolják magukat. Nekem a hetykén danolászva lépegetők rokonszenvesek, mert megbámulják a szépet, nem kerülik ki az elesetteket, vállalják a küzdelmet, és emberarcúak maradnak mindvégig. A kortárs magyar irodalom „**öregjei**" mostanság sorra mesélik el pályafutásuk történetét, vagy ha erre nem volt idejük, mert idő előtt letették a tollat, mások emlékeznek róluk. A fiatalabb nemzedék meg csodálkozik, hogyan lehetett mindezt végigcsinálni: háború, személyi kultusz, forradalom, börtön, internálás, belső száműzetés, hírnév és porba taposás, talpon maradni a gerinclágyítós esztendőkben is.

A memoárok azonban mindig szépítenek, az idő rostáját szubjektív indulatok rázogatják, s talán egyetlen foglalkozásban — hivatásban — nincs olyan dühödt acsarkodás, irigykedés, mint a művészetben. A tehetség és siker közé ritkán lehet egyenlőségjelet tenni, nagy a műfaji elfogultság, a személyes torzsalkodás. Tatay Sándorról is mondtak — írtak — már mindenfélét, vádolták megalkuvással, túlzott alanyisággal, hogy ide-oda kapkod: publikál regényeket, novellákat, utirajzokat, esszéket, tanulmányokat, sőt riportokat is. De miért baj a sokrétűség, lehet-e kritizálni csak azért valakit, mert nem kávéházakban, gőzfürdőkben, klubokban akarja megváltani a világot, hanem a Badacsony ormáról nézelődve mondja el azt, amit fontosnak tart.

A „**Lyuk a tetőn**" című kötete a hetvenedik születésnapján jelent meg, s ebben életének utóbbi negyvenöt évéről mesél, folytatva azt, amit a „**Lődörgések kora**" könyvében elkezdett.

Felidézi, hogyan és mikor lett író, lapszerkesztő, antikvárius, milyen körülmények között került kapcsolatba a filmmel. A fanyar humorú történetből megtudjuk, hogy forgatókönyvet írt Szőts Istvánnak, s a részben Badacsonyban készülő produkció befejezését azért húzták, mert így akarták átvészelni a II. világháború végét. Ez neki sikerült is, közben itt ismerkedett meg feleségével, aki a Rodostó turistaház gondnoka volt, és az ötvenes években Tatay is vendéglős lett. A kacskaringós út közepén sem ballagott döccenőktől mentesen, mint ahogy a hét évtizedet átölelő sorsa is tele volt meglepetésekkel. Néhány gondolatát idézzük:

„A reformáció kezdete óta mindig akadt lelkész a családban, köztük gályarab is a hitéért. Anyám nyolc gyereket hozott a világra. Engem hetediknek. Nálunk jobb módban élt, ha látástól vakulásig munkában is, a falu legtöbb gazdája. Szegény voltam középiskolás koromban, szegényebb egyetemi éveimben, de legszegényebb Pesten, írói pályám kezdetén. Csakhogy szegénységemnek nem volt osztályalapja. Nem tartoztam semmilyen szálon az ipari munkássághoz, sem a sokat emlegetett hárommillió koldus parasztság közé. A munkanélküli értelmiség nyomorúságát tanultam, de nem lettem általa hirdetője a marxista tanoknak . . .”

Az evangélikus papi familiában százhuszonöt évig öröklődött nemzedékről nemzedékre a bakonytamási parókia, és Tatay Sándornak kellett volna átvennie a stafétabotot, de soproni teológus korában (1931-ben) megjelent első regénye, **„Az eke”**, s odahagyta a lelkészi pályát. Kalandozott Nyugat-Európában, diákoskodott Pécsett, a fővárosban volt gyári munkás és tisztviselő, majd a **„Kelet Népe”** folyóirat egyik szerkesztőjeként tengődött. Persze, a skatulyázásból ő sem maradt ki, és a nagy feljelentgetések éveiben a népi irodalom **„jobbszárnyához”** sorolták. Könyvének különösen érdekes fejezete az, amikor elmondja, hogyan találkozott Füst Milánnal, Szabó Pállal, Veres Péterrel, Sinka Istvánnal, miért szerette meg Egry Józsefet és Jankovich Ferencet. De Szabó Dezsőt sem hagyja ki a sorból, Erdélyi Józsefről is ad némi képet, és rehabilitálja az őstehetségű Sértő Kálmánt:

„Tudom róla a kádenciát: jobbra tolódott, szélsőjobboldali lapoknak dolgozott, beállt a nyilas pártba, alkoholista lett és belepusztult. Eszerint nincs mit sajnálkozni rajta, elnyerte méltó büntetését az igazságos Atyaistentől. Az irodalomtörténet moshatja kezeit. Csakhogy én túl sokat tudok kálváriáiról mindaddig, míg jóakarói saját költségükön erdélyi gyógyhelyre küldték

súlyos tüdőbajával, és ott lelte halálát. Sorsa legyen óvatosságra intő példa, elrettentő példa a könnyelmű lelkesedéssel meghirdetett, majd vállvonogatással elejtett művészembereknek. Ezt nevezném meszesgödörnek, vagy közös sírnak inkább, hol a testeket leöntik mésszel a ragály ellen."

Tatay pontosan tudja, hogy milyen szűk kis dolmány a magyar nyelv, s ezért szobor-döntögetések helyett ki kellene bővíteni, legalább egy mély lélegzet nagyságúra. Ám az irodalmi élet hajdani sokszínűségét ma partok közé szorítják, olyanná vált, mint egy önképzőkör, ahová csak kiválasztott emberek kerülhetnek. Ők aztán dicsérgethetik, bírálhatják, meghirdethetik vagy eltemethetik egymást, ám ha egy-egy kiröppen közülük, felrúgva az irányított játékszabályokat, eltátják szájukat, majd dühödten csaholnak. Az **„életszagúság"** is bűn lehet alkalmasint, mert aki a pipogya hajbókolás helyett öntörvényűen cselekszik, az gyanús. Ha pedig mások ügyeit, sérelmeit magáénak érzi, különösen az.

Hányszor tapasztalhattuk, hogy amikor írók perlekedtek csatornáért, iható vizért, a Balaton megmentéséért, rögtön jött a tanács, figyelmeztetés: a kaptafánál maradni. Leintették Szabó Magdát, perbe fogták Sárándy Józsefet, átkos szitkokat szórtak Bertha Bulcsúra, és nem dicsérték meg Tatay Sándort sem, hogy a badacsonyi szőlőhegy rohamos pusztulását vétózza. Az **„Irodalmi Helytartó Tanács"** nem kedveli, ha a szélhámoskodások, hitszegések sokaságát panaszolják, hogy mennyi érték megy veszendőbe. A bort nemcsak termelik, de gyártják is, pancsolják, keresztelik, államilag támogatva hamisítják: van hozzá víz meg koncentrátum. Tokajtól Badacsonyig mennyi földdarab van az ebek harmincadján, sokasodnak a törvénytelenségek, de a gondokban osztozó alkotóknak kiadják a parancsot: csitt! Marad a bánat, a fogcsikorgató tehetetlenség.

Még temetni sem egyszerű: nincs hullaszállító autó, iszákos a sírásó, várni kell a hantolási engedélyre, koszorúra, mindenre. A nádtető zsupolása mostanság úri passzió, kévéket nagy protekcióval vagy iszonyatosan drágán lehet kapni, és a barack ott rohad a fa alatt, mert nincs aki felszedje és lekvárt főzzön a gyümölcsből. A könyv nem csupán önéletrajz, hanem a pocsékolás és korrupció krónikája is, hogy nemcsak az annyit szidott ötvenes években követtek el őrültségeket, hanem napjainkban is. Tatay Sándor az a típus, aki nem bólint rá mindenre, s merő udvariasságból nem dicséri a Parnasszuson lévő kollégáinak egy részét.

„Sem Babits, sem Kosztolányi költészete nem nyűgözött le annyira, hogy minden amit szólnak és cselekszenek, szent legyen nekem. Kassák költészetével sem tudtam mit kezdeni. Tudom milyen gyalázatos szentenciák ezek. Azt hiszem, szánalmas műveletlenségem az oka. Abból támad leginkább az ilyen hányavetiség."

Az efféle szelíd önkritika mind ritkább az opportunista csörtetés korában. Az olvasó nem tudja, sírjon vagy nevessen az olyan történeteken, amikor a hegyi vityillók betörőinek lelkiismeretességéről szóló oldalakat lapozgatja. Az egyik tolvaj takaros úttörőruhában, aranyos vállpántokkal, mellén jókora kitüntetésekkel járt fosztogatni, mintha ez lenne számára a napi kijelölt jócselekedet. Igaz, a **„Ne lopj!"** nincs a kispajtások tizenkét pontjában, ezt csak a klerikális parancsolatokban lelni. Hiába, még egy iskola sem állhat csupa ötös tanulókból, nemhogy egy ország.

A kötet külön érdekessége, hogy az 1981-ben elhunyt filmrendező, Huszárik Zoltán néhány rajzát tartalmazza, s ezek a grafikák nemcsak díszítenek. Úgy hatnak, mint a kórházi folyosó falán a festmények; feloldják a kétségbeejtő helyzetek keserveit. De a gyötrődések ellenére is tele van a könyv életigenléssel, hogy a nemzedékek fájdalmán edződött írónak olyannak kell lenni, amilyennek a gaztengerben is szárbaszökő virágoknak. Nem engedni, hogy legyűrje őket a dudva, hanem magasra nőni, mert csak így lehet messzire látni.

Alakítani a közvetlen jövőt

Havasi János: Kele, a „Léleklátó"
A szerző kiadása, 1985.

Körmendi Lajos: Boldog emberek
JAK Füzetek 18, Magvető, 1985.

Az Alkotmány 64. paragrafusa szerint: „**A Magyar Népköztársaság a szocializmus, a nép érdekeinek megfelelően biztosítja a szólásszabadságot, a sajtószabadságot.**" Ám az 54. paragrafus viszont azt mondja ki: „**A Magyar Népkzötársaságban az állampolgári jogokat a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni . . .**" A törvény eme két fejezete kitűnően példázza, hogy aki netán saját kiadásban szeretne könyvet — újságot — megjelentetni, az erre vonatkozó engedélykérelmet valamelyik pontra (netán mindkettőre) hivatkozva elutasíthatják, mert úgymond: „**A kultúra terjesztése a szocialista társadalomban közügy . . .**" Kétségtelen, hogy napjainkban egyre több olyan mű lát napvilágot, amelynek költségeit a szerző fedezi, de a kötetnyi kézirat és a pénz önmagában közel sem elegendő a nyomtatáshoz. A lektori véleményezésen túl nagy szükség van a Kiadói Főigazgatóság engedélyére is, mert ha ez a pecsét hiányzik, az alkotás tovább porosodhat az asztalfiókban. Szinte lehetetlenség magyarázatot lelni arra, hogy kinek és miért mondanak igent, ugyanakkor miféle személyes vagy politikai okok játszanak közre az elutasításkor. Az is töprengésre késztet, hogy számos, szenzációt ígérő könyv gondozásától minek okán húzódoznak a hivatalos kiadók, noha jól tudják a szerkesztők: a megjelentetés biztos anyagi siker. Az összefügéseken azért gondolkodunk, mert 1985-ben, 1986-ban tucatnyi szerzői kötet került a kezünkbe, s ezek színvonala még finoman fogalmazva is hullámzónak minősíthető. A témákat viszont igen érdekesnek találtuk, és elgondolkodtunk azon, hogy a nagy umbuldák, valamint a szexuális tobzódások részletes és naturálisan pontos ecsetelésével milyen olvasmányok

versenghetnek még hazánkban. Kubinyi Ferenc politikai szatírája, **Az egyetem lova**, szerzői kiadásban sem láthatott napvilágot Magyarhonban, és esztendőkig tartó huzavona után Párizsban, az Irodalmi Újság Sorozatában jelent meg. Ugyanakkor Havasi János engedélyt kapott arra, hogy feldolgozza a **„lélekláto"** Kele János életének, munkásságának eseményeit, pedig erről az emberről (aki különleges — intuitív — képességével életeket mentett meg) 1945 után roppant kevés méltató cikket közöltek az otthoni sajtóban. Bár a **„Kele-sztorikból"** két önéletrajzi műben — Szabó Pál **Nyugtalan élet** és Török Sándor **Egy kis kertet szerettem volna** című köteteiben találhatunk rövid fejezeteket arról, hogy a harmincas években már nemzetközi hírű látnoknak miként is működött az a bizonyos **„hatodik érzéke"**. Az elhallgatás miértje feltehetőleg abban is keresendő, hogy Kele 1944 végén elhagyta az országot és igyekezett mindenben segíteni az oroszok elől menekülteknek. Cselekedeteiről külön regényt írt 1950-ben Nyírő József, de **A zöld csillag***-ot csak különleges engedéllyel lehet átlapozni — megnézni — az Országos Széchenyi Könyvtárban. A „vajon miért?" előtoluló kérdések tucatjait még megemlíteni is képtelenség, maradjunk tehát csupán a lényegnél, hogy ki volt Kele János?

A harmincas évek közepén szinte alig akadt olyan napilap, amelyikben nem közöltek hírt arról, hogy a lélekláto ismét segített. A szegény családból származó, 1900. május 7-én született Kele Pécsett a nyomdászmesterséget tanulta, és a szedőasztalnál, a betűk között babrálva vette észre, hogy a kéziratokat silabizálva maga előtt látja a szerzőket, s többet tudott róluk, mint kollégái együttvéve. Segédi vizsgáit az első világháború végefelé tette le, de nem találta helyét, és ezért 1923 májusában Lipcsébe utazott. Németország ez idő tájt kezdett ocsúdni a vesztés sokkjából, és erősödött a forrongás. Kele idegösszeroppanással kórházba került, ahol őt meglátogatta egy ismeretlen házaspár. A férfit nézegetve szeme elé vetítődött annak múltja, s valamennyi kérdésére azt a választ kapta: ez történt . . . honnét tudja. A **„könyvek városában"** lelki tanácsadó irodát nyitott, és rövidesen Lipcse leghíresebb pszichoanalizátora lett, ám ezt a tudományt inkább jósként — a tenyér vonalaiból következtetve — művelte. Tévedhetetlenségének legendája akkora méreteket öltött, hogy a

---

* *A könyv megjelent a Katolikus Magyarok Vasárnapjának kiadásában. Kapható 6 dollárért (plusz 1 dollár a postaköltség).*

híres német ökölvívó, Schmeling tőle tudakolta a jövőt, és Kele megmondta: világbajnok lesz. A Reclams Universum főszerkesztője, Alfred Günther könyvet írt a **„tisztánlátóról"**, s ennek kapcsán újabb és újabb személyek kapcsolódtak be a gondolatolvasó tetteinek vizsgálatába. A tanulmányokban, interjúkban **„sorselemző"**-ként emlegették, és neves pszichológusok kutatták Kele titkát. A jövedelmező praxist 1933-ban számolta fel, mert Hitler hatalomra jutása után nem nézték jó szemmel az **„okkultistákat"**. Hazatelepült és hamarosan a Budapesti Rendőrfőkapitányság alkalmazottja lett: az életvédelmi osztályon dolgozott, de tevékenységének hasznosságáról megoszlottak a vélemények. A Pesti Hírlap 1936. április 25-i számában megjelent tudósításban többek között azt feszegették:

„A rendőrség valósággal két pártra szakadt. Kétféleképpen ítélik meg a főkapitányságon Kele János működését. Vannak, akik azt mondják, hogy ‚balkezes' ember, akinek a legnagyobb szerencsétlensége az, hogy véleményét kikérik bűnügyekben, és ő, gyengeségből talán, nem vallja be, hogy bűnügyek nyomozásához nem ért. A másik rész egyenesen károsnak tartja Kele foglalkozását, s azt állítja, hogy a detektíveket elkedvetlenítik a spiritiszták előtt ‚léleklátónak' ismert tisztviselő szerepeltetésével. Néhány előkelő rendőrtisztviselő, akinek tudományos képzettsége minden vitán felül áll, bejelentette, hogy Kele János semmiképpen nem tartozhatik a főkapitányság tudományosan képzett tisztviselői sorába, mert mindaz, amit csinál, nem más, mint rég elfelejtett és eldobott módszerek felújítása. Ezek a rendőrtisztviselők idegesen figyelik Kele bekapcsolódását a bűnügyi nyomozásokba, és hangoztatják, hogy nem azért tanulják évtizedeken keresztül a bűnügyi nyomozás tudományos módszereit, hogy a 20. században ‚hókuszpókuszokkal' próbálják megoldani a szövevényes bűnügyeket."

És itt álljunk meg néhány pillanatra. A **„senki nem lehet próféta saját hazájában!"** elv hálójából a léleklátó sem tudott kikeveredni. Az életét, tevékenységét elemző, dokumentáló könyv szerzője, Havasi János, az újságírás valóságfeltáró módszereivel igyekszik bemutatni, hogy a múlt és jövő faggatása is **„tudományos"** munka, és a spiritizmus — miként a hit — addig él, míg van rá igény. Az más lapra tartozik, hogy az intuíciót a korszerű lélektudomány minek ítéli: misztikusságnak, okkultságnak, paranormálisnak (a mindennapitól elütőnek), rendkívülinek, stb. Kele tiltakozott az ellen, hogy szeanszokat tartó spiritisztának minősítsék, csupán azt akarta: a szenvedőkön segítsen. Egy időben

szinte kizárólag az öngyilkosságok megelőzésével foglalkozott, s a korabeli adatok szerint a kétségbeesésben elkövetett emberi tettek arányát több mint a felére csökkentette.

A magánkiadásban megjelent könyvet lapozgatva mindvégig azt latolgatjuk, hogy a szerzőt miféle szándék — elképzelés — vezette a kötet írásakor. A lokálpatriotizmus, hogy a pécsi jogi egyetemen végzett Havasi János így állít emléket a város szülöttének, netán elegáns fricska a lélektan tudományos képviselőinek, hogy a tisztánlátáshoz nem szükséges az egyetemi végzettség, s alkalmasint a laikus nagyobb eredményeket érhet el, mint a diplomások. Az is eszünkbe jut, hogy Kele jócskán megelőzte a mai hivatalos lelkisegély-szolgálatokat, és **„működésére"** roppant nagy szükség lenne napjainkban is, de a **„látókat"** az előlhátul doktori cím nélkül szélhámosnak minősítik. Példaként elég annyit említeni, hogy a közelmúltban mekkora pergőtűzbe került az a halottlátó asszony, akinek háza előtt hosszú sorokban várakoztak a **„páciensek"**. Ez az egyszerű — iskolázatlan — nő soha nem hallott arról, hogy az elhunyt hozzátartozók, ismerősök szellemének megidézése számos Shakespeare-drámában, irodalmi műben (Thomas Mann Varázshegyében, Malraux híres novellájában, amely a Nagyvilág 1978. januári számában olvasható) és sok könyvészeti ritkaságban fellelhető. Azt sem tudta, hogy a telepátia vagy száz esztendeje komoly vizsgálat tárgya, és része annak a tudományterületnek, amit parapszichológiának neveznek, és ezt három külön csoportra bontják: a prekognícióra, a jövőbelátásra, a telepátiára, a távolbalátásra, és a telekinéziszre, a közvetítő nélkül nagy távolságban történő befolyásolásra. Az elméleti fölkészültség hiánya — mint anno a hályogkovácsot — nem gátolta munkájában, de mindezeknek elismerése, támogatása vagy elvetése hazánkban főleg politikai kérdés, hiszen az idealizmus, a mágikus látás nem fér össze az úgynevezett tudományos világnézettel, a materializmussal.

Havasi János könyvében hiába keressük az ok és okozati kapcsolatok összefüggéseit, noha pontosan ezzel bizonyíthatta — volna — be, hogy amiket Kele mondott, az jóslás volt-e, vagy egészen más. Az általa fölsorakoztatott dokumentumok segítségével ugyan sejteti; Kelét soha nem leplezték le, hogy blöfföl, de a kételkedők a tényeket is gyanakodva fogadták. Nincs szándékunkban ítéletet hirdetni, s kerüljük ezt azért is, mert a valóságot is sokféleképpen lehet értelmezni. A Kele tevékenységét visszaidéző kötet utószavában Dr. Kardos Lajos nem titkolja azon kritikáját, hogy a parapszichológia voltaképp nem a feltétele-

zett **„titokzatos"** jelenségek, hanem az ezekben hivők tudománya. Ebből viszont az következik, hogy az efféle művek megjelentetésétől okkal óvakodnak a hivatalos kiadók, hiszen a publikálással kérdésessé tennék Mengyelejev és társainak most is érvényes összegzéseit. Magánszemély — ha nem is bárki — könnyebben megteheti, hogy minden felelősséget magára vállalva — szórakoztató olvasmány gyanánt — dokumentumösszeállításként közreadjon egy olyan ember életét, tevékenységét bemutató művet, akire csupán az idősebbek emlékeznek. Mi magyarok nem szűkölködünk **„látókban"**, s éppígy nincs hiány az ehhez kapcsolódó magyarázatokban sem. Havasi János könyvét legérzékletesebben Ciolkovszkij azon kijelentésével lehet összegezni, miszerint: **„A telepátia jelenségei tapasztalatok. Ehhez nem fér kétség. Túl azon, hogy hatalmas mennyiségű, idevágó tényanyag áll a rendelkezésünkre, szinte nincs olyan meglett családapa, akinek ne volnának telepatikus jelenségekkel kapcsolatos személyes élményei. Tisztelet minden olyan próbálkozásnak, amely tudományos magyarázatot keres a jelenségekre."**

A megérzések az élet szinte valamennyi területén komoly szerepet játszhatnak abban, hogy miként is kellene — lehetne — alakítani a közvetlen jövőt. Ám igen kevesen rendelkeznek az empátikus vagy intuitív képességgel, s ezért legtöbben az óvatos araszolgatással haladnak előre. A merészek azonban nem latolgatnak túl sokat, és alkalmasint szabályosan kihívják maguk ellen a sorsot. Ez történt 1981 elején, amikor a Fiatal Írók József Attila Köre tagjainak java része követelésekkel fordult a művelődéspolitika irányítóihoz, de ultimátumszerű kéréseikre az volt a válasz, hogy a pályakezdő alkotókat tömörítő csoport működését felfüggesztették. Később ugyan sikerült a kompromisszumos kiegyezés, ám a hatalom csak részben váltotta be ígéreteit. Többek között azon pont teljesítésénél is hiány mutatkozik, hogy a Kör minden esztendőben 12 kötetből álló sorozatot adhat ki. Az első úgynevezett JAK Füzet 1982-ben látott napvilágot, **FASIRT avagy viták a „fiatal irodalomról"** címmel, de 1985 végén csak a 18-nál tartottak, pedig három év alatt ennek a dupláját kellett volna megjelentetni. Ez is több a semminél! — nyugtatgathatjuk magunkat, hiszen hazánkban sem lehet az élettől csodát várni, különösen nem, ha a remény és a valóság között a taktikai akadályok magassága kiszámíthatatlanul változik. Most eltekintünk az eddig kézbe vehető könyvek listájának felsorolásától, csak azt a bizonyos 18-at, Körmendi Lajos **Boldog emberek** kötetét ismertetjük. A tíz szocioriportot tartalmazó füzet nem minősíthető a

tényirodalom kicsúcsosodó teljesítményének, de mivel ez a műfaj közel áll szívünkhöz, ezért a szokásosnál nagyobb megértéssel elemezzük. Saját tapasztalatból tudjuk, hogy embereket — legyenek azok barátok vagy idegenek — roppant nehéz rávenni az őszinte nyilatkozatokra, s ennél is bonyolultabb a vallomásokat közölhetővé gyúrni. A túlságosan igazzal pont annyi baj lehet, mint az észrevehetően kimódolttal. A borúlátást vészharang kongatásnak minősítik a szerkesztők, a derűs nyugalmat tükröző interjúkat viszont olyan indoklással utasíthatják el, hogy naiv optimizmus. Körmendi Lajos a jól bevált középutat választotta; alanyait úgy válogatta össze, hogy a boldog emberek csak önmaguk érezzék örömtelinek életüket, ám az olvasó ne értsen velük mindenben egyet. A **Nem kell a falnak rohanni** fejezet szereplője azt mondja:

„Az lenne a jó, ha az ember nemcsak a családi életében, hanem a hivatalában is megtalálná a boldogságot. Így teljes. Ekkor lehet a gyermek számára a szülő igazi példakép, s ez fontos, mert az ember a legtöbbet a családjából hozza. Ha sikertelen ember lennék, vagy meghasonlott, megkeseredett, akkor a gyermekemnek ez válna természetessé. Én úgy szeretném felnevelni a lányomat és a majdan születendő gyermekemet, hogy vezérfonalat tudjak adni neki. Persze nem lehet újratermelni egy generációt a mi szintünkön. Mire az én gyermekem felnő, addigra már én leszek a stupid. Tudomásul kell venni a nemzedékváltást. Az előttünk járóknak is. A gyermekemet is föl kell készítenem erre: ne oktalanul lázadjon. Céllal lázadjon! De lázadni kell! A hülyeség ellen. Ez viszi előbbre a világot. Valahogy így kell élni. Sajnos nagyon sok ember csak kliséket ismétel az életében. Ezen borzasztóan tudok háborogni. Lehet, hogy én is klisékben élek, csak nem veszem észre? De azért kell az embernek kikupálnia magát, hogy észrevegye."

Ebben a rövid citátumban megtalálunk minden lényegest, a töprengést és ennek konfirmálását, a vágyak lemeztelenítését, és barangolást az álmok birodalmában. De éppen az ilyen dilemmák szaporítják a tudathasadásos eseteket, hiszen a boldog emberek is csak látszatra kiegyensúlyozottak. Kötelességtudó erőfeszítéseikért közel sem kapják meg a becsületeseknek járó honoráriumot, és a materiális létalaphoz kevés a lelkiismeretesség. Körmendi Lajos **„életmódvizsgálatait"** nem a szociológiai pontosság és a bőven dokumentáltság jellemzi, ehelyett a beszéltetést helyezi előtérbe. Még a kérdésekkel sem bíbelődik, csupán lejegyzi a hosszú monológokat, s ezzel az egyszólamúsággal azt akarja érzé-

keltetni, hogy alanyainak saját arca is van. Ám ezt a formát akkor lehet hatásos keretbe szorítani, ha a szerző tisztán láttatja, hogy hol kezdődik az elsivárosodás, miért roncsolja belenyugvóvá a lázadót is az örökösen egy irányba haladás. A fintorokkal és rezignált lelkesedésekkel jócskán telespékelt kötet hiánya, de ugyanakkor érdeme is, hogy kerüli a beállított modernkedést, s a hagyományos formákhoz ragaszkodással megőrzi a móriczi hangulatot. Mi több: folytatja azt az immár gondosan kimunkált irányzatot, amit például Csalog Zsolt és Tar Sándor neve fémjelez. Az alakok egyes szám első személyben szólanak, s így valamennyi öröm, bánat, vágy, rusnyaság az övék marad. Igen figyelemreméltó az a törekvés hazánkban, hogy a fiataloknak minősített alkotókat mind erőteljesebben foglalkoztatja napjainkban a szociológia és a pszichológia összefonódása, az empátikus beleélés, a hittől, reménytől megfosztottság érzésének epikus firtatása. Ez pediglen abban gyökerezik, hogy nemcsak a gyakorta módosított múltat szeretnék végre a maga valóságában ismerni, de a jövőt is látni akarják — minél tisztábban!

„S az embernek teste nem vet árnyékot . . . !"

Vathy Zsuzsa: Ki látott rétisast?
Magvető Kiadó, Budapest, 1984. 141 lap

Bognár Róbert: A klinika — Betanítás
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 111 lap

Roppant nehéz, szinte lehetetlen elfogadható választ adni arra kérdésre, hogy vajon mennyire befolyásolja a kritikus ítéletét, ha személyesen ismeri a recenzálandó kötetek szerzőit. A bírálatok tárgyilagosságát sokféle tényező formálhatja, s az is kétségtelen, hogy alkalmasint egészen más jelentést nyernek az író mondatai, amikor tudjuk róla, hány cukorral szereti a kávét, mikor volt beteg a gyereke, és így tovább. Az újkori magyar literatúra belterjessége miatt azonban szinte lehetetlen kikerülni ezt a **„nehézséget"**, hiszen a különböző klubokban, kávéházakban, kocsmákban, a művészi életről polemizáló tanácskozásokon előbb-utóbb valamennyien összetalálkoznak, s ilyenkor döntőek lehetnek az első benyomások. Tehetséges pályakezdők szorulhatnak perifériára csupán azért, mert valamiért nem találtattak rokonszenvesnek, és erősen vitatható tálentummal rendelkezőket **„futtatnak"**, mivel néhány ítész úgy vélte, kedves gyerek ez a poéta vagy novellista. Ez az elmélkedés nem teljesen ok nélküli: jómagam is megtapasztaltam az iméntiek hasznát és kárát, tudtam mit jelent a haverság, s milyen veszedelemmel járhat a gyanakvó utálkozás. Éppen ezért, amikor időben és térben eltávolodtam az otthoni, huzavonákkal teli földről, a fölfedezés erejével hatott rám, hogy milyen óriási jelentősége van a messzeségnek. Az elfogultság ugyan nem küszöbölhető ki teljesen, ám az embert nem befolyásolják olyan apró mozzanatok, hogy tegnap este együtt borozgattunk, és tartozom száz forinttal az ismertetésre kapott kötet írójának. A kívülálló kritikus tehát megteheti, hogy csak a műre figyeljen, s ez a mindentől függetlenített vizsgálódás lehetővé teszi a becsületes rostálást.

Vathy Zsuzsa 1940-ben született Pápán, ott érettségizett, majd vegyészmérnöki diplomát szerzett Veszprémben. Öt esztendeig dolgozott tanult szakmájának területén, és első novelláját az Új Írás folyóirat közölte 1968-ban. Két évvel később végleg a tollforgatást választotta hivatásának; azóta különböző újságoknál dolgozott és kötetei a Magvető Kiadó gondozásában láttak napvilágot. A „Ki látott rétisast?" című kisregénye telítve van életrajzi motívumokkal. A bevezetőben fölsorakoztatott gondolatok azért nem elvont okoskodások, mert jómagam hosszú időn át voltam munkatársa — kollégája — a szerzőnek, s ezért számomra az olvasás többet jelentett, mint a sorok szimpla betűzgetése. A történet olybá tűnt, hogy terjedelmes levelet bogarászok; a ki nem bontott részletek mögöttes tartalmát is tudván, előttem látva a főhős valódi figuráját, egy szuszra lapoztam végig a könyvet, hiszen a roppant élvezetes stílusban fogalmazott tudósítás napjaink tollforgatóinak gondjait elemzi. Győző, aki férj, két gyermek apja, foglalkozását tekintve a lélek mérnöke — vagyis író — váratlanul egyedül marad, mert felesége másfél hétre hivatalos ügyben elutazik. Ugyanakkor a szalmaözvegységének idején, tehát röpke tíz nap alatt kell összehoznia egy televíziós forgatókönyvet — az előleget már fölvette, s eközben muszáj megjavíttatni a vécéöblítő elromlott víztartályát. Mindkét feladat teljesítése kilátástalannak látszik, mert az alkotói szerződés arra kötelezi, hogy Petőfi epikus költeményein keresztül ábrázolja az 1848-as márciusi napok lelkes hangulatát. De milyen módon lehet összeegyeztetni a fennkölt eszméket a használhatatlan budi mielőbbi reparálásával?

A fővárosi szolgáltatóipar csiga-gyorsasága közismert, ám azt csupán a beavatottak tudják, hogy a filmírók hajcsárjai, a dramaturgok pontosan ellentétei a szerelőknek. Naponta többször is telefonálnak, sürgetnek, meglátogatják a szerzőt, s könyörtelenül nógatják, hogy ütögesse a billentyűket, hiszen a pénztárban penészedik, inflálódik a honorárium. Vathy Zsuzsa nem tesz mást, mint az egyik legirigyeltebb tevékenységet végzők kiszolgáltatottságával teli helyzetét ábrázolja, és a mindennapok valóságos pillanatait villantja fel. A vidám és szomorú, a kicsinyes és ragyogó helyzetek kibogozhatatlanul összekeveredtek: tüsténkedik a talpraesett házmesternő, előbukkan a komótos vizes-mester, a szokásosnál jobban csintalankodnak a lurkók, s a közeli kocsmában alkalmi ismeretséget köt Győző korunk apostolával, aki szellemi lézengő, és önmagát kereső forradalmár. A pocsolyák látszólagos mozdulatlansága, legyen az társadalmi,

családi vagy művészeti — erősen megtévesztő, mert alul, az iszapban komoly ütközetek dúlnak, míg a magasban lebegő rétisasok egyre ritkábban tűnnek fel a mezők fölött. Mire ajánlatos figyelni: a mindent elborító közöny tavának hullámtalan tükre jelenti-é a nagyobb veszedelmet, netán az ég felé törő, ám a kipusztulóban lévő gondolat-szárnyalásoknak van szüksége védelemre, hiszen ezek nélkül képtelenség fölülemelkedni a sivárságon, a patópáli tunyaságon. Vathy Zsuzsa groteszk fanyarsággal vesézi a jelent, és az időszerű gondok halmazát oly módon ötvözi, hogy joggal ámuldozunk kirücskösített kérdésein. Nem tesz mást, mint egy-egy válaszra váró problémakör gyurmáját tenyérbe markolja, s a masszát simítgatás nélkül leteszi. Az így fölsorakoztatott fejezeteken jól láthatók a gyűrődések, az ujjlenyomatok faggatása, hogy kinek a törvénye szerint ajánlatos élni; a XX. század eszméinek és valóságának van-é közös határa, életre kelthetők-é a múlt dicsőségei?

Igen lényeges szempont könyvének vizsgálatakor, hogy ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik a konszolidációnak nevezett korszakban lett nagykorú, s valamennyien a hatvanas évek közepén próbálták megfogalmazni majdani programjukat. Az 1956-os tragédiát csupán szemlélőként élték át, de saját bőrükön tapasztalták az azt követő esztendők hámba fogásának politikáját, hogy ezt a generációt mennyire visszafogták az aktív cselekvéstől, szókimondásukat milyen korlátok közé szorították. Aztán jött az **„új mechanizmus"** névvel jelzett gyeplőengedés, majd az újabb megtorpanás, és az így szerzett élmények, az elesettség, csellengés, az önpusztító lézengés céltalanságának keservei maradandó nyomokat hagytak gondolatvilágukban. Az akkoriban dekadenciának minősített alkotói kifejezésformákat azóta sem tudták levetkezni, ezért van annyi csetlő-botló, esendő alakja történeteiknek. Ez persze nem hiba, éppen ellenkezőleg. Ők akkoriban pusztán a témaválasztásban és stílusban lázadhattak, s a későbbiekben úgy formálták át zendülésüket, hogy az általuk fogalmazott eseményekről lehántottak minden pátoszt, hétköznapivá tették az ünnepeket, s gátlástalanul hirdették a szürkeség ragyogását. Természetesen, menetközben — az idő múlásával — finomítottak a helykeresés bemutatásának szerkezetén, de jobbító szándékuk is konokabb lett. Vathy Zsuzsa fanyarsága a neuraszténiával erősen átitatott korosztály iróniája, s prózájának hittel telített hangvétele a szociográfusok tényszerűségre törekvésének jó példája.

Győző, az író pontosan tudja, hogy honnét jön, ám fogalma sincs arról, merre megy. A véletlenül megismert rebelliskedő Angyalos — a névválasztás nem ok nélküli — kitűnően eltalált szereplője Vathy Zsuzsa könyvének, mert ő is olyan szabadságról ábrándozik, ami azon a környéken csak illúzió. Kettőjük találkozása a szocialistának nevezett esztendőkben felnövekvő fiatalok gyakorlati és érzelmi konfliktusait okosan vetíti elénk, hiszen az idősebb tollforgató, a már nevet szerzett művész ismeri az ars poeticák kivitelezhetetlenségeit, látta a gyakran átfestett akadályok magasságainak ingadozásait, s azt, hogy egy betűcserével — ÓVÁS, ÁVÓS — minden megváltozhat. Angyalos viszont, modern Petőfiként handabandázik, a söntés lucskos pultjára támaszkodva filozófál, miközben odahaza egy zsákkal levarrt fonott kosárban rejtegeti az 1848-as függetlenségi harcok idején megjelent cikkek kézzel lemásolt példányait. Végül azonban minden szerencsésen végződik. A forgatókönyv elkészül, a WC-öblítő is működik kifogástalanul. Hiányérzetünk szinte semmi, márcsak azért sem, mert a nagy rutinnal összeverbuvált figurák és a poénokkal teli történet utolsó sorai továbbtöprengésre nógatnak!

„Árnyéktalanok a forró földövön lakók. Ott évente kétszer, a térítőkörök alatt egyszer a nap délben éppen az emberek feje fölötti tetőponton áll, s az emberek teste nem vet árnyékot. Ezek az év többi részében kétárnyékúak, vagyis árnyékuk egyik fél évben délre, másikban északra esik. Egyárnyékúak a két mérsékelt öv lakói, kiknek árnyéka délben vagy mindig délre, vagy mindig északra esik; körárnyékúak a hideg földövek lakói, kiknek árnyéka a látóhatáron körös-körül jár."

Az efféle ismeretek hasznosak lehetnek, főleg olyankor, ha nem tudjuk pontosan, hogy barátaink, ismerőseink miért hajladoznak minduntalan: a napraforgót utánozzák, vagy képtelenek eldönteni, miképpen is lehet karriert elérni? Bognár Róbert vékonyka kötete két fiktív riportot tartalmaz. Ez a műfaji meghatározás azonban nem fedi teljesen a valóságot, mert a tény- és szépirodalom közötti határ egyre jobban elmosódik napjainkban, és ezért nem csupán a kritikus bizonytalankodik: a szerző sem képes kijelölni, hogy hol húzódik a demarkációs vonal. A szatírikus helyszíni tudósítások azonban a mezsgye tisztázása nélkül is élvezetesek, hiszen mind **„A klinika"** és mind a **„Betanítás"** című, novellisztikus formában felépített írás nem egy bizonyos kórházat, és nem egy konkrét szerkesztőséget mutat be. Sokkal inkább azt a fajta jelenséget ábrázolja, hogy milyen is a gyakorlatban a kontraszelekció, a tekintélyelvre alapozott veze-

tés. Bognár Róbert 1947-ben született, s a ELTE bölcsészkarán végzett magyar-francia szakon, majd öt esztendőn át újságíróskodott. A kötet megjelenésekor az Európa Könyvkiadó szerkesztője volt. A mondatalkotásokhoz szükséges ismereteket elsajátította, a szakmai fogásokat ismeri. A zsurnaliszták döntő többségére jellemző tollfogást viszont elég gyakran alkalmazza, a vasárnapi **„színes anyag"** sémái szinte minden oldalon felsorakoznak. Amikor **„láttatni"** akarja, hogy milyenek is a szemészeti osztály betegei, orvosai, ápolónői, akkor alig lép túl a gimnáziumi önképzőkörben jelesre értékelt dolgozatok szintjén, de ami a középiskolában kiváló, az nyomtatva laposnak tűnik. Érdeme ugyanakkor, hogy kerüli az öncélú **„művészkedést"**, kísérletet sem tesz valamelyik divatos irányzat követésére, és a hétköznapi kifejezések tumultusából jó érzékkel válogatja a megfelelő szavakat. Aki valaha is küszködött testi nyavalyákkal, s bekerült a fehér köpenyesek gépezetének fogaskerekei közé, annak fölösleges részletesen ecsetelni, hogy milyen ridegek a kórtermek, mekkora hatalom a fődoktor, és a műtőben elkövetett hibáknak ritkán van felelőse.

A medicina ismereteinek birtokosai sem földreszállt angyalok; Bognár Róbert kísérletet tesz arra, hogy leleplezze a hippokratészi csapathoz tartozók kíméletlen tülekedését rangért, címért, előremenetelért. A gyógyítás csupán harmadrendű dolog, mert a grádicson való lépkedéshez szükséges javaslatokat soha nem a betegek teszik. Még a tudományos publikációk tömkelege sem nyom a latba; ha a mindenható osztályvezető főorvos minősítése rossz, akkor a beosztott akár évtizedekig topoghat egy helyben. Ezért aztán a helyes diagnózisok megállapítása helyett is azon ügyeskednek a doktorok, hogyan keressék a főnök kegyeit; lakájként hajlonganak előtte, s minden vizit a hűség bizonyításának pillanata. Csak az lehet jó, alkalmazható terápia, amit a professzor követel, és a végrehajtást a docens, valamint az adjunktus ellenőrzi. Olykor még a kórlapot is meghamisítják, mert a tévedések nem derülhetnek ki. Komoly szorongást idéznek elő Bognár Róbert helyzetjelentései, s főleg azért, mert tudósítása hiteles. A hatvanas évek végén pár hónapig én is belekóstoltam a kórházi munkába, traumatológiai sebészeten tologattam a hordágyakat, gipszeltem, az operációknál szükséges háttérfeladatokat végeztem, s amit addig hihetetlennek tartottam, azt ott saját szememmel láttam. Nevezetesen: hogy lehet részegen húsba metszeni, a nagyobb borravaló reményében halogatni a műtétet, útszéli stílusban ócsárolni az éppen másutt lévő kollégákat, s a

főnök tanulmányaihoz szükséges adatokat szolga-szorgalommal gyűjtögetni. Ezt a világot azért is burkolják misztikus ködbe, hogy minél ritkábban kerüljenek nyilvánosság elé azok a lélektani dresszírozások, amelyeknek szenvedő alanyai a pályakezdő doktorok, s velük együtt a gyógyulni vágyó betegek. Bognár Róbert megtalálta azt a mottót is, amivel történetét cáfolhatatlanul az igazság szintjére emeli. A cinikus fogorvosbölcsesség szerint ugyanis: **Sose szabad elfelejteni, hogy a fog végén egy érző ember fityeg!**

Kötetének második fejezetében az újságírással ismerkedő fiatal első tapasztalatairól ad naturális képet. A szerkesztőség vidéken van, s a megyei lap munkatársai véletlenül sem hasonlítanak a **„szentekhez"**. Opportunisták, gáncsoskodók, lefelé taposnak, fölfelé nyalnak, sértődékenyek, vedelik a szeszt, s toll helyett a tőrt forgatnák szívesebben. Gyilkos indulatok csapnak össze, a különböző rovatok vezetői idejük java részében áskálódnak, s a pártfunkcionáriusból lett főszerkesztő az informátorokra építi hatalmát. A politika feltétel nélküli támogatója, és még a Magyar Távirati Iroda jelentéseit is cenzúrázza, nehogy baj legyen. A teljes elgyávítás légköréből szippantgató gyakornok rövid tájékozódás után fölismeri, hogy az igazukat keresők nyaka mindig a hurokba kerül, és ezért nem sokat tétovázik; a fülébe duruzsolt híreket az első alkalmas pillanatban elmondja főnökének. A könyv fülszövegén olvasható rövid ismertetésben a kiadó megjegyzi, hogy a kötet az **„írástudók felelősségével"** készült. Ez a kijelentés azonban fölösleges, hiszen aki az ide-oda sodródó, bukdácsoló kisemberekről akar képet rajzolni, annak eleve figyelembe kell vennie Veres Péter tanácsát, hogy ne azt vessük papírra, amit a valóságról gondolunk, hanem amit látunk benne. S aki ezt cselekszi, annál nincs szükség eligazító magyarázkodásokra. A forma és tartalom szoros kapcsolódása nélküli művek csupán betűtemetők.

Vathy Zsuzsa és Bognár Róbert életkora között hét esztendő a különbség, s noha ez az idő nem számít jelentős eltérésnek, mégis észrevehető, hogy nem ugyanaz a rugó mozgatja gondolataikat. Az alkotói törekvések síkjai más dimenziókra tolódnak át, hiszen Vathy Zsuzsa tétovázás nélkül meri vállalni, hogy szereplőit belső emigrációba száműzi, de nem engedi őket letargiába fulladni, mindig talál lehetőséget a nekirugaszkodásra, az önbecsülésük megtartására. Bognár Róbert hősei viszont vagy cezaromániás demagógok, vagy alamuszi alkuszok, akik bokszolni is csak akkor mernek, amikor nem áll előttük senki. Félnek ütni, de

még jobban rettegnek attól; nékik lesz kellemetlenségük abból, hogy tényleges igazukért csatáznak. És ez azért figyelemreméltó, mert mindkét szerző az úgynevezett középnemzedékhez tartozik, ám a derékhad hátsó soraiban állók egy helyben toporognak, és a közvetlenül előttük járó írók hiába kérdezik: **„Ki látott rétisast?"** —, a szorongásokkal teli generációból rekrutálódott alkotók fölfelé nem mernek nézni. Csupán a lábuk elé figyelnek, hogy el ne bukjanak, és gyakran pillantanak hátra is, azt ellenőrizve, settenkedik-é valaki utánuk, és ha igen, olyankor az első sarkon gyorsan irányt változtatnak — többnyire balra fordulnak!

Legyen néki könnyű a „nehéz föld"

Illyés Gyula Emlékkönyv
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 606 lap

Kháron türelmes, tudja jól, hogy ladikjába előbb-utóbb valamennyien bekérezkedünk, mert földi létünk véges. Híresek és névtelenek útja egyaránt a nagy folyó felé vezet, de éppen abban különböznek egymástól az emberek, hogy a partig vezető ösvényen gyalogolva mi mindent is cselekedtek. Ültettek-é elegendő diófát, gyarapították-é a közös vagyont; a **„lángoktól átölelt kis ország"** polgáraiként mennyire szolgálták hazájuk ügyét. Persze különbséget kell tenni a cselekedetek mérlegelésekor, hiszen a próféták sem hiba nélküliek, alkalmasint ők is megbotolhatnak. Náluk a végeredmény, az **„életmű"** bizonyíték arra, hogyan sáfárkodtak tehetségükkel, milyen örökséget hagytak az utánuk következő nemzedékekre. Illyés Gyula alkotói pályáját is kisebb-nagyobb kitérők tarkították, és az 1934-ben megjelent **„Oroszország"** című kötete miatt számosan figyelték gyanakodva munkásságát. Ennek a ténynek **„szellőztetését"** azért tartjuk fontosnak, mert a poéta halálhírekor még a legdühödtebb ellenfelei is lehajtották fejüket, és fátylat borítottak a haragot kiváltó múltbéli eseményekre.

Az emigrációs újságok, folyóiratok is kegyelettel búcsúztatták a költőt; és a népben, nemzetben gondolkodó magyart. Hiánya elfeledtette a civakodásokat, az esetenkénti fanyalgást, és a gyász óráiban a világban szétszórva élő ötmilliónyi honfitársunk, az otthoni tízmillióval együtt imádkozott, hogy a **„Puszták népe"** könyvével híressé lett szerző békében aludhassa örök álmát. A farkasréti temető ravatalozójában, 1983. április 22-én neves művészek, vezető politikusok álltak díszőrséget és az elköszönők sorában harmadikként Sütő András lépett a mikrofonhoz:

„A valót, a nemzet csontjáig-velejéig ható lényeget mi tudjuk igazán. Az egyazon mélységből indultak, történelmileg. Akik nem csupán a hatalmas életművet, annak hátterét is látjuk, tud-

juk, az idegeinkben hordozzuk: a történelmet, mely népeket ölébe vett, a népeknek hátán táncolt, orgiát ült. Erről személyes vallomást kellene most tenni, a hozzája szegődő ifjú nemzedékek legelső rápillantásáról bár, az ő damaszkuszi fényességéről. Tétova kereséseinkben úgy jött ő, akár egy forradalmi szabadcsapat a szegények zászlójával: Nyugatról, a polgári hazafogalom szürrealista rombolóinak köréből — új Széchenyiként: a hazateremtés hevületében; fehéregyházi-tömegsírba feledkezéssel, mert hallott, hangot hallott onnan is; ‚még élek' kiáltott Petőfi . . .''

Akik látták az erdélyi írót beszélni, úgy emlékeznek vissza erre a pillanatra, hogy döbbenetes volt a csönd. A recenzens ezért a Szépirodalmi Kiadó gondozásában, 1984-ben napvilágot látott Illyés Gyula emlékkönyvben Sütő gyászimájának szövegét kereste meg elsőként, és csak ezután olvasta el a többi siratót. A lapokat tehát hátulról pörgette előre, és a 605 lapnyi terjedelmű album áttanulmányozására fordított idő alatt igyekezett elképzelni, hogy mit is jelentett a költő távozása az óhazában élő s felelősen gondolkodó honfitársainknak. A szomorúságtól papírra lökődött sorok letisztulatlan és remegő indulatai, a végtelen semmijének meglegyintése közben született versek, prózák ugyan az őszinteséget tükrözik, ám mi van emögött: a hirtelen magasra futott lázmérő higanyszála milyen sokáig mutatja majd a fölhevültséget, és mikortól lesz 36 fokos?! A pályatársak borongása: **„Az nem lehet, hogy . . .''** — vajon tényleg a nélkülözhetetlennek szól, aki messzire iramodott és nincs többé, vagy némelyek csak penzumként fogalmazták mondandójukat. Töprengésünk nem a kegyeletet sértő morfondírozás, éppen ellenkezőleg: tudjuk, emlékezünk még arra, hogy Illyés személyét és munkásságát hányfelől érték **„a gyűlölet habköpései''**. Mert kik küldték zúzdába a **„Szellem és erőszak''** című kötetét, milyen fórumokon akadályozták meg, hogy az egyik jól sikerült drámáját, a **„Különc''**-öt hosszú esztendőkön át nem lehetett színpadra vinni, és hová tűntek hirtelenjében a nemzetgyalázás vádjának sarával dobálódzók.

Citálhatnánk tovább, oldalakon át, hogy az elhájasodott lelkületűek hányszor próbálták elnémítani Illyést, mert Herzen klasszikus parancsolatát akarta meggyökeresíteni, nevezetesen azt, hogy: **„Politikai szabadság híján az irodalom az egyetlen szószék, melynek magaslatáról hangot adhat a nép lelkülete.''** Természetesen, az emlékkönyvben szereplők és a szekér-táboraikhoz tartozók nagyobbik részére nem érvényes az iménti dörgedelem. Főleg nem Csoóri Sándorra, s a vele rokonszenvezőkre. Az illyési

örökség rájuk testálódott, és ezért érzik nehéznek a golgotás keresztet. A jussul kapott feladat rettenetesen súlyos, ám minden erejükkel arra törekednek, hogy méltó utódjai legyenek a nemlétbe távozott „nagy öreg"-nek. Csoóri a lelket-testet rabló halál másnapján imigyen fejezte be a fájdalom monológját:

„Toporgok a megüresedett házban, amely egy meghitt haza kicsinyített zúga volt számomra mindig. A Gazda nagylelkűségéből bejárásom volt ide mindenkor. Most, mint száműzött, csak téblábolok. Leülök, fölállok, didergek. Siratni tudnám a férfit, a legvonzóbb lángészt, akit ismerhettem; siratni magunkat, mindnyájunkat. De csak nézem kirabolt szemekkel a magas és kemény parasztszéket, amelyen ülni szeretett, s a dohánybarna heverőt, amelyen utoljára láttam."

A visszavonhatatlan megtörtént, ám az árvaságra kárhoztatottak szerény vigaszként annyi dicsőséghez jutottak, hogy a sírgödör környékén mintegy húszezren énekelték a Himnuszt. A parányi haza és a földgolyó különböző tájairól összesereglettek — miként ezt Czine Mihály írta — azért lettek ennyien, mert Illyés eszméket adott, bogozgatta a gordiuszi csomókat, s egy szellemi nemzetbe fogta a földrajzilag sokfelé szóródottakat. Es ebből következik a kérdés, hogy ha ily végeláthatatlan tömeg tartotta fontosnak a végső tiszteletet, akkor a hatalom jelenlévő képviselői miért távoztak sietve a Szózat első sorainak felcsendülése után! Az emlékkönyvet lapozgatva még az is eszünkbe jut, hogy Illyés miért választotta a Kerepesi úti hivatalos panteon helyett a farkasréti nyugvóhelyet? Azért, mert Kodály és Németh László közelében akart maradni, netán . . . de fölösleges találgatni, és kimondani sem szükséges a nyilvánvalót.

A hét fejezetre osztott kötet anyagát Flóra asszony, az elhunyt író felesége válogatta és szerkesztette. A szortírozás nem lehetett könnyű, hiszen a több mint fél évszázados alkotói folyamat bemutatását csupán apró mozaikokkal tudta érzékeltetni. Az viszont igen dicséretes, hogy minden blokk előtt felsorolja az érintett életszakaszban publikált könyvek címeit, a megjelenés időpontját és a kiadókat. Ezáltal a poéta tevékenységére kíváncsiak alapforrásként forgathatják a művet, s ha még beszerzik mellé a költő földi létét képekben is illusztráló albumot, amely a Gondolatnál látott napvilágot 1982-ben, az eligazításhoz szükséges iránytű így teljes lesz. A predesztinációs elmélet — az eleve elrendeltetésben való hit — védelmezői gyakorta hangoztatják: a küldetésre szántak megérzik a nékik szánt feladatot, és minden erejükkel igyekeznek azt teljesíteni. Hogy Illyés Gyula valóban a

„kiválasztottak" közé tartozott-é, vagy a vélemények összetorlódása lökte őt a Nyugat folyóirat nagyjai közé? Annyi mindenesetre bizonyos: ösztönösen kereste helyét, és egészen fiatalon Kassák Lajos, Füst Milán, Gellért Oszkár egyengette útját. Első verseskötetét, az 1928-ban kinyomtatott „**Nehéz föld**"-et Németh László is méltatta. Az emlékkönyvben ismét közreadták a bírálatot:

„Illyés zsellérfiúnak vallja magát, de képzelete nem a zsellérfiúé. Mégcsak nem is paraszttehetségé. A legkonkrétabb képeinek is van némi metafizikai nyilallása. Semmivel sem tudok többet róla, mint amennyit kötetében elmond, de képei természete mégis két elhatározó életperiódusát leplezi le. Az egyikben s nyilván korábbiban mohón szippantja fel a tárgyi világot, és sok árnyalatú, de nem vaskosan reális emlékkincset zsúfolt fel. A másikban szellemi élete visszafordul az emlékezésről az asszociatív útvesztőkre, beletanul a fürge, de vak városi gondolkozásba, amely épp ezért dobálhatja oly könnyen és szemkápráztatóan a fogalmakat, mert nincs meg a szemléleti ballasztjuk; egymáshoz való viszonyukban s nem szemléleti tartalmukban élnek. Az Illyés-lírában ez a második absztrakt korszak menekszik vissza a korábbi konkrét emlékekhez. Tudjuk, hogy huszonöt éve ez a menekedés teremtette meg Ady szimbolizmusát. Illyés azonban nem választhatta többé a szimbolista utat. Nem a megmutatható képhez, hanem az élet valóságos képeihez fordul, s ‚városi' rafináltsága azok fölött teremt sajátságos elvont párakört."

A kritikának ez a rövid részlete kis módosításokkal majd valamennyi Illyés könyv ismertetésekor érvényes lehetne, mert a költő freskói egyszerre romantikusak és realisták, népies hangvételük ellenére is kicseng belőlük az urbánusok csiszolt stílusa. A „**Puszták népe**" azért is aratott gyors sikert, mivel elsősorban nem azok olvasták, akikről szól. Az értelmiség és az úri középosztály tagjai hámozgatták belőle az üzenetet, s latolgatták, hogy megsértődjenek, legyintsenek, vagy inkább bőséges lakomára invitálják a betűvetőt. Kísértetiesen sok a hasonlóság a két világháború közötti esztendők, és az 1945 utáni évek huzavonáiban. Rohamosan fokozódó hírnév és mellőzések, egymás nyomában sorakozó kötetek és dühödt acsarkodások. Az emlékkönyvben pontról pontra követhetők a fejlődés fokozatai, s tetten érhető az is, hogy mikor kényszerült hangváltásra, miképpen ítélték meg szerepét idősebb és fiatalabb kortársai. Nagy Lajos, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Fábry Zoltán, Komlós Aladár, Móricz Zsigmond, Kovács Imre — és így tovább — leveleit, cikkeit összerakosgat-

va látni önmagában is izgalmas, s külön kiemelendő, hogy olyan szerzők is helyt kaptak a gyűjteményben, akik nevét sokáig nem lehetett kinyomtatni a hazai sajtóban, például Szabó Zoltán, Bibó István.

A politizáló Illyésről azt is megtudjuk, hogy 1946 júniusában milyen kiáltványt fogalmazott a parasztság művelődése ügyében, láthatjuk a képviselői megbizatását igazoló okmány fakszimiléjét, valamint az arról szóló dokumentumot is, miszerint a mandátumáról 1948-ban lemondott. A türelmesek átbogarászhatják naplójegyzeteit, silabizálhatják kézírását és nézegethetik a bőségesen felsorakoztatott fotókat: a portrék halmazából aztán kikerekedik az egész, hogyan múlik a fiatalság, miképpen teremtenek új tekintetet az arcot behálózó szarkalábak, egyre mélyülő ráncok. Az erdélyi költő, Kányádi Sándor mértéktartó, ám mégis derékban hajló tisztelettel köszöntötte hetvenedik születésnapján Illyést. Elmélkedése pompásan lényegre tapintó, és az anyaország peremére szorultak közös véleményét sűríti:

„Ha van a szavaknak edzőpályájuk, akkor a magyar szavaké jelenleg az ő szűkre húzott szeme sarkában van. Ott tanulnak figyelmet, pontos erő- és önismeretet. Zrínyi, Kazinczy, Petőfi, Babits s a pusztai rokonság — pásztorok és prédikátorok — igazítanak még rajtuk, mielőtt útra indulnának. S induláskor a pillák rezdülése feltölti mindenüket az önmagukon is mosolyogni tudás enyhe áramával. Láttukra a könyvtárak magukba lustult kövér baglyai, a szótárak is jóleső borzongással és tisztelettel szorulnak összébb a polcokon. Ámuldozhat a lyukkártyákkal pasziánszozgató stiliszta, hogy ezek a mindenünnen hazagondoló igék mennyire a hajdani mesterlegényeink szemével járják, járják a világot. Nem a kaland, az alkalmi bravúr, hanem a fogások tenyérbe, ujjbögybe honosításának vágya talpaltatta végig velük Európát. Szavahihető szavak a tőle érkezők. Az ezerszer hitelüket vesztettek is új hitelt nyernek azzal, hogy nála szolgálnak . . .''

Keresztúry Dezső már a legnagyobb élő magyar költőnek mondotta a hetedik X küszöbét átlépő poétát, és a még hátralévő tizenegy esztendőben mind többen sorolták magukat Illyés híveinek — esetleg: gyülekezetének — rohamosan gyarapodó táborához tartozónak. Tanácsait kérték, aggódva figyelték, meddig bírja a naponta nyugtalanítóbb kötelezettség súlyát, és óhajtották, hogy teljesüljön vágya: **„Vakoskodván érzek szomjú erőt, / legyek a legmesszebb látó magyar.''** Nem sorolhatjuk fel könyveinek címeit, nagy sikerű drámáinak tucatjait sem említjük, mert számuk annyira tetemes, hogy hosszú időbe telne az összes mű

ismertetése. Annak kijelentését azonban megkockáztatjuk, hogy alkotásainak tartalmával humánumrekordot ért el, és Lászlóffy Aladár meghatározásával tökéletesen egyetértve mi is úgy véljük, hogy a példamutatás pátriárkája lett. Mekkora árat fizetett azért, hogy a szorongatott helyzetekből is kitörhessen, ősi nyelven társaloghasson követőivel, és az alapigazságokat a jövendőhöz is szólva aszútisztán tömörítse? Nemzeti költőként porondon maradni még kompromisszumok kötésével is roppant nehéz.

Illyésnek azonban sikerült komolyabb vereség nélkül átvészelni az összecsapásokat, a soha nem szűnő farkasszemet nézéseket, és a legkomorabb időkben sem rokonszenvezett a teljes borúlátásba hajlókkal. Talán a megmaradáshoz szükséges józan érvek segítették át az akadályokon, és bízott a hajszálgyökerek hitet tápláló, s a kapaszkodáshoz elegendő erejében. Az Emlékkönyvben szereplő hazai és külhoni kortársak közül valamennyien elismerik, hogy élő poétának ritkán adatik az a szerencse, hogy a vele azonos nyelvet beszélők — éljenek tőle bármilyen távol — jelképnek tekintsék, s azok is fölnézzenek rá, akik nem olvashatják műveit. Hátrahagyott versei, **„A semmi közelít"** címmel, a Szépirodalmi Kiadó gondozásában, 1983-ban hagyták el a nyomdát. És ezzel nincs tovább. Napvilágot láthatnak gyűjteményes, válogatott kötetei, ám azokból már hiányoznak az új, fölserkenő intelmek. Hogy ki is volt valójában Illyés, azt Frénaud francia író úgy összegezte:

„Költő, aki jelen van a történelemben; aki ismeri az emberi gyávaságot meg a bátorságot is, amely életben tart bennünket; költő, aki nem csapja be magát, és aki minket se csap be; aki vállalja a meghasonlást, és aki a büszkeséget választotta. Aki ismeri a múltat, és rákérdez a jövőre; aki népének fia, népének fáklyája. Felelős költő a törékeny világban."

A „nehézfiú" majálisa

Csurka István: Színleírás
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 433 lap

A negyvenes évek végén nagykorúvá lett nemzedék mindenre figyelő tagjai sandán lesegették a hatalom azon próbálkozását, hogy olyan magatartást kényszerítsenek a népre, amellyel csak kevesen tudtak — akartak — azonosulni. Az érettségi bizonyítvány akkoriban többé-kevésbé tényleg fedte is a szó jelentését, hiszen a középiskolai matúrák birtokosai naponta látták, hogy a hősivé avatott cselekedetekben mennyi ostobaság vegyül. A **„fényes szelek"** kavarta por akkoriban már leülepedett, és a lobogókat cipelők riadtan toporogtak az egyre mélyülő szakadék szélén, mert fölismerték, hogy — Németh Lászlót idézve — őket kiszorították a **„népi emelkedés liftjéből"**. Ennek a generációnak legjelesebbjei közé tartozik Csurka István, aki 1934-ben született, s első kötete **Tűzugratás** címmel 1956-ban látott napvilágot. Ez a két dátum azért lényeges, mivel a magyarság tragikus sorsfordulóinak tanúja lehetett. Először kamaszként tapasztalhatta, hogy hányféleképpen értelmezhető az úgynevezett **„felszabadítás"**, és eme tudathasadásos állapot szellem- s lélekromboló betegsége alig gyógyult valamicskét, újabb sokk következett: a nemzet szabadságharca, majd a forradalom leverése. Csurka alapélményeit tehát a jövő felé igazodás küzdelmei határozták meg, és ezért váltak közhasználatúvá azon kifejezései, hogy **„Létezés-technika"**, ami egyenlő a túlélésre törekvéssel, valamint az **„indítékhiány"**, s ennek legfőbb ismérve pediglen az: nincs értelme a világ megváltására törekedni.

Ez persze csupán elmélet, hiszen Csurka hiába igyekszik minduntalan úgy tenni, hogy elbújik különböző szenvedélyei mögé, nevezetesen: lóversenyezik, kártyázik, gargantuai étvággyal falatozik — politikus hevületét képtelen megzsugorítani. A műveiben szereplő zsokék, zálogházi becsüsök, manipulált paripák, a mindenféle társadalomból kiirthatatlan uzsorások, vad ti-

vornyák hősei noha saját sorsukat élik, az író velük sejteti, hogy valahol, valami ismét félrecsúszott, szaporodnak a becstelenségek. Hovatovább csak a bohémek maradnak tisztességesek, mert hiába állítják őket pellengérre, hogy isznak, hazárdíroznak, de a duhajkodók nem korruptak, a nehéz munkával keresett honoráriumukat veszítik el, s közel sem ártanak annyit, mint a tevékenységüket fontosnak hangoztató párt- és állami funkcionáriusok. Csurka tehetségének a drámaiság a meghatározója, és az, hogy főleg intellektuálisan közelít a feldolgozandó témához. Ha az elbeszéléseit, regényeit, filmnovelláit, drámáit szerkezetileg vizsgáljuk, rögtön szembetűnő, hogy az abszurditásokban is a valóságot mutatja, és a mindig színszerű alkotásokban a dialógusokon van a hangsúly. Ám ezeknek a társalgásoknak meghökkentő erejük lévén, mert a motyogó félszavakból is rögtön következtethetünk arra, hogy a **„jól-érzem-magam"** örömének hivatalos hirdetése mennyire hazug. A Magyar Nemzetben éveken át közölt tárcáinak is az adott rangot, hogy az olvasók vasárnaponként rögtön azt nézték: most milyen jelenség elé rakott görbe tükröt. Bár gondolkodásmódja sokak számára konzervatívnak tűnik, de ebben az opportunizmusra kényszerítő korban sem riad vissza afféle kijelentésektől, s mondotta ezt éppen a Nők Lapja munkatársának, hogy nem mosogat!

Ebben nem a koszos edények tisztogatásától való húzódozás nyilvános beismerése a fontos, sokkal inkább érdekes, hogy a modernkedésekben rejlő különböző humbugokat elegánsan vétózza, s rámutat a tömeg- és telekommunikáció által támogatott — sulykolt — cselekvések mosolyt fakasztó tévedéseire. Hőseit is arra bíztatja, hogy vágják le magukról a mozgásukat korlátozó béklyókat, ne csúszkáljanak térden a NEMLEHET-et parancsolók lába előtt jobbágyként. Sorolhatnánk vég nélkül azon könyveinek címeit, amelyekben saját magát, és önpusztító, tétova vagy tülekedő nemzedékét is könyörtelenül erkölcsi mérlegre teszi, hogy a nagy nekifutások, tettrekész esztendők után hányan, s miért lettek indítékhiányos emberek. Az 1984-ben megjelent SZÍNLEÍRÁS-ban is arra törekszik, hogy megőrizve közérdekű komolyságát, de a hajdani kávéházi irodalom kedélyességével mutasson rá a kudarcba fulladt álmokra, kiüresedő életekre. A **„Nehézfiú"** nem más, mint a szerző karikírozott figurája, aki tudja a törvényeket, ám azt is, hogyan lehet kijátszani a szabályokat:

„A lemondás hősei ma nincsenek szem előtt. Ma a sikeresek és a rekorderek, a hatalmasok és az okosan számítók a példaké-

pek. A húsvéti példára sokan már csak azért sem mernek feltekinteni, mert attól félnek, hogy a kétszínűség gyanújába keverednek: a megváltás nélküli életre történt leszavazásuk ellenére a Passiót szemlélik. Pedig ez nem így áll, mert a húsvét egyetemes. Egyaránt szól a hivő embereknek és a hitetleneknek. Egy emberi képességet tár elénk, és egy, csak az embernek megadatott lehetőséget sugalmaz. Azt, hogy személyes áldozatvállalásukkal, belátásukkal és ebből fakadó szenvedésvállalással, pillanatnyi érdekünk akár csak kis mértékű feladásával is megváltoztatjuk, jobb irányba, előre mozdítjuk az életet."

Csurka István nem csupán az írásaiban kerüli a mézesmázos kifejezéseket, magántevékenysége során is sűrűn kerül összeütközésbe a hatalommal. A forradalom eltiprását követően más írókhoz hasonlóan őt is lecsukták, különböző megnyilatkozásainak később is az lett a következménye, hogy publikálási tilalommal büntették, gyakran kapott fegyelmiket, de ezek a szankciók sem riasztották vissza attól, hogy 1983. június 20-i keltezéssel levelet küldjön a Magyar Írók Szövetsége akkori elnökének, Hubay Miklósnak, azt közölvén vele: lemond tisztségéről és kilép a Szövetségből. Terjedelmes indoklása szamizdatként sokszorosítva járt kézről kézre hazánkban, s ez nem véletlen, hiszen olyasmiket vetett papírra, amelyben népünk egyetemes jövőjéért aggódik, hogy — többek között — lesz-e még határainkon belüli magyarság akkor, amikor 30—40 év múlva már nem lesz határainkon kívüli. A politika arra hivatkozik — jelenti ki —, hogy azért nem tud segíteni, mert kötve a keze, és ezért lefogja másokét is, betömi száját mindazoknak, akik semmi mást nem akarnak, csak hangosan sírni, hadd hallja az egész világ. Vajon fennmaradhat-e ez az ország, ez a rendszer a következő emberöltőben — kérdezi —, ha közben keserves kínok között elvérzik az oldalán hárommilliónyi testvér, rokon, barát?

Örömmel citálnánk a végtelenségig Csurka István sorait, hiszen az otthoni sajtóban még vonal alatt sem láthattak napvilágot, de az iménti néhány rövidre szabott és aposztrofált gondolatból is kitűnik az alanyok és állítmányok kapcsolódása. Valamint az is, hogy időnként előbújik az álcázások kellékei mögül, és akkor mond valamit, veszedelmesen őszintét, borzalmasan mellbevágót. A hosszú ideig benne érlelődő rettenet felszínre tör, s ilyenkor változtat a szokásos dramaturgián: a pergő párbeszédekből monológok lesznek, elfelejti a létezéstechnika parancsát, hogy muszáj beleszürkülni a tömegbe, és jobb tikettel a kézben ballagni az ügetőpályán, mint az érzelmek bunkóját forgatni. Ám

a nyughatatlanok csak ideig-óráig vágyódnak az **„ágyban, párnák közt"** menedékre, mert ott csak a középszerűek vájkálhatják kéjelegve sebeiket. Csurka utálja a steril betűket, hiszen azokban minden elvont, kitalált, a végső summázatok csattanója is eleve deficitessé alacsonyodik, de provokálni sem hagyja magát. Saját utat jár, kitaposatlan bozótosban lépeget, mivel a különböző tapasztalatokból azt a tanulságot szűrte le, hogy a belülről emelkedni tudás a legfontosabb. A közgyűlések lapos dumáit messzire kell kerülni, mert ott örökösen móresre akarják okítani a tollforgatókat. A **„Beszámoló"** tárcájában azt fejtegeti alkotótársának, aki fegyelmezetten látogatja a Szövetség üléseit:

„Olyan ez már, ez a ti együttélésetek a hatalommal, mint egy hosszú házasság, amelyikben egyszer már volt egy nagy szakítás, egy viharos korszak, de a gyerekek érdekében vagy a vagyon miatt kibékültek a felek. A rima természetű asszony, ez természetesen az irodalom, mi más is lehetne, negédesen riszál, és igyekszik minden gondolatát kitalálni a férjeurának, hogy feledtesse azt a régi percet, amikor tányérok repültek és szitkok. Férjemuram pedig, akinek még mindig fülébe cseng a régi ‚látni se bírlak!', mindennap egy csokor virággal tér haza fáradságos munkájából, s megcsipkedi a fonnyadásnak indult arcocskát. Ennyit a szexről. Kölcsönös tapintat, udvariasság. Csak a gyerekek valahogy nem szeretik ezt a lakást. Hétszámra nincsenek otthon. Inkább csöveznek."

Az érzékeny fülű és idegzetű olvasók az ilyen sorokat silabizálva úgy szorítják tenyerükbe a könyvet, mint fázós emberek a forró gesztenyét. Riadt markolásuk oka főleg azzal magyarázható, hogy elszoktak az egyenes észjárással fogalmazott kijelentésektől, mert a tájékoztatás világszerte mechanikussá vált, bizonyos jelenségekre nem figyelnek oda, vagy erősen meghamisítva tálalják az eseményeket. A véleményrátukmálás módszerétől rettegők utálják a simulékony kommentárokat, ám Csurka éppen azzal fogja meg az embereket, hogy senkit, semmire nem akar rábeszélni. Tárcáiban, novelláiban okosan elmélkedik az általános őszülésről, öregedésről, skizoid félelmekről, s közben azt firtatja, hogy miért harapódzott el a válaszképtelenség, a rezignáltság és közöny. Az a fajta érdektelenség, hogy amikor barátok, ismerősök találkoznak, csupán látszólag figyelnek a másikra, de valójában észre sem veszik, miről is szövegel a haver, pedig milyen jó is lenne ismét megtanulni az egyenrangúságon alapuló dialógus nyelvét. A **„Színleírás"** számtalan hőse a letörlött múltból igyekszik valamit megmenteni magának, és nem egészen véletlenül, a szét-

rogyasztott paraszti élet legkedvesebb, s immár totemmé szentelt állatjában, a lóban zanzásítják össze vágyódásukat. Természetesen, az ilyen ábrándozások elmaradhatatlan útitársa a szeszszel töltött flaska, és a mértéktelen italozás, lerészegedés után jön a röhögés, vakarózás, a szellem faggatása: **„Humoromnál vagyok! Gumor jeszt? Dá, gumor jeszt! Doszt."** Az egész köteten ez a kesernyés éleslátás masírozik végig, ahogy fölhorkanva vitázik a nagy hanták mestereivel, akik egy amerikai légikatasztrófáról azért papolnak napokon át, mert ezzel akarják bevezetni a tényleges hírt, miszerint ismét lezuhant egy permetezőhelikopter az Alföldön:

„Múlt, jelen, jövő? A nyelvfejlődés egyik újkori csodája: ebből a három főnévből mostanra melléknév vált. A j ó melléknév három fokozata hangzik ma így. Múlt = jó, jelen = jobb, jövő = legjobb. Ezt már az iskolában is így tanítják, és merő humanizmusból nem buktatják meg azokat a kisdiákokat, akik nem tudják még jól fokozni ezt a melléknevet, mert a tanárok, akiknek van múltjuk, belátják, hogy a gyereknek egyelőre még nem lehet j o b b a jelen, mert beleszületett. Később aztán a fafejűbb gyerekek is belejönnek a ragozásba. Anélkül, hogy vernék őket."

A képlet tehát világos: a nagy magyar majálisos zsibvásárok hangulata azért elszomorító, mert hiába van sokféleség, az egész szürke, csak az árak emelkednek. Az atombombának hitt művek ilyen környezetben el se pukkannak, szaporodnak a döglött aknák, hiszen hazánkban jónak, becsületesnek lenni már majdnem szégyennek számít. Csurka István a pátosztól irtózók keserű ihletével mókázik a léhaságokon, az egymást letaposó csörtetéseken, ahogy ez a generáció főleg a pénzt hajszolja, és a stílustalan futkosással múlik el az élet. A **„Nehézfiú"** azt az érvényest kutatja, amit **„Az idő vasfoga"** lassan őröl péppé. Azért tűzik a régi komédiát is újra műsorra, mert aktualitását nem lepi be a por. A nemesfémek tulajdonságait hordozzák könyvei, hiszen az arany is a romolhatatlant szimbolizálja. A fiúkká változott szarvasok sorsa fordított jelkép is lehetne az újkori irodalmunkban, hogy a naiv rácsodálkozásokban mennyi komolyság zakatol. Csurka napjaink szavahihető tanúja, akit fölösleges külön figyelmeztetni a hamisan tett vallomások következményeire. A hozzá hasonló habitusú tollforgatók nélkül még rosszabb lenne a társadalom tudata, és mennyi jobbításra lennének képesek, ha nem volna oly erős a cenzúra, a léhaságra biztogatás. Ám ez a nemzedék egyre kevesül: Nagy László, Kormos István, Zám Tibor, Szabó István, akikben egyetemes volt a nép pusztulásáért aggódó fáj-

dalom, már kidőltek a jottányit sem engedők csapatából. Lelki ráhangolódottság nélkül pedig nem lehet a legpazarabb témákat sem hitelesíteni; azért lát napvilágot annyi lezserül-henye vers és próza, mert a gyávaság szérumával injekciózott művészekből hiányzik a másokért vállalt felelősség. Csurka viszont azonnal plajbászhegyre tűzi a visszásságokat, s közömbös fütyörészés, vagy találós kérdések firkálása helyett a segíteni akarók porondjára lép, nem törődve azzal, hogy a kötetlen fogású birkózás jeles pankrátorai maguk alá gyűrik. Küzdve küzd, és bízva bízik abban, hogy a közönség csak észreveszi a szabálytalanságokat, és tiltakoznak a sunyi orrbaverések ellen:

„Kérdezem a világlátott embert, a negyedszázadnál is több ideje itthon járt férfiút, mi az, ami az ő szemének a legkirívóbb a változások közül. ,— A szememnek még csak hagyján — így a válasz töretlen lejtéssel —, de a fülemnek hatalmas.' ,— Hogy értsem?' ,— Ahogy mondom. Ez az ország megnémult. Se nótaszót, se dudorászó embert nem észleltem, pedig bejártam falut, várost, ungot-berket.' ‚Csak kocsmában nem jártál, ezek szerint.' ‚Az más. Részeg ordítást, gajdolást nem lehet ide sorolni . . . Amikor elmentem, rengeteg dal fakadt fel az emberekből. Énekléssel kezdődtek a gyűlések, és énekléssel zárultak, ha néhány ember összehajolt, nyomban fölharsant a nóta. Hová lett a nótás kedv?' ‚Itt, kérlek, a nép nagy többsége két, sőt három műszakban dolgozik. Lehúz egyet főállásban, le egyet a másodlagos gazdaságban, le egyet a háztájiban, aztán még ingázik is, tehát egyet a vonaton is. Nincs semmi probléma, csak senki nem tudja, hogy melyik műszakban énekeljen'."

A színleírás olyan szakmai fogalom, amit főleg a drámák szerzői ismernek; a darab különböző fejezeteinél utasításokkal jelölik a helyszínt, a teret. Csurka is valami effélét cselekszik, amikor fölvázolja például az éttermet, asztalokkal, zenészekkel, aztán máris a szereplőkön a sor, magyarázzák el aprólékosan indítékhiányuk okait, a létezéstechnikájuk apróbb trükkjeit, hogy manapság minden lopásból származik, és ami még van, az is a lopásból maradt vissza, de annak is akad majd eltulajdonítója. Ezért fölösleges egy megbízható, befejezett archimedesi pontról álmodozni, hiszen ha lenne, azt is magukkal cipelnék a tolvajok. Csurka István újabb kötetének külön kiemelendő értéke, hogy az összeválogatott tárcákkal, novellákkal, elbeszélésekkel úgy szalomozik a lámpákkal teli, cudarul rázós irodalmi sztrádán, amelynek látványa kellemes izgalommal bizsergeti a nyaktörő mutatványokat kedvelőket. De akik félnek a lényegre mutató mondat-

kavicsok röpködésétől, csak erős palánkok mögül figyeljék a produkciót, mert a „**Nehézfiú**" szavai úgy akaszkodnak az átmosott és lágyuló agytekervényekbe is, mint a szamártövis.

Egyik gyerek megvágta, másik gyerek gyógyítja

Száraz György: Történelmi jelenidőben
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 873 lap

Igen és nem, hozsánna avagy csöndes morgolódás jegyében morfondírozzunk arról, hogy amikor egy író komolyan veszi a küzdelmet a történelemmel, tényleg fontos-é apró-cseprő gondolatait is megosztani az olvasókkal. Az bár kétségtelen, hogy aki manapság a história különböző mozaikjaiból rakosgatja a múlt és jövő között ívelő hidat, s a pilléreket a jelen hordalék-kavicsaiból építi, az ilyen alkotó Kőműves Kelemen unokatestvére, hiszen gyakorta kénytelen emberi csontokból főzni az oszlopok alapanyagát összetartó enyvet. A massza receptjét sem könnyű eltalálni, meg aztán az üst alatt lobogó tűz is különbözőképpen melegít, alkalmasint ellopják a rőzsét, netán a gallyakat cipelők érzékenykednek, s főleg az igazi vasorrú bábák követelik meg a nagyanyó titulust. **„Szerencséd, hogy imigyen szólítottál!"** — dörrennek rá a szelíden bócorgó és segítőkész vándorlegényekre, akik szent naivitással hisznek abban, hogy azzal is hátrálásra kényszeríthetik a gonoszt, ha szemébe mondják vétkeit. Roppant érdekes jelenség, hogy noha hazánk józanul gondolkodó polgárai pontosan tudják, hogy 1945-től egy **„házmesterország"** lakói, ahol könyörtelenül behajtják a kapupénzt, mindenkit figyelnek, ám mégis akadnak feleselők, a koszos lépcsőházat, málló vakolatot kritizálók. Persze, a tálentumtól, vérmérséklettől függően kérdeznek, vitáznak, fogadják el a magyarázkodó válaszokat, de az komoly előrelépésnek számít, hogy mind többen merik figyelmeztetni a vicéket. A szellemi kijózanítással foglalkozó tollforgatók közé tartozik Száraz György, csupán annyiban különbözik a renoválás szükségességét sürgetőktől, hogy javaslatait sokhangúan szolmizálja: esszék, publicisztikák, drámák szerzőjeként vállalkozik arra, hogy a tegnapok jó és rossz hagyományait ötvözze a mostanában tapasztalható különböző jelenségekkel.

Sorskérdések, korproblémák, múltbúvárlás — röviden ek-

ként összegezhető a TÖRTÉNELEM JELENIDŐBEN című, közel 900 oldalas kötete. Ezt a vaskos tanulmánygyűjteményt még végiglapozgatni is tetemes időt emésztő „**munka**", s amennyiben lelkiismeretesen akarjuk követni, hogy minő salakra, kincsre bukkan társadalmi mélyfúrásai során, ajánlatos néhány hétre elodázni a többi tennivalót, mert bizonyítási eljárásai, indoklásai katarzist okoznak. Nem mindig és feltétel nélkül rokonszenvezünk ítélethirdetéseivel, néha pontosan a nyíltsága, ha úgy tetszik, önkritikus szerénysége korbácsolja fel érzelmeinket, máskor viszont hosszas meditálásai fokozzák kételyeinket: most tényleg őszinte, vagy a rutinos betűvető tapasztalatai óvják meg attól, hogy politizálgatása ne csússzon át közhely-moralizmusba. Eddigi tevékenységét vizsgálva, hogy a felvidéki polgárfiú milyen kacskaringós utakon járva, mekkora félelmek, feszültségek közepette jutott el arra a pontra, amikor rádöbbent: a históriában is szükség van a folyamatosságra! — nos, úgy véljük, Száraz György kellő tapasztalatokkal rendelkezik a lét-gondok avatott faggatásához. Tárgyilagos kijelentései ezért nem személytelenek, ám némely művének hősét túlságosan szereti, és ezért fordulhat elő, hogy azokat jóval érdemein felül méltatja, hovatovább mártírrá avatja, míg másoknál — a politika által margóra szorítottaknál — messze túllép a galambepéjűség határán. De taktikázása mégsem azonos a hatalom diktálta normák teljes elfogadásával, a megalkuvó szürkeséggel. Gyakran mazochisztikus szenvedéllyel keresi a veszélyt, hogy legyen mitől rettegni, s ezt a szokást gyermekkorától cipeli magával:

„Az első félelem életem első könyvéhez — egy ócska lexikonkötethez — kapcsolódik. Azt nyúztam, hajtogattam, míg rá nem bukkantam egy színesen nyomott nagy gorillaképre: annál megállapodtam, bámultam guvadó szemekkel, végül hangosan elbőgtem magam. Addig bőgtem, míg el nem vették tőlem a könyvet. Ha visszakaptam, kezdődött a ‚játék' elölről. Ez oly korai, hogy igazából nem is tudom, emlékszem-e valóban, vagy csak a későbbi elbeszélés nyomán vetül elébem a kép. Az utóbbit látszik igazolni, hogy csak képre emlékszem, a kísérő félelemérzetre nem. (...) Egy este, magamra maradva a képekkel, gyászjelentésekkel teleaggatott falak között, a csöndben, amit csak sűrűbbé tett az ingaóra neszezése, nem tudtam ellenállni a borzongató kísértésnek: szememet merőn nagyapám egyenruhás fényképére szögezve mondani kezdtem Hoffmansthal halottidéző tercináit: ... hogy százak óta éltem már magam. És őseim halotti köntösükben Egyek velem, akár enen hajam ... A literátus ihletettsé-

gű — Ó, Longfellow szellem! — eltévelyedésére egyetlen mentségem: komolyan gondoltam. Még most is érzem az akkor megkönnyebbüléssel vegyes csalódást, hogy nem történt semmi."

Lám, a lidércek süket közönye miként formálhatja a borzongásra vágyódók lelkivilágát. De ne barangoljunk át a pszichológia birodalmába, maradjunk a kevesebb tudományoskodást igénylő környezetben, mert a különböző teóriák legtöbbször csak tovább züllesztik a látszólagosan megalapozott tények mitizált hitelességét. Száraz György kötetében feltehetőleg azért találni szapora sűrűséggel didaktikus leckefejezeteket, hogy a gyorsan váltakozó műfajok dzsungelében ne torpanjanak meg a hiányos történelmi ismeretekkel rendelkezők, hiszen az utóbbi négy évtized alatt már két generáció cseperedett fel a háryjánoskodó ígérgetések és soha nem szavatolt ideológiák mostoha emlőin. Az acsarkodó és múlthiggasztó esztendőkben, amikor a gyűlölködés, vádaskodás, önmagunk leköpdösése volt a legfontosabb szorgalmi feladat, millióktól vették el azt a jogot, hogy büszkék lehessenek magyarságukra.

Az ötvenes években Farkas Mihály rézágyúja ügyelt a rendre, s az ÁVH alázat-diktatúrája törvényerőre emelte az agresszivitást. Az 56-os forradalom leverését követően pedig ha valaki Petőfit dicsérte, azt szovjetellenesnek minősíthették, hiszen a költőt — végső fokon — az oroszok ölték meg, és Paskievics lándzsásai — a lényeget tekintve — azonosíthatók a Vörös Hadsereg katonáival. A proletár nemzetköziség eszméje ma is tiltja a saját történelemszemlélet világos meghatározását, nem lehet béklyók nélkül firtatni, hogy miképpen is alakult népünk sorsa az államalapítás utáni századokban. A politikusok szerint históriánk 1945-ben kezdődött, s ami előtte volt, az nem létezett, illetve a tegnapok néhány, nékik tetsző fejezetét, eseményét elfogadtatják (például az 1919-es tanácsköztársaságot), de az ezer éves múltunk többi fejezetét néhány oldalon summázva oktatják. Jelenünk tényfeltárásának lehetőségei sem sokkal kedvezőbbek:

„Tapasztalhatjuk a szemlélet bizonyos kettősségét. Egyrészt van pánikhangulat, amely a demográfia, az alkoholizmus, stb. nem éppen szívderítő adataira hivatkozva már-már ismét a nemzethalál rémét vetíti elénk; másrészt az ezzel homlokegyenest ellenkező naiv optimizmus, amely szerint nálunk szocializmus van, problémák tehát nincsenek, így — akárcsak Kálmán király boszorkányairól — szó se essék róluk. Összefügg ezekkel egy másik szemléleti kettősség: egyrészt van a ‚ptolemaioszi' kényszerképzet, amely múltat, jelent, sőt jövőt pusztán honi szemszögből

vizsgál és értékel, figyelmen kívül hagyva dolgaink beágyazottságát a körülöttünk lévő világba. Ennek ellentéte a paránygondolkodás: kicsi ország vagyunk, sorsunk oly mértékben függ a világgazdaság, a világpolitika dolgaitól, hogy igazából a magunk ügyeibe sincs beleszólásunk. Mindkét szemléletnek megvan a maga pesszimista és optimista változata: ki-ki alkatának vagy világnézetének megfelelően látja sötétnek vagy épp rózsaszínűnek a jövőt a ‚magyar glóbusz' vagy a kozmosz arányaiban. A véglet pedig — mindkettő — végső fokon lefegyverez, zavarja ítélő- és tájékozódóképességünket."

Száraz György indulata különösen azoknál a fejezeteknél, témáknál korbácsolódik magasra, amikor azt hangoztatja, hogy valamennyiünk számára létkérdés: ifjúságunk nem válhat prédájává a legkülönbözőbb, honi talajból sarjadt vagy importált rossz ideológiai hatásoknak, mert ezzel a most felnövekvő korosztályok mind távolabb kerülnek a Kánaántól, s a céltalanság tovább roncsolja az amúgy is perspektívátlanul sodródó új nemzedékeket. A XX. század utolsó harmadában annyi eredményt sikerült elérni, hogy a megalapozatlan vádaskodásokra **„tisztázó szándékkal"** lehet válaszolni. A kötet egyik érdekessége **Ion Lancranjan,** román íróval folytatott polémiája Erdély s a két nemzet közös múltjáról. Ez a tollpárbaj valamint az az esszé, amit 1983 karácsonyától közöltek — sorozatban — a Népszabadság hasábjain, némileg felcsillantja a reményt, hogy lehet perelni a történelemhamisítások ellen. Száraz György a magyar közírás szellemiekben és erkölcsösségben legjobb hagyományait követve fogalmazta meg az **„Egy előítélet nyomában"** című tanulmányát, s ebben a hazai zsidóság sorsának alakulását vázolja fel. Nem hallgat az időnként fellángoló antiszemitizmusról, de kerüli a filantrópok szentimentális lelkendezését is, megmarad az Eötvös Károly és Bibó István képviselte emancipációs törekvések vonalán. Az efféle erkölcsi alapállás ritkán kifizetődő, hiszen a nárcisztikus hangvételnek kevesebb a nyílt vétózója. Ebben az esetben azért nem zúdítottak rá forró parazsat, mert moralizálás helyett a történelmi valóságba ágyazott tényeket sorakoztatja szoros egységbe. Amikor ez a dolgozata 1976-ban könyvalakban is napvilágot látott, pillanatok alatt szétkapkodták, s ez azt jelenti, hogy a téma — bármely oldalról is nézzék — örökzöld.

Száraz módszere olykor rokonítható a maliciózus pamfletírókéval; bíráló dörgedelmei, világlátása egy s másban hasonlít Szabó Dezső durva jajveszékeléseihez, ám a sorstragédiákról nem lehet a népmesék stílusában diskurálni. Néha ugyan gyanús

a naprakész szenvedélyesség, parolázni a hatalommal, de bírálni a párt- és társadalmi vezetők tevékenységét, s akként elmélkedni a meglévő bajokról, hogy senki ne sértődjék túlságosan, mindkét félnek jusson szöveg-mazsola. Amikor megjelent Gyurkó László **„Arckép — történelmi háttérrel"** című kötete, Száraz nem mulasztotta el a nagy lehetőséget, rögtön papírra vetette a könyvet támogató gerenda jegyzetét, belevegyítve humort és hűségnyilatkozatot, feleleventve a Kádár-viccek fejlődéstörténetét, hogy 1957-ben még ez volt a sláger-tréfa: **Enyhülés várható a politikában, visszajön Rákosi.** Az SZKP főtitkárának, Hruscsovnak távozásakor azt találgatták az emberek: **Vajon ki ér haza előbb, Kádár Varsóból, vagy Rákosi Taskentből** — és így tovább, egészen napjaink bálványizált — netán kajánkodó — imádatáig, hogy a nő, aki azt a választ kapja az orvostól; asszonyom, ez a változások kora, mire a panaszkodó asszony riadtan kérdezi — **„De, ugye, Kádár marad?"** Az irodalmi hetilapban még elfogadható, hogy **„musz-anyagként" odapréselik valahová a vonal alá** a **„kompromisszumok robotosát"** dicsőítő hasábokat, ám a tanulmányűgyűjteménybe fölösleges a Pálffy Györgyöt és Illyés Gyulát elemző cikkek között parádéztatni a nemzetünket bénító eszme főkincstárnokát. Ha csupán az iménti kakukktojás lenne a válogatásban, elfeledkeztünk volna megemlíteni, ám mind a hat ciklusban találhatunk tölteléket. Jelentős alkotói — esetleg szerkesztői — hiba ez, mert a többségében józan töprengések, válaszok hitelességét ez akkor is rontja, hogy Száraz a tolerancia híve. Kölcsönösségi alapon sem lehetne az efféle szélsőség felé csúszni, hiszen a hazai helyzetre figyelőket nem hagyják közömbösen a tiszteletköröknek szánt oldalakra nyomtatott reflexiók. A traumák minősítése, intellektuális szenvedéllyel történő megtárgyiasítása Száraz György írói erőssége, s haragvásait roppant erős logikai lokomitívval zakatoltatja előre. Ügyesen tallóz a különböző újságokban publikált szociográfiákból, közérthetően reagál a sokakat foglalkoztató kulturális, művészeti, gazdasági vagy oktatási-nevelési problémákra, az össztársadalmi ingerültségeket kiváltó negatívumokra. Idézünk az **„Iskolánk jövője — jövőnk iskolája"** vitazáró dolgozatából:

„Budapesti gimnázium. Az osztályfőnök kihirdeti: a tanulók idén testületileg kötelesek részt venni a május elsejei felvonuláson. Kivonulás egyforma ingben. Az ingek átvehetők stb. Egyik tanuló — leány, amolyan ‚nehéz emberke', makacs kis egyéniség — kijelenti: ő kisgyerek korától ott volt minden május elsején, szeretett integetni, imádta a színes léggömböket, a verdeső zász-

lócskákat. De most hallja először: kötelező. És ha az — akkor ő az idén nem vonul föl. Megrökönyödés. Előbb csak tanári, majd igazgatói kapacitálás: éppen ő, akinek az apja . . . A kislány makacs, a hang változik: csakis az apja érdemeinek köszönheti, hogy ebbe a mintagimnáziumba fölvették — ez a hála? A lány most vadul meg igazán: hát ő akkor csak amolyan ‚apuka gyereke'? A záróakkord: kegyes jó tanács. Okosan tenné, ha a jövő tanévre átiratkoznék egy másik gimnáziumba.

Sok mindent megtanultunk harminckét év alatt. De úgy látszik, nem tanultunk meg bánni a gyermekeinkkel. Illúziókkal készítgetjük őket az eljövendő hétköznapokra. És szólamokkal az ünnepekre. Pedig elő kell készíteni őket. Őszinteséggel tanítani őszinteségre, tiszta szavakkal a szavak tisztaságára, világos gondolatokkal a gondolkodás világosságára. Kell hogy tudják: az iskolában tanult elvekért harcolni is kell az életben. Hogy nekik se lesz könnyű, legfeljebb másként nehéz, mint nekünk."

Az 1977 októberében fogalmazottak jottányit sem veszítettek időszerűségükből, sőt, mostanában még gyatrább az oktatás — a pedagógusok — helyzete, mint a **Semper reformare — a mindig újítani** — sajtócsatározás kirobbanásakor. A „**Mint a bálnák?**. . ." — ennek folytatása, hogy minek tulajdonítható a szülési kedv csökkenése, a családok szétzüllése, a szexforradalom mindent széttrancsírozó hatásai. Ezek a fejezetek a végvári harcokat vívók küzdelmeire emlékeztetnek, hogy zsold és csingilingi érdemrendek reménye nélkül is akadnak még páston maradók. Az ilyen éber bírálatok érzékeltetik legerőteljesebben, hogy majd négy évtizedet kellett várni a szellemi nagykorúsodás kezdetére, de akik közben nem infantilizálódtak, mind sűrűbben rángatnak elő valami félelmetest a párt-pedellusok által ellenőrzött — védett — panoptikumokból, szertárakból. A tisztességes helyzetértékeléshez nincs szükség öngerjesztő indulatokra, éppen elegendő a meglévőket leltározni és eldönteni, hogy mennyi lengyel, francia menekültet fogadott be hazánk a Horthy-rezsim idején, miként bántak velük. Száraz Györgyről elhangzanak olyan vélemények, hogy katedráliépítő, fölvilágosult szabadgondolkodó, szelíden szolíd tanító, diagnoszta és oknyomozó. Ebből a kritikai kínálatból mindenki választhat kedve szerint, mi azonban eltekintünk a véletlenül vagy tudatosan hirdetett skatulya-besorolásokkal való közösségvállalástól. Mértéktartó véleményünk viszont nem egyenlő a szerző látleleteinek megkérdőjelezésével, hogy csak az a jó ismeret- és tudást terjesztő alkotó, aki nem pusztán kórképet ad, de gyógymódot javasol. A majdnem re-

ménytelenül összegubancolódott szálak türelmes szétfejtése, a magasra épített akadályfalak lebontása tisztes szándék, és különösen dicséretes az a konok megoldás keresés, amikor nemzetet úgy véd, hogy közben nem tagadhatja az internacionalizmust. Még mindig dúl honunkban az a képmutató politikai tapintat — vagy durvábban: lükeség —, hogy alkalmasint az óvodás verseket is újraszövegezik: a Fekete tóban fürdő kiskacsa nem készülődhet anyjához, Lengyelországba, és a vérző sebet sem a török, hanem az **egyik** gyerek vágta, s mostanság nem a magyar; a **másik** kölyök gyógyítja. A hangszerek felsorolása — síp, dob, nádihegedű — maradhattak. **„Ezek után** — írja Száraz György — **azon sem csodálkozhatnék, ha az Egri csillagok Jumurdzsákja egyszercsak visszakapná a hiányzó félszemét — nehogy megsértődjék Dajan tábornok."** A Tel Avivban megjelenő Új Kelet 1981-ben interjút készített az **„Egy előítélet nyomában"** kötet szerzőjével, és a beszélgetés kiegészítését másfél évvel később imigyen fejezte be a tanulmány alkotója:

A Haggáda, a zsidók húsvéti szertartáskönyve előírja, hogy mit kell válaszolni a bölcs, a gonosz, a jámbor gyermek kérdéseire, amikor az ünnep okát tudakolja. De arra is kötelez, hogy a felnőtt maga kezdje a beszélgetést az olyan gyermekkel, ‚aki még kérdezni sem tud'."

„Így inté vala őket Jeremiás"

Gondolkodó Magyarok
Magvető Könyvkiadó, Budapest
A sorozat szerkesztője: Szigethy Gábor

Szabó Dezső: Ady, 1982.

Hamvas Béla: A világválság, 1983.

Báróczi Sándor: A védelmezett magyar nyelv, 1984.

Medgyesi Pál: Erdély romlásának okairól, 1984.

A hazai könyvkiadók évről évre vállalják annak kockázatát, hogy sorozatban jelentessenek meg különböző antológiákat. Ezek közül a legismertebbek: **Szép Versek, Körkép, Rivalda, Írószemmel, Éjtájak.** De vannak más műfajú könyvek is, mint például a **Magyarország Felfedezése**, a **Tények és Tanúk**, az **Így élt...**, az **Ezerszínű Magyarország**, és így tovább. Ám mindegyikben akad valami közös, nevezetesen az, hogy az olvasók érdeklődését akkor is folyamatossá teszi, ha a színvonal hullámzó. A régi, **„bejáratott"** sorozatok azonban mindinkább csak önmagukat pörgetik előre; az imént említett kötetek többségének a gyűjtők ugyan helyet hagynak a polcokon, de hovatovább csupán a dísz szerepe jut a példányoknak. A Magvető Kiadó — a problémák ellenére — 1982-ben újabb könyv-láncolatot bocsátott útjára **„Gondolkodó Magyarok"** címmel. Ez az ötlet viszont figyelmet érdemel, hiszen a **„kivitelező"**-szerkesztő, Szigethy Gábor olyasmit akar megvalósítani, amely eddig tényleges hiány volt. Töprengő elődeink — netán kortársaink — elfeledett publikációit, porlepte kéziratait gyűjti össze, és adja közre, hogy okuljunk, tanuljunk.

Őszintén bevalljuk, hogy három esztendőn át gyanakodva figyeltük; merre kanyarodik az egész, milyen újabb trükköt eszeltek ki a kultúrpolitikusok, hová rejtik el a szellemi kakukkfióká-

kat. Kételkedésünk nem ok nélküli, mert az utóbbi négy évtizedben számtalanszor csalták lépre az intellektuális izgalmat kereső polgárokat, de jelen esetben, egy-két kivételtől eltekintve, valóban azt kapjuk, amit ígérnek. A szerzők közül hirtelenjében csak Deák, Kossuth, Apáczai, Vajda János, Eötvös, Illyés, Kemény Zsigmond neveit említjük, s ez a **„csapat"** jól reprezentálja mindazon honfitársainkat, akik köz- és politikai ügyekben, valamint az irodalomban jelentőst alkottak. A már sok tucatnyi kötetből roppant nehéz úgy méltatni néhányat, hogy azok alapján értékelhető legyen a többi mű is. Jelen esetben azonban a hely szabta keretek miatt csak négyről szólhatunk, de kiválasztásukat a véletlenre bíztuk; a glédába állított könyvekből találomra emeltük ki valamennyit, bízván abban, hogy az efféle **„rosta"** a legigazságosabb.

A sort kezdjük azzal, hogy milyennek látta Szabó Dezső a romantikus és forradalmas Ady Endrét. A két tanulmányt tartalmazó füzetnek elsősorban az az érdekessége, hogy a szerző, az elsodort életű, sokáig letagadott és kigúnyolt Szabó is éppúgy próféta akart lenni saját hazájában, mint dolgozatainak alanya, a keresett hóbortosságok s dekadens finomságok nagy poétája, Ady. A költőfejedelemről illő hódolattal írt Szabó, de nem mindig és következetesen ugyanazt. Az 1919-ben publikált cikkét a forradalmas Adyról röviddel később elfeledte, az 1922-ben megjelent **Panasz** című gyűjteményes könyvéből kihagyta. Tegyük hozzá: jó oka volt erre, hiszen akkoriban már a jövő felé igazítás nagy feladatával bíbelődött, s megtapasztalta saját bőrén, hogy mit is jelent a gyakorlatban a proletárdiktatúra. Az **„őszirózsás forradalom"** elején a pillanat nagy kerítőjének hálójába keveredett; 1919 májusában még lelkesedett a kommunizmusért, s ennek mámorában dicsérte a vörös színű Ady-álmokat. Ám pár hónap múltán fölmérte, hogy mire vezet, ha keleti irányból nyújtanak parolára kezet. A **„forradalmas"** tanulmány azonban így s ettől érdekes napjainkban, míg a romantikus Adyt elemző írása örökérvényű gondolatokat tartalmaz:

„. . . a romantikus morálban egy nagy bűn van: az élet megnyirbálása, megszorítása. A tett megokolása, fölmentése benne van az ösztön, a szenvedély hajtóerejében. A ‚bocsássatok meg, mert igen szeretett' romantikus Krisztusának morálja ez. Az élet önmagát igazolja. Ezért kell szabadon hagyni énünket, korlátok nélkül élni magunkat. Ady lelke is ‚csikói tűzben táncol, mint Petőfié'. Éppúgy a korlátlan természet korlátot nem tűrő fia. Nála is ‚öl a szabály' mint minden romantikusnál. És nagy életét, te-

remtő képességét bénítják a korlátok... A kereszténnyé lett pogányok végtelenre vágyó lélekké korbácsolták testüket. A vallást vesztett romantikus toxikus szerekben, nőben, élet-evő bizarr szenzációkban keresi a végtelent. Összetett csodálatos betegség ez a romantikus betegség. Sokszor nem lehet tudni, hogy életunalom vagy az élet túlságos szomja. A világon minden korlát. Mert jóllakást, kielégülést, megszokást, fáradtságot ad minden. Egyetlenegy végtelen perspektíva nyílik a dolgok mögött: az ismeretlen, a halál."

Számos példa bizonyítja, hogy a XX. század első felének derekán nem csupán írók keresték a különböző válságok okait, hanem a filozófusok is észrevették, hogy milyen veszélyeket rejteget az Istenben való hit csökkenése, a silányuló kultúra. A közelmúltban elhunyt Hamvas Béla 1936-tól kezdett mind gyakrabban gondolkodni a világ válságos állapotának okairól. A sokasodó gondok eredetét és távlatait kutatta, tárgyilagos pontossággal lajstromozta a tudomány, a politika és társadalmi mozgalmak eredménytelenségeit, s arra a következtetésre jutott: **„Most nincs remény!"** Ezt a szikár kijelentést arra alapozta, hogy a tömegember szerepe rohamosan növekszik, de éppen a nyájhajlamúak színtelenítik értéktelenné a történelmet, a múltat, és katarzisra, önmegújulásra képtelenek. A sorozat szerkesztője, Szigethy Gábor, a **Világválság** címmel kiadott kötet előszavában a Teremtés könyve 4. fejezetének utolsó verséből idéz: **„Akkor kezdték segítségül hívni az Úr nevét."** A prológusban Hamvas Bélát, a perifériára szorított kortársunkat úgy mutatja be, hogy a filozófus megértéséhez Apáczai Csere Jánosnak, az 1656. november 20-án, Kolozsvárott tartott székfoglaló beszédéből citál, mert ez a nagy pedagógus is azt akarta, hogy a betűértőkből olvasni tudókat neveljen.

Hogy miért lett Hamvasnak röviddel halála után reneszánsza Magyarországon? Miért terjesztik kiadatlan vagy újra nem közölt tanulmányait szamizdatként? Képtelenség erre hamarjában elfogadható választ adni. Maradjunk a ténynél: a modern apokalipszisről papírra vetett, s most összemarkolva ismét megjelentetett három értekezését először 1936 és 1937 között publikálta. Majd ezek gondolatmenetét tovább módosítva, az 1943-ban napvilágot látott **„A láthatatlan történet"** című gyűjteményes kötetében is közreadta. Pontosan négy évtizednek kellett eltelni ahhoz, hogy megint nyomdafestéket láthassanak, s ez valódi csodának számít, hiszen a szocialistának nevezett ideológia szempontjából a könyvben hemzsegnek az eretnek tételek.

És most lépjünk tovább, de időben visszafelé. Báróczi Sándor a XVIII. század utolsó harmadában, 1790-ben nyomtatta ki Bécsben terjedelmes röpiratát, a **„Védelmezett magyar nyelv"**-ről, ám az sem került 1984-ig ismét sajtó alá. Sokáig cenzori szigor tiltotta megjelenését, a későbbi korokban pedig elfeledkeztek róla. Pedig ez az ódon dolgozat figyelmet érdemel, hiszen szerzője nem csupán a magyar felvilágosodás kiváló személyisége, az első **„modern"** stiliszta, Kazinczy bálványa, hanem a létünk, nyelvünk fennmaradásáért küzdő gondolkodóink egyik legjelesebbike. Az igaz gondolatok azonban engedély nélkül is terjednek, s noha így csak keveseknek adatik meg ez a szellemi táplálék, de a továbbéléshez ennyi is elég. Széchenyi István részben ennek szellemében kezdett 1835-ben töprengeni az idegen beszéd nemzetünket sorvasztó ártalmasságán, könyvének kéziratát viszont esztendőkig nem adta nyomdába, tudván, hogy úgysem engedélyeznék a kiadást. Március ifjúsága azonban cselekedett: Landerer műhelyében jóváhagyó papiros nélkül került ólom alá a Nemzeti dal és a Tizenkét pont — magyarul!

Báróczi kötetének érdeme és érdekessége mindenekelőtt az, hogy a szerző latin s görög szavakat próbál magyarítani, és röpiratában a párbeszédes formát alkalmazza: ketten vitatkoznak arról, mennyire szükséges polgárainknak a deák nyelv tudása, avagy boldogulnának enélkül is. A dialóg módszere kitűnő lehetőség arra, hogy a különböző véleményeket ütköztesse. Miképpen vélekedtek ősatyáink arról, hogy mekkora kavarodást okozhat, ha már a különböző vallások is kétféle nyelven okítják az Ó- és és Újtestamentumot:

„Mármost kérdezd a kálvinista gyermektől, ki magyarul tanulja leckéjét, hogy vagyon fiam, a második parancsolat?, mondd el nékem. A fejemet teszem rá, hogy majd azt fogja mondani: ‚Ne csinálj magadnak faragott képet, és semminémű hasonlatosságot azoknak formájára, melyek odafel vagynak az égben, vagy itt alatt a földön, a föld alatt s vízekben; meg ne hajtsd te magadat azok előtt, s ne tiszteljed te azokat: mert én vagyok az erős bosszúálló Isten, ki meglátom az atyának álnokságokat a fijakban, harmad és negyediziglen: de viszantag irgalmasságot cselekszem eziriglen azokkal, akik engemet szeretnek, és az én parancsolataimat megtartják.' Tedd ugyanazon kérdést egy pápista gyermeknek, ki maga leckéjét deákul tanulta, majd azt fogja néked lakonice felelni: Non facies tibi sculptile, ut adores illud. Ugyan mondd már meg kedvesem, melyik felelet vagyon inkább az eredete szerint való parancsolatnak értelméhez alkalmaztat-

va: és ha voltaképpen jobban juthat-é a magyar a deák nyelv tudása mellett a kereszténységnek leckéje megtanulásához? — hacsak azáltal: jobban juthat, nem azt akarod mondani: könnyebben megtanulhatja, minthogycsak hét szó."

A könyv olvasása nem könnyű feladat, hiszen Báróczi gyakorta használ latin kifejezéseket, s korabeli politikai, irodalmi hivatkozásokkal fűszerezi röpiratát. Ám ritka kincsnek kell tekinteni munkáját, mert a majd kétszáz évvel ezelőtt publikált disputa sok nyelvmentőnek és újítónak adott kapaszkodót. Ezért történhetett meg, hogy János evangéliumának kezdő sorait az idők változásával annyiféleképpen lehetett fordítani — és magyarázni: Kezdetben vala a szó, vagyis az Ige, aztán jött az értelem, majd az erő, s végül a tett! Petőfi Sándor mindezt úgy fogalmazta: A magyarok istenére esküszünk . . .

De lehet-e kijelentő mondatokból falat építeni a pusztulás ellen? Segít-e valamit, ha némelyeknek jóelőre megjósolják a jövőt? A gyakorlat azt igazolja, hogy a veszélyre figyelmeztetőket kevesen hallgatják, mert a talmi gazdagság ragyogásától elvakult többség jobban kedveli a tunya álmokat. Medgyesi Pál, protestáns lelkipásztor 1657. szeptember 2-án a sárospataki gyülekezet előtt állva, indulatos hangon megjövendölte Erdély közelgő romlását. Prédikációjának kézirata megmaradt, s először 1853-ban nyomtatták ki. Ezt követően még kétszer jelent meg. Másodszor 1980-ban, Szalárdi János **„Siralmas magyar krónikája"** című kötetében, és e kiadás alapján került 1984-ben a **„Gondolkodó magyarok"** sorozatba. Az kétségtelenül igaz, hogy Szigethy Gábor jó érzékkel válogatja a publikálásra szánt anyagokat. Dolgát viszont nehezítheti, hogy négy nyomdai ívnél, azaz 64 oldalnál nem lehetnek terjedelmesebbek a könyvek. De ezek a vékonyka füzetek mégis irodalomtörténeti jelentőségűek, mert ismereteink horizontját tágítják. Persze, a művek olvasása csak akkor jelent valódi élvezetet, ha ezen kötetek lapozgatói alaposan ismerik népünk történelmét, járatosak a politikai ármánykodások dzsungelében, tudják, hogy milyen indulatoktól fűtve ragadott tollat Németh László, Bölöni Farkas Sándor, Zrínyi Miklós, vagy Csontváry Kosztka Tivadar.

Hangsúlyozzuk ezt azért, mert — mit tagadjuk — a recenzens is megakadt olykor, hiszen sok mindenre alig, vagy egyáltalán nem emlékezett. Medgyesi Pál református pap igehirdetésének szövegét bogarászva mihamar rádöbbentünk, hogy bizony Erdély romlásának okairól, annak hátteréről, roppant kevés történelmi részlet jutott eszünkbe. Csupán annyi, hogy a **„két pogány**

közt" kötéltáncot járó Bethlen Gábor milyen taktikázással próbálta megőrizni parányi országa törékeny függetlenségét, és a fejedelmi székben őt követő I. Rákóczi György is arra törekedett, hogy béke legyen Erdélyben. Negyven éven át, 1617 és 1657 között sikerült is elkerülni a pusztulást, ám II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata szomorú nyitánya lett az elkövetkező esztendők háborúkkal, hadisarcokkal tarkított áldatlan állapotának. A kurta, lexikális ismeretek azonban kevésnek bizonyultak a lelkipásztor félelemtől indulatos prédikációjának megértéséhez. És ezért el kellett szedegetni a kort bemutató könyveket: elég Bojti Veress Gáspár, Szekfü Gyula, Makkai Sándor nevét említeni. Az így kapott fundámentumon már masszívan állt Medgyesi Pál jóslatának lényege, hogy a kurta aranykor nem véletlenül végződött oly tragikusan:

„Ó, a nagy Úristenért ne vonyogassuk előtte magunkat, ne sajnáljuk, mert most is azon vesztettünk, hogy jóidején meg nem ítiltük magunkat, mellyel ha műveltük volna, keserves ítileti Istenünknek nem szállott volna reánk, s nyegne mostan az alatt szegény romlott édes nemzetünk. Legelsőbben azért, vagy nem adtuk volt-e mindenféle bűnre magunkat? Minden rend, kicsinytől fogva nagyig, nem bemerült volt-e mind temérdeki, vagy nyilvánsággal, s mind alattomban való titkos bálványozásokban és egyéb rettenetes gonoszságokban, nagy kedvvel s gyönyörűséggel és egymás űzésével? Másodszor még olly bűnökben is, mellyeket kegyes előttünk eleink alkalmasszerént és fogyatgattak volt a nép közül, minéműek a sok dorbézolások, hejehuják, bujaságok, fajtalanságok, magahittség és magárul elfelejtkezés, az bálványozásnak lábrakapása, kordés esküdözések, sok Istenúgysegélje . . ."

Lám, a békeidő megvesztegető nyugalma minden időben ugyanazokat a káros jelenségeket dobja felszínre; a csend mámorító nyugalmában számosan hiszik, hogy lehet tékozolni hitet, megszerzett és jussul kapott gazdagságot. A **„Gondolkodó magyarok"** sorozat jó tükör, mert tiszta, de kegyetlen őszinteséggel mutatja meg, hogy töprengő elődeink — netán kortársaink — jóslatai, figyelmeztetései sorra valóra válnak. A sárospataki templom szószékén álló pap, a nyelvmentő főstrázsamester, a modern apokalipszist felrajzoló filozófus, vagy a mindig mindenért perlekedő írók csak hiteles mondatokkal védekezhetnek, mert nincs más fegyverük. Kosztolányi Dezsőt idézve: **„A jelenben élek és halok meg, mint mindenki."** Ám a ma, holnap már tegnap, vagyis: történelem. S nem mindegy, hogy milyen alapon vet-

hetik meg lábukat a soron következő nemzedékek. Nekünk tömegével akadtak bátor őseink, akik nem féltek elmondani, azt amit láttak, éreztek. Szeressük és olvassuk műveiket, hiszen tanácsaikkal a legcsúfosabb sorstól akarnak megvédeni bennünket, hogy ne a tunyaságunk miatt szakadjon ránk az idő!

A „földhözragadt" méltóságot követel

Ördögh Szilveszter: Lázár békéje
Magvető Kiadó RA-RE, Budapest, 1985. 273 lap

„Az utolsó parasztíró!" — skatulyázták be imigyen Ördögh Szilvesztert, akinek első prózakötetét 1973-ban adták ki, de neve 1966 decemberében lett ismert, amikor a Szegeden megjelenő Tiszatájban napvilágot látott az Osztályfénykép című elbeszélése, és ez a néhány lapnyi terjedelmű dolgozat nagy hullámokat kavart a szőke folyó melletti városban. Felháborodott felnőttek és a Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium KISZ Bizottsága követelték a szigorú büntetést, hogy egy érettségire készülő diák hiteles portrét mert rajzolni nemzedéke és az őket okító-nevelő tanárok erkölcsi-politikai gyengeségeiről. Az **„én ilyennek látom"** fogalmazást tekintélyrombolásnak nyilvánították és a pohár vízben odáig kavargatták a vihart, míg az őszinte kamaszt eltanácsolták az Alma Materből. Ördögh Szilveszter azonban önérzetesen oldotta meg a leckét és idejekorán megtanulta, hogy milyen is a Janus-arcú pedagógia: egyfelől őszinteségre biztogatják a fiatalokat, de amikor bátran elmondják véleményüket, a felnőttek és a hatalom megsértődik! Más pályakezdő tollforgató talán beleroppan a vétlenül deresre húzás fájdalmába, a földművescsalád naiv ivadéka azonban nem adta fel. Ment a maga útján, és nem csupán az ELTE magyar-francia szakán szerezte meg a diplomát, de Móricz Zsigmond, Veres Péter, Nagy Lajos nyomdokaiban haladva az átalakuló paraszti világ keserűségének okait firtatja fáradhatatlanul. Ám az előbb említett írók a jelen problémáit általában úgy elemezték, hogy a jellegzetest vegyítették a kivételessel, Ördögh Szilveszter viszont az utód szemével vizsgálgatja, hogy mivé torzultak hajdani örömök, bánatok. A tegnapok lezárt mintáinak vizsgálgatásakor döbbenetes kor- és kórképet rajzolt már a **Csikó** című kötetében.

Az erőszakkal megváltoztatott életforma keserveinek akut sóhajtozásaira azért kellett akkor odafigyelni, mert a kaszás-ka-

pás ősök ritmus-tévesztéseit a hetvenes évek elején nem volt divat líraizálni. Noha a falusi környezetből kiszakadt és értelmiségivé avanzsált gyermekek szenvelgő viszonyítása, a múlt árnyékainak bámulása néhány fiatal író novellájában alkalomszerűen felbukkant, de ezt Ördögh Szilveszteren kívül senki nem művelte hites próbálkozásként. A kisemmizettek és a nélkülözésbe rokkantak érdekében a realista próza hagyományos módszereivel perelni elsősorban azért nagy merészség, mert a kimódolt avantgarde és az erőltetett vájtfülűség esztendeiben nem sok sikerrel kecsegtet a valódi arcunk keresése, hiszen ilyenkor csak az író veszíthet. Ám a létdrámák dacosan következetes publikálása mégsem maradt eredmény nélkül: ha arra gondolunk, hogy a múltat végképp eltörölni akarók és a hagyományokat könnyedén hátuk mögé lapátolók kiirtották a gyökereket is, akkor pontosan érezzük, látjuk a megosztott igazságok purgatóriumának mélységeit. A kávéházi társalgások tréfás és befejezetlen mondatai néha úgy végződnek; **„az őrszobán majd folytatjuk"**. S ebben az irónikus ugratásban éppen a magától értetődő abszurditás a félelmetes, mert bárkivel és akármikor előfordulhat, hogy a békésen ücsörgő, iszogató, falatozó polgárt a rendőr bekíséri a legközelebbi kapitányságra. Az ürügy legtöbbször lényegtelen, hiszen mindenki gyanús, aki él, és az igazságszolgáltatás utólag is kifundálja a bilincs csattanására szolgáló okokat.

Ördögh Szilveszter érdekes kötete, a Magvető Kiadó RARE sorozatában megjelent LÁZÁR BÉKÉJE a kilátástalanságtól szenvedők és a túlélésre törekvők reményeit hitelesíti: **„majd csak lesz valahogy"**. De miért ez a kétségbeesés? A történet főszereplője az úgynevezett hátrányos helyzetűekhez tartozik; a két világháború között önálló gazdaként birkózott kicsinyke birtokának rögeivel, majd a parancsot vakon teljesítő katonaként harcolt a fronton, átélte a hadifogolytábor gyötrelmeit és onnét hazavergődve becsületesen végezte munkáját. Nem tiltakozott hangosan a beszolgáltatás ellen, húzta az igát, és a hatelemis apa taníttatta, egyetemre küldte fiát, de a téeszből elmenekült. Ám a Pestre ingázó kétlaki vendégmunkástól felesége elvált — és az idősödő ember mégsem lázadt. Csöndes rezignáltsággal vallotta, hogy: **„Én soha nem akartam más kárát, nem bántottam senkit, ami kellett, akár fogcsikorgatva is, de végigcsináltam. Amikor úgy éreztem, hogy keresztezem valakinek az útját, kitértem. Ne mondhassák rám, hogy én voltam az akadály. Én mást se szerettem volna világéletemben, mint a saját utcámban járni, a saját házam előtt söpörni. De mindig kiderült; az utca nem az enyém, a**

házam eleje sem az enyém. Hát mindig félreálltam, mindig újrakezdtem..."

A Lázár-sorsra kárhoztatottak nem panaszkodnak, mert az ő etikájuk röviden így összegezhető; a munkát nem az elismerésért, pénzért kell tisztességesen elvégezni, hanem azért, **„hogy el legyen végezve"**. Ám ennek hirdetői hovatovább magukra maradnak, hiszen az ügyeskedők matematikai műveletekkel dekázgatják az erkölcs értékét-hasznát. A mi mennyit ér mérlegelgetésével csupán azok a kevesek nem foglalkoznak, akik — még — a hajdani morál alapjain állva szemlélik a csörtető önzést. Fekete Lázár is azért lett otthontalanul magányos, mert irtózott a förtelemmé duzzadt huncutkodásoktól, tessék-lássék cselekedetektől. Az idősődő munkás tragédiába torkolt története azonban nem egy kiveső félben lévő szűk réteg sorspéldázata. Ennél lényegesen több, másabb, elgondolkodtatóbb. A nyugdíj előtt lévő és albérletben szorongó embernek csak az a célja, hogy parányi telkén kis viskót építhessen, hiszen nem akar senki terhére lenni. Feleselés, panaszkodás nélkül lapátolja a sódert a házgyárban és egyik alkalommal megbízták társai, hogy vigye el a naplót az üzemben tartandó ismeretterjesztő előadásra; a prémiumhoz szükség van a brigád kulturális vállalását teljesítő igazolásra. Lázár morgolódott a nyilvánvaló csalás miatt, de azt is látta, hogy a többiek délután maszekolnak, hiszen a fizetés kevés családjuk eltartásához. Odament az estre, és a program végén merő véletlenségből meghívta az idegen szavakkal telitűzdelt mondatokkal beszélő professzort a közeli borozóba.

Az egyetemi tanár elfogadta az invitálást, és a két férfi a kocsma asztalánál tökéletesen megértette a másik benső feszültségét. A középkor históriájával foglalkozó tudós azért bizonytalan, mert tudja, hogy szakterülete mennyire véges és a csinált sikerek gyakorlati hasznossága is erősen megkérdőjelezhető. A pityókásan eldadogott vallomást Fekete Lázár lefordította saját nyelvére, és ez teljesen megzavarta az öreg eszét. A néma, hallgatag paraszt újkori modellje nemcsak elérzékenyült attól, hogy a híres értelmiségi leült vele iszogatni és emberségesen beszélt vele, de az őszinte hangtól kótyagos lett. Másnap, a majdani hajlékának építéséről jövet is azon töprengett, hogy ő vajon hol, miben keresheti a megváltást, hiszen a bibliai Lázárok nemhiába reménykedtek az irgalomban: egyik névrokona megtanult tudatosan lépkedni, a másik viszont föltámadt, pedig a sebeit kutyák nyaldosták. De a huszadik században ki az, aki megváltó szeretettel gondoskodik a magányos, hétköznapi Lázárokról?

Ilyesmiket forgatott fejében Fekete Lázár a busz végállomáshoz közeli park padján, amikor csöndes elmélkedését két rendőr zavarta meg: az éjjeli igazoltatás során összekülönböztek, és a fiatalabbik rendfenntartó közeget életveszélyes sérüléssel szállították kórházba. A nyegle és hatalmaskodó zsandár fejbe kólintása a törvény betűje szerint büntetendő, ám az ügy gyorsított tárgyalásának elrendelése, a nyomozótiszt, valamint a rosszindulatú és korlátolt ügyész magatartása a jelen pontosra rajzolt térképe.

Ördögh Szilveszter ismét nagy mélységeket járat meg olvasóival, mert a végletekig szikkadt érzelmeket és a fenségesen tiszta lélektani jeleneteket ötvözi, s ebben a regényben tovább folytatja az előző műveiben is igen rokonszenves társadalmi látleletek felmutatását. Gondoljunk csak a vonaton zötykölődő, hétköznapi utasokra, az elvetélt álmú öregekre, a sínekre tévedt gyönyörű csikóra, a természet és a civilizáció lelket-testet roncsoló, pusztító találkozására, vagy arra, hogy miként sűrítette a **Koponyák hegyén** történő eseményeket magasztos pillanattá. Jézus és Júdás diskurálása, a Názáreti gyötrődése, hogy milyen áron lesz a tanításból vallás. Pilátus hatalmat, míg a Megváltó az embert képviseli, szimbolizálja, a homo jogát a boldogsághoz, az igazsághoz. Ám a zsarnokok nem kedvelik sem a messiásokat, sem a rendbontókat, és ezért nemcsak a testet, de a lelket is keresztre akarják feszíteni. Lázár vallatásakor is arra törekedett az ügyész, hogy a nyomorúságára rádöbbent idős férfit úgy fogja perbe, miszerint: 1945-től a rendszer ellensége, és már régen ütni akart. A vádirat összeállításakor végig azt firtatta a ma Pilátusa, hogy milyennek tartja a szocializmust. Idézünk:

„ ‚Részt vett szervezkedésekben?' ‚Miféle szervezkedésekben?' ‚Természetesen ellenforradalmi szervezkedésekben. Amelyek a régi rendszert akarták visszaállítani.' Fekete Lázár megemelte e hangját: ‚Mondottam már: én a munkámmal voltam elfoglalva mindig. Nem politizáltam. A jó paraszt sose politizál, elég neki a munkája.' ‚Ezek szerint magának mindegy volt, hogy ki parancsol ebben az országban?' ‚Nézze, ügyész úr, a parasztnak mindig parancsolt valaki. Hát azon volt kínjában, hogy ő is parancsoljon valakinek. Ha másnak nem, akkor saját magának, a családjának meg a lovának. A paraszt mindig ilyen bolond volt.' (...) ‚Mit csinált az ellenforradalom alatt?' ‚Dolgoztam' — vágta rá Fekete Lázár, aztán elgondolkodott. ‚Akkor már újra otthon voltam, 55-től valamivel könnyebb volt a parasztnak, kisebb az adó, megszűnt a rettenetes beszolgáltatás. Hét láncon gazdálkodtam,

a többit leadtam...' ‚És amikor szétverték a vörös csillagot? Amikor elégették a vörös zászlót a pártiroda előtt? Amikor vasvillával dörömböltek a párttitkár ajtaján?' "

Az öreg ült és csodálkozott a hatalom képviselőjének erőltetett próbálkozásán, hogy belőle a kommunizmus konok gyűlölőjét fabrikálja. A közönyös válaszokkal sem önmagát védte, csupán a város és a sors peremére lökött ember tiszta lelkiismerete tiltakozott a gúnyos modorú felelősségre vonás ellen. Miért bántják azt, akinek legszentebb imádsága a tisztességesen elvégzett munka, nem részegeskedik, takarékos, ragaszkodik a tisztasághoz, és ha a válás utáni első éjszakán könnyekkel is locsolta párnáját, másnap fölállt, járt és dolgozott. Sorsa éppolyan zsákutcás tengődés, mint a többi kétlaki és ingázó tízezreké, a vágyai sem feszítették volna szét a megszokott gondolat-korlátokat, de amikor összeismerkedett Dobó Bertalan professzorral, Fekete Lázár keresni kezdte a bizonyosságot: mi is az élet értelme? A hosszú, önmarcangoló monológokat feszengő ünneplőbe öltöztette Ördögh Szilveszter. Ám ez a tétova önfaggatás már majdnem elegendő ahhoz, hogy szereplője visszanyerjen valamit a jogos méltóságból, de az örökösen megalázottnak végül ütni kellett a **„föltámadáshoz"**. A nemes harag azonban bűncselekménnyel párosult, és a darabokra tört borosüveg szilánkjai a megkövesedett nyomorúságot is széthasogatták. Kellett az a magaelszánó mozdulat, és az író jól kitapintható díszletek között játszatta az eseményeket azt sugallván: a milliókat fertőző kishitűségből és bizonytalanságból csak úgy lehet kievickélni, ha az ember legalább egyszer föltápászkodik és odacsap. De ez a tisztán lélektani mozdulat is letartóztatással végződik, mert a diktatúrában nem kedvelik a lázadókat, és cellába lökik a rebelliskedőket:

„Fekete Lázár most doktor Szászit, az ügyészt látta, s az járt az eszében: ugyan milyen ember lehet az, aki egész életében a vádat képviseli. Mindig csak a vádat, soha a védelmet... ‚Vásári komédia' — s keserűségében elmosolyodott. ‚Mint amikor két kupec alkudozik. Egyiknek se kell a portéka, annál inkább az ára.' Ingatta a fejét — végül őket is meg lehet érteni. Az eladó meg a vásárló kupec is meg akarja találni a számítását, hát az egyik jóval értéken felül, a másik meg értéken alul kezdi a licitálást. Pedig mind a kettő tudja, hogy mennyit ér a portéka... Különben nem lennének kupecek. ‚Mégis eljátsszák a komédiát.' Nyilván ez lesz most vele is — gondolta. Az ügyész is, az ügyvéd is jól tudja, mennyire ítélheti a bíróság. Hiszen tudják mi történt, a törvényt is jól ismerik. Az ügyész mégis bebizonyítja róla, hogy gyűlöli a

rendszert, hogy sötétben bujkáló ellenség — az ügyvéd meg nyilván azt, hogy ártatlan. Hogy véletlen volt. Pedig egyik se igaz."

A korszerű lélektani elbeszélések és az izgalmas detektívregények eszközeiből néhány kelléket fölhasznált Ördögh Szilveszter, s regényének főszereplőjét is úgy ábrázolta, hogy véletlenül se lehessen hősnek nevezni. Ám az áldozattá stilizálással arra kényszeríti a könyvét lapozgatókat, hogy ne sajnáljuk, inkább a **„mi helyettünk is tette"** golgotás szentnek minősítsük Lázárt, aki a börtönben érezte ismét lába alatt a talajt. Elvégeztetett, és mégis most kezdődik ember-volta. Megtalálta a szavak értelmét; talán soha nem töprengett volna a kitagadottságán, hogy miért kellett munkásszállón tengődnie, s belenyugodnia a vasárnapi húslevesek monotonságába. A hitre lelésben, hogy valamire rendeltetett, hasonlít Fekete Lázár Franz Kafka földmérőjére, a konfliktus megoldásában pedig Sánta Ferenc Húsz órájának büszke gazdájára, hiszen annak is akadt a keze közelében valami eszköz. Ördögh Szilveszter az indulásától eltelt két évtized alatt megismerte a zsaroló parolák kínjait, és nem téveszti össze a lármát a hangos tiltakozással. A **„Bizony nem haltok meg"** és a **„Csikó meg az egyebek"** című köteteiben is a derékba tört családok, szétfoszlott kötelékek sajdító történeteit rakosgatta feszes keretbe. A helyzetábrázoló és hangulatteremtő tálentumával kortársai csapatában az elsők között menetel, s ezt a helyet most tovább erősítette azzal, hogy a **„csődbe jutottak birodalmának"**, a paraszti társadalomnak egy polgárával a jobbik életet kezdte kerestetni. A földhözragadt méltóságot követelt, hogy a kedélyeskedő rendőr ne szólítgassa papának, s ne macerálják csak azért, mert pihenni és néhány korty savanyú bort merészelt inni a parkban. Ki tudja mennyi Lázárban feszülnek hasonló indulatok, hogy otthontalanná, majdhogynem hazátlanná kényszerítve irgalom és megértés nélkül tengődnek a toronyházak árnyékában. A társadalom vezetői nem törődnek azzal, hogy kiszakították őket megszokott életformájukból, s mégha a saját portájukon is maradhattak, elértéktelenítették a kétkezi munkát; öröm helyett nyűg lett a kaszálás, kapálás, és kesernyés termővé szelídített a föld szaga.

Béke csak ott van, ahol nem erőltetett a nyugalom, és Fekete Lázár azért lett sorstársi druszája is a bibliai Lázároknak, mert a lakomáról kilökött vagy a Jézus által föltámasztott is a lelketlenség és a közöny áldozata. Az ítéletre váró ember az ügyvédnőtől tudta meg, hogy volt felesége **„véget vetett életének"**. Lehet-e ezek után reménykedni a feltámadás és újjászületés irgalmában. S a

tragédiáról éppen húsvét előtt értesítették, amikor arra emlékeznek a keresztények, hogy a szeretet igazságát hirdető Krisztus mások üdvösségéért vállalta sorsát. Fekete Lázár önmagát tette felelőssé asszonya haláláért, és a priccsen zokogva azt motyogta: **„Én öltem meg. . .”** De nemcsak párját siratta, és amikor reggel érte jöttek, hogy a tárgyalásra vigyék, a fegyőr gyanakodva fürkésző nógatására azt felelte: **„majd csak lesz valahogy”**. Ha egy regényt így fejeznek be, az komor figyelmeztetés valamenynyiünknek, hogy a kálváriás események naponta megismétlődhetnek, hiszen Lázár is azért van börtönben, mert az emberi hangot kereste, követelte.

Ki őrzi a félelem palotáját?!

Páskándi Géza: A szörnyszülött
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 175 lap

A szalmabábuk lázadása
Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1985. 303 lap

Színművek
(Diákbolondító, Új Magyar Ludas Matyi, A koronatanú)
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985 341 lap

A hetvenes évek közepén egy atlétatermetű, indiánosan hosszú hajú, s ráncoktól szabdalt homlokú férfi bukkant fel a tollforgatók kedvelt kávéházában. A teenagerek ízlése szerint öltözködő — ezt tartotta kényelmesnek —, ám vagy negyvenéves poétát a szűkre zárt és sznobkodóan válogatós társaságok is nagy hévvel invitálták asztalukhoz, mert gyorsan híre szaladt, hogy ő a Romániából 1974-ben áttelepült Páskándi Géza. Akkoriban nem volt túl gyakori eset, hogy erdélyi magyar írók országot cseréljenek, s éppen ezért mindenre kiterjedő kíváncsisággal kérdezték — figyelték az érkezőt, azt, akinek 1972-ben nagy sikerrel mutatták be a **Vendégség** című drámáját Békéscsabán. Ám a fővárosból elég kevesen jutottak el a vidéki színházba, inkább könyveit olvasgatták, és téma lett az **„életrajz"**-ról beszélgetni, hogy az 1933-ban született Páskándi alig tizenhét esztendősen kezdett verseket publikálni, dolgozott szatmári, bukaresti és kolozsvári újságoknál. Első kötete, a **Piros madár** 1957-ben látott napvilágot, de ugyanabban az évben börtönbe zárták, ahonnét 1963-ban engedték ki, s utána szabadúszóként dolgozott, majd a Kriterion Kiadó főlektora lett.

Sokoldalú formaművész — mondogatták róla, hiszen a vers, elbeszélés, dráma, esszé műfajainak avatott ismerője, és képes a legelvontabb szituációban is hús-vér figurákat teremteni. A magyar nyelvet szinte eufórikus tobzódással **„használja"**, és ez a **„morfondológia"** olykor meglepő fordulatokat eredményez. Az

így teremtett stílust a szóalkotásra törekvő esztéták — **„páskándiság"**-nak minősítették, és ez a titulus azóta nagyon megizmosodott, mert az utóbbi tízegynéhány esztendőben megjelent — színpadra került — alkotásaiban összetéveszthetetlenül sajátosan közli gonodlatait. A **„titok"** nyitja mégsem körmönfont, csupán annyi, hogy az olvasót-nézőt a dramaturgia logikájával kényszeríti agytornára. Bogozhatnánk annak okait is, hogy a lírikusként induló Páskándi miért nem elégedik meg azzal, hogy csak verset vagy bölcseleti tanulmányokat vet papírra, ám az efféle faggatózásra rögtön azt felelné: a szobrász sem ragaszkodik egyféle anyaghoz, de másféle megmunkálást igényel a fa, mint a kő. Tehát: a literatúrában is vannak olyan ötletek, amelyek kifejezésére nem alkalmas a költészet, s akkor váltani kell. A racionális alkotók pontosan tudják, hogy az **„írok, tehát vagyok"** törvényének megtartása azért fontos, mert közönség nélkül érvénytelen a művészetpolitikától és társadalomtól kapott mandátum. Ám folyamatosan jelen lenni csak az tud, aki szigorúan szorgalmas, de nem úgy akarja a sikert, hogy ezért cserében a mindenki által megérthető és sematizált fogalmazásra törekszik.

A Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, 1985-ben napvilágot látott kötetében, **A szörnyszülött**ben jobbára olyan emberek szerepelnek, akik valamiféle kisebbségben élnek. Eme hátrányos állapot, helyzet szenvedő alanyai nem csupán a nemzetiségiek lehetnek, de a sarokba szorítottság érzete másfajta reakciót vált ki az egyénből, mint a tömegből. Páskándi Géza ebben a könyvében az elbeszélés hagyományos kereteinek korlátait akarja döntögetni, és mind a tíz esszéisztikus novellájában azt próbálgatja, hogy iróniával összebékíthető-e a különböző a hasonlóval. A tanmesék, antikolt fabulák, logikai krimik ötvözetével a bizarr magatartásokat akarja megmagyarázni, és ezért fölvállalja a Tegyebele megyei szatír védelmét, mert annak az erőszakoskodás olyan, mint az anya számára az, hogy gyermekébe tukmálja az ételt. A veszélyes aberrációt és szexuális mohóságot a kisebbség szemszögéből nézni azért szarkasztikus elmeját ék, mert az ismeretlen nőket molesztáló férfit, aki amúgy **„roppant rendes, takarékos családapa"**, a **„Szent Prüdéria Asszony"** vádolja, míg az író a mentségeket keresi: **„nagy isten verése szegény szatírnak lenni"**. A végletes pólusokat ütköztető érvelések is meghökkentőek, hiszen a nyelvi akrobatáskodással a szegénység ellen is lázít, mert aki milliomos, annak nem kell a ligetben fagyoskodnia, hogy szatírkodhassék. Óhajainak csillapításához van bőven pénze. A nyomor és gazdagság, a tiltás és szabadság elegyí-

tése, ahogy a szituációkból jelenség bírálatot alkot, ez a készenlétre bíztatás egyik ügyes formája.

„Csak semmi képmutatás, az álszemérem sokszor borzasztó titkok subája lehet!" — piszkálja imigyen a sima leíró novellákhoz szokott olvasók idegeit, s ezt gyakorta megtetézi a szándékos képzavarral, a fogalmak kifordítgatásával. Kétségtelen, hogy ezekkel az öncélú stílusjátszadozásokkal néha komolyan meggyöngíti az üzenet lényegét, és találni eszmefuttatásaiban logikai bukfenceket is, de ez mégsem tehertétele bölcseleti kinyilatkoztatásainak. A meseszerű kerettörténetek izgalma attól hevül még magasabbra, hogy a modern példázatokból olyan tanulságokat hámozhatunk ki; csak az a bőbeszédű, aki pontatlan. Ezzel aztán áthághatatlan palánkot állít a némelykor előkívánkozó kritikai véleményük elé, pedig adódnak alkalmak, hogy kérdezni akarunk. A kötet címadó novellájának alaptörténete például röviden annyi, hogy egy asszony szörnyszülöttet hoz a világra, s ezért férje elhagyja, faluja pedig kiközösíti. A bánatos nő Ézaghhoz, a legbölcsebb gondolkodóhoz fordul, aki tanítványaival társalogva akarja megnyugtatni az anyát, és meggyőzni növendékeit: csak semmi pánik! Mert mi is a szörny? — teszi föl a kérdést a mester. **„A bármihez való hasonlóság nagyon magas hiánya... a rendben a rendetlenség jelentkezése... szemléletünk mögött láthatatlan statisztikai érzék kuporog..."** — monológizál a filozófus.

Ám néki szerencséje van, mert látja, hogy miben is nyilvánul meg a csecsemő szörny mivolta. De velünk vajon miért nem közli konkretizálható világossággal Páskándi, hogy mennyire és hol csúf a gyermek. Így aztán muszáj beérnünk az anya bánatát enyhítgető mondatokkal: **„Se tiszta rút, se tiszta szép nincs sehol, soha. Szép az, amiben jóval kevesebb a rút. Rút az, amiben jóval kevesebb a szép. Az arány adagoltság. Kisebbségbe jut az egyik a másikkal szemben."**

A megértő tolerancia roppant fontos mindenkor, és ezért az sem lehet baj, ha valaki az adagolt rendetlen híve, mert az arány így is javítható. Ézagh mester tanácsai ugyan bonyolult keresztrejtvényekhez hasonlatosak, de azért sok igazság rejtőzik mondataiban. Dicsérgetésünk lendületét csak az fékezi, hogy az elméskedések csillogó halmazában kotorászva kezünkbe akadnak hamissá erőltetett beszély-darabkák is. **„A megmagyarázhatatlan vonzalom"** novella hőse beleszeret egy nagy épületbe, amiről a későbbiekben kiderül, hogy hajdan anyatej-pótlószert készítő üzem volt, és a házat azért imádja a történet főszereplője, mert

lombikbébiként az itt gyártott pempővel etették. Amennyiben ez a freudizmus karikírozása, akkor csupán parányit eltúlzott az ötlet, de töprengtető élménynek erőltetetten kimódolt a szomorú kishivatalnok vágyának tragédiával végződő históriája. A kötetben összegyűjtött írások azonossága a „más"-ság titkainak firtatása, és a mélyben ott rejtőzik az ember örök reménye, hogy lesz társa, barátja, igaza, s még az összefüggéstelen cselekedeteknek is ez ad tartalmat.

A kísérletezés lehetőség a nyitottságra, távolság tartásra, sajátos értelmezésekre, kívülre irányított belső vitákra, és a több dimenziós polémiák izzásig hevíthetik a legridegebb témákat is. Páskándi Géza első magyarországi bemutatkozása — miként azt már említettük — a **Vendégség** című színdarab volt, s ebben Dávid Ferenc, az erdélyi unitárius egyház megalapítójának küzdelmét elevenítette fel. Az **„Unus est Deus"**, vagyis **„Egy az Isten"** bátor és harcos hirdetőjének neve az erkölcsi fölény, s a legyűrhetetlen meggyőződés szimbólumaként maradt az utókorra. Ezt a művet a **Tornyot választok**-kal együtt a Magvető 1973-ban könyvben is megjelentette, és azóta a Páskándi drámáit tartalmazó kötetek gyakorta látnak napvilágot. Bár a termékenység és minőség kerekei nem mindig forognak egy ütemben, de a különösre kihegyezett figyelem, a fortélyos atmoszféra teremtés valamennyi műben megtalálható. S ezen nincs mit csodálkozni, hiszen a vérbeli gondolkodónak sohasem teher az iskolázott komédiáskodás és a zord szigor. A Magvető 1985-ben újabb, három színművet tartalmazó könyvet adott ki, s ezekből — a szerzőt idézve:

„...kettő (a Csokonairól szóló és a Ludas Matyi) némileg irodalomtörténeti indíttatású. Kísérletet tettem bizonyos régebbi jelképek újraértelmezésére (a Ludas Matyi képe bennünk, stb.). A magyaros (népi) humor hangjait próbálgattam. Olykor a bohózat vagy a groteszk felé hajolva. A harmadik, A koronatanú féligmeddig történelmi kriminek íródott, bárha előre ki lehet találni, hogy ki kit ölt meg. (A Colombo-sorozatban pedig egyenesen beavatják a nézőt: ki a gyilkos, mégis végignézzük a történeteket. Innen látszik bizonyos drámaesztétikai vélemények viszonylagossága. Nemrég láttam Párizsban egy réges-régi grand guignol darabot olyan finom parodisztikus éllel előadva, hogy vörösre tapsoltam a tenyeremet. Pedig volt abban minden: elcserélt gyermekek, vak és árva lány, rablók, templom, éjféli temető, hercegnő, kiről az derül ki: ő a lány anyja; bordélyház, kocsma, koldusok, rengeteg álvér és a többi. Ennek ellenére mindenki remekül

mulatott: a közönség egy része a történetet követte, a másik része az iróniát, a parodisztikus játékmódot. Mindkettő kielégült.")

A fülszövegen található rövid magyarázatból arra következtethetünk, hogy nincs a drámahistóriának olyan fejezete, amely ne hatna termékenyítően a képzeletre. Ennek okán s jogán előkotorhatóak a régi történetek, és át- vagy földolgozva ismét pódiumra lehet állítani, mert a bájkeserves — mesés bohóckodásokra nagy az igény. Páskándi az elöljáró szavakban azt ecseteli, hogy noha Csokonai nem afféle **„őshippi"** volt, ám ennek analógiája lehetséges. A sokat csúfolt és kinevetett poéta tálentumát az idő igazolta, s ebben ott a kicsinyeskedőknek, irigykedőknek, öntömjénező dilettánsoknak az intés, hogy a zseni ereje, hatalma a jövőben van. Szövetségesei a holnapban rejtőznek, s ők nem hívhatók előre az időben, de a jelen silány akarnokai hiába is reménykednek abban, hogy az unokák nemzedéke emlékezik majd rájuk.

Kései elégtétel, ám mégsem eredménytelen. Csokonai Vitéz Mihály, az internátusból elcsapott és Lilla után hiába epekedő diák ma is közöttünk van, hiszen csak a költészet respublikájában lehet örök életűnek maradni. Páskándi ezért kedveli a már néhányszor sikerre vitt művek technikai és szellemi **„megfejelését"**. Ezt cselekedte az **Ők négyen**, a **Van ilyen család**, az **Egy ember, aki megúnta a bőrét**, a **Lope de Vega Magyarországi fenevad** című darabokkal; ezeket intellektuális közkincsnek tekintve új foglalatba rakta, és 60—95 százalékban saját művének tekinti. Ez utóbbi szám a Ludas Matyira vonatkozik, mert ebben az önjelölt messiásság, a merénylet filozófiájának értelmét keresve arra a következtetésre jut, hogy az egyéni bosszú — nem vezet sehová, de a megaláztatás ellen tiltakozni kell. Csak hát ezzel a szemlélettel az a baj, hogy a totalitárius színházban lehet protestálni és büntetlenül kimondani: a deresre húzás is önbíráskodás, ám a diktatúrákban még a népmesei igazságszolgáltatásra sincs lehetőség. Páskándi meditációi a szabadságról, félelemről, az ember lehetőségeiről ilyenkor bosszantóan papírízűek, pedig nálánál kevesebben tudják jobban, hogy miféle érzést vált ki a cellaajtók csapódása és a megsemmisülés licitált fenyegetése.

A feledés könnyű lebegésének örömeit ismerjük és emlékezünk arra is, hogy amikor 1977-ben üzletekbe került **A papírrepülő eltérítése** című verseskötet, a költeményeket böngészve föltűnt a valóságtól távolodni akarás vágya. Nem a hétköznapok aprócseprő ügyeitől, inkább a megnevezett világtól undorodott, s kijelentette: **„A képzavar az én jelenem."** A líra rendetlensége nem

káoszt teremtő játék, az bástya, sánc, mert ahogyan írta más helyütt: **„Diadalom a Csináltban sosem bizonytalan..."** Még az a szerencse, hogy a föltöltődni, a fantáziát élesíteni akaró tollforgatóknak alkalmasint pihentető menedék a közérthető mese, persze ehhez is kell, hogy necsak szeressék, de értsék is a gyermekek gyönyörűvé stilizált ábrándjait. Páskándi Géza 1966-ban publikált második kötete, a **Tündérek szakácskönyve** is a kicsinyeknek íródott, s azóta is hűségesen gyakorolja ezt a műfajt: **A szalmabábuk lázadása** a Móra Kiadó gondozásában 1985-ben jelent meg. Az események a világosi fegyverletétel után Pest-Budán játszódnak. Két kis árva, Penyige Pál és Derelye Borbála bolyonganak a főváros utcáin, s jószerencséjük Hétszáz Jeromos bábkészítő mesterhez vezeti őket. A kis házban menedéket, munkát és hasonló sorsú gyermekeket találnak. Feltűnt nékik, hogy az általuk készített szalmabábukból három különleges elbánásban részesül: az osztrákok megbizottja készíttette azokat a szabadságharc hőseinek mintájára, hogy legalább jelképesen kivégezhessék az elmenekült forradalmárok vezetőit. Jeromos mester házában titokzatos dolgok történnek éjszakánként, s Pál és Borbála a dolgok végére akarnak járni. A bábuk közé bújnak, ám reggel maguk is eltűnnek, és olyan birodalomba jutnak, ahol más törvényeknek kell engedelmeskedni. Izgalmas kalandok után kerülnek ismét haza, és csupa örömteli meglepetés várja őket.

Itt a vége, fuss el véle! — fejezhetnénk be stílszerűen a bemutatásra került könyvek recenzióját, de Páskándi ebben a kötetében igen fontos dologra hívja fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy nem szabadna éles határral kettéválasztani a gyermekeknek, illetve a felnőtteknek szóló irodalmat, mert vannak a születéstől halálig tartó, elromolhatatlanra dunsztolt igazságok. De ilyeneket soha nem lehet fölkérésre, határidős feladatként papírra vetni. Ehhez emlékezni kell anyánk altatóira, balladás énekeire, és ajánlatos tudni, hogy ami nekünk játék, az másnak kín is lehet. **A világ legjobban őrzött palotája** című régebbi novellájában arra a borzongtató felismerésre jut, hogy noha ezt a kastélyt nem strázsálja senki, az ismeretlentől, a kockázattól rettegés mindenkit visszatart attól, hogy belépjen oda: **„...kinek-kinek saját félelme őrzi ezt a palotát!"** — foglalja össze a paraboliszti-kus tanulságot. Így tehát napjainkban bármikor előfordulhat, hogy a mesék hagyományos epilógusa — **„Aki nem hiszi, járjon utána!"** — úgy hangzik majd: **„Aki nem hiszi, annak utána járnak!"** És ez nem borúlátó jósolgatás. Illyés Gyula még életében

figyelmeztetett arra, hogy **„A problémák úgy sorakoznak, mint egy bérkaszárnya gangján a konyhaajtók. Az emberségnek vagyunk szűkiben...''**

„A himnusz nem recsegő induló!"

Baka István: Döbling
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 52 lap

Kovács István: Véset
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 76 lap

Nyilasy Balázs: Rés és kaland
Magvető Könyvkiadó, Budapest 1985. 87 lap

Ki most kezébe lantot vesz, könnyedén megteheti, hogy saját fájdalmát és örömét dalolja el, mert az utóbbi esztendőkben a kultúrpolitikusok az alanyiságot jobban támogatják, mint a lándzsaként döfögető harcos gondolatok publikálását. Ezért is körülményes az igazi értékeket kiemelő mustra, hiszen jól tudjuk, hogy a költő védtelen, nincs igazi Bakonya, ahová elrejtőzhetne. Legfeljebb annyit tehet a poéta, hogy az egymásra orvul támadó budapesti művészvilágból vidéki városba húzódik, ahol csöndes kocsmákat választhat búvóhelyül. **Baka István** is immár tíz esztendeje keresi azt a zúgot, ahol nyugodtan álmodozhat. Első verseskötete, a **Magdolnazápor** 1975-ben jelent meg, s ezt követte 1981-ben a **Tűzbe vetett Evangélium**. A kritikusok úgymond **„észrevették"**, s ez hozzásegítette ahhoz, hogy 1984-ben egy vegyes műfajú — novellákat és színjátékot tartalmazó — könyve, a **Szekszárdi mise** is nyomdafestéket lásson. Az 1948-ban született szerző sikeresnek vélheti pályafutását, hiszen gyors egymásutánban sorjáznak könyvei, ám a képekben fogalmazott látomásaiból hiányzik a derű. A csudaszép látványokat is széttördeli, hogy azután saját ízlés szerint rakosgathassa, bíbelődhessen a darabkákkal és szúrós szilánkokkal: **Tebenned bíztunk elejitől fogva . . .** — csak ennyi a remény. A lényegre érző tehetsége vitathatatlan és ezt ügyesen párosítja a nyelvi leleményességgel, hogy a fegyvertelen némaságból az Istenhez fohászkodjon: **Uram, a világot ily hamar meguntad . . . A mennyország kőkerítésének te-**

tejére szórt üvegcserepeken elvérzik a zsoltár, s a XX. század végefelé az imádság szavai már alig hallható neszek. A félszázlapos Döbling 1985-ben jelent meg, és az **Baka István** negyedik kötete, de a versek nem vadonatújak, hiszen 1978 őszétől 1983 tavaszáig vetette papírra a vesztüket érző kortársak felelőtlenségeit összegező sorokat. A komor létélmények gyűjteménye riadalmasan valós helyzetet ábrázol, mert dühödt horkanásai az ólomsörétek záporos találataival csipkézik a közönyösök lelkiismeretét: **Emeljük hát poharainkat, mert többé nem fűzzük a prímás vonójába a térkép lapjait** — kiált az áttételesen historizáló költeményében Baka István, hogy befejezésül elsuttoghassa: **A mi vérünk alkonyodik a borban** ... Az alkoholban megfürdetett lélekharangos versekben ott bolyong a gyászöklű rettenet, mert a negyvenedik esztendejük felé vezető ösvényt taposó, ám még mindig fiatalnak minősített költők hazánkban gyakorta megtapasztalják, hogy a kártyalapokon egymással lábbal fektetett katonatetemek föntijének díszes ravatal dukál, míg a lentit vesztőhelyről vonszolták a gödörbe. De mi légyen akkor, ha megfordítjuk a paklit: **A nappalok sötétséggel leöntve, a harangok kongásából kiöntik a messzehordó ágyúk robaját, s menetelünk a sörszagú indulókra** ... — motyogja kínlódva, miként gyötrődött az őrület béklyóit lerázni akaró Széchenyi — Döblingben. **Baka István** a mindig megismétlődő tegnapokból építi a jelen romjait, s ez a tüsténkedő igyekezet bámulatra kényszerít, mert a legnagyobb magyar vívódásait úgy vetíti elénk, hogy látjuk az üstökös hullását.

Kovács István is ahhoz a nemzedékhez tartozik, akik már az új rendnek nevezett kor homályában sikoltották le magukról a magzatburkot, vagyis 1945-ben lett honpolgár. Később történelem-lengyel szakon szerzett középiskolai tanári diplomát, s első kötete, a **Havon forgó ég** 1973-ban, a következő **Ördöglakat** címmel 1982-ben jelent meg. A teremtéskísérletezések könyörtelen munkásaként a konfessziós cselekedetek szenvedéslajstromozására vállalkozott, és az 1985-ben kiadott könyvében, a **Vésetben**, már a határokon túli magyarság sorsáért is perel. Nem a modern formákkal tapogatja körbe a nagy halom semmi mezsgyéit, és kerüli a zúgszeszfőzdék vendégeinek majd én megmutatom handabandázó kinyilatkoztatásait is. Szolíd felelősséggel, de kifinomult érzékenységgel kutatja, hogy az ablakon lévő rács miért megfejthetetlen keresztrejtvény. Az abszurd és irracionális jelenségek torzító tükörlabirintusában a szorongást akarja legyőzni: **A Notre-Dame-hoz nyúlni ős bűn, de vannak városok, amelyeket**

lerombolni bárkinek szabad! — töpreng imigyen az egyébként jó, csak a torka véres eseményeken. A nem emészthető kérdések szapora burjánzását látva a válaszhiányok okait nyomozza, hogy mostanság miért nincsenek ellentétes fogalmak, s ebben a pusztulásos karneválban hovatovább csak idétlenkedni szabad. A kedélyes irónia hiánycikk lett a honi literatúránkban, hiszen az alkotók vagy paroláznak a hatalommal, netán bárgyú filozófiai tételeket puffogtatnak, s alig pár tucatnyian firtatják, hogy mi végre is teremtődtünk. Roppant érdekes az a tény, hogy a mai középgeneráció azon tagjai, akik kettő, illetve ennél több gyermeket nevelnek, monomániás konoksággal igyekeznek legyőzni az előttük tornyosuló akadályokat, míg az egyke vagy egy sem hirdetői mindig találnak mentséget a kudarcokra. **Kovács István** is azért vizsgálgatja a sudár jegenyék titkait, mert leányt és fiút nevel, fészket őriz, nézése lomb-éberség. A család sugárzó sokasodása mozdulatlanul is pontosan érzékeli az időt, és akire otthon csöppnyi emberkék nevetnek, az széles ívben kikerülheti az önmagukat becsapó magányos alkotókat, akik másokkal vívják a mosolygás boxpárbaját. Az elszirénázó pillanatok után rengetegen kapkodnak, de néhány ütemmel lemaradnak az irgalmatlanul száguldó percektől, és szennyezett vízzel akarják szomjukat oltani. **Kovács István** a forrásban fürdik, s az üdítő csöppekről leperegnek a távirányított vezércikk-sugalmazások: **Alkalmasint a kételkedés is bűn lehet!** A lejegyezhetetlen visszhangokat úgy rajzolja a tehetetlenség kottalapjára, hogy a szolmizáló kéz pantominmozdulataiból eltéveszthetetlen pontossággal látjuk a dal duhaj hajlékonyságait. Elmagyarázza nekünk, hogy: **A síró maszkot zuhanó emlékek kalapálják** ... — de kié az arc, amott, Kolozsvárott?!

Nyilasi Balázs sem sorolható a nyugodtan terpeszkedők csapatához. Kötetének címe, a **Rés és kaland** is arra hívja fel a figyelmet, hogy a képzeletbeli hasadék előtt toporgó poéta óhajtja az izgalmakat, de nehéz eldönteni: a cinikus kényelemből érdemes-e föltápászkodni. Kétségtelen, hogy a bőrüket cserélgető tanult hűségesek joggal ironizálnak az igazságot kereső Robin Hoodokon, mert a lelkes fanyalgásra okított — vagy inkább: szoktatott — tollforgatók gyorsan elsajátítják a rugalmasan alkalmazkodó divatok szabványformuláit, és megtanulják, hogy a zsoldosok túlerejét versekkel nem győzhetik le. Maradnak a bizakodó álmok — jövő helyett, s az illúziótlanság öngúzsoló mozdulatlanságában csak abban lehet reménykedni, hogy az átmenetinek hirdetett korban ide-oda lökdösött milliók nem lesznek lélek-

ben és szellemben is kétlakiak. **Nyilasi Balázs**, a mozaikok soklényegűségére jellemző módon passzítgatja a líra morzsáit, amiket megmentett a nagy süket letargiák mocsarából, de bevallja, hogy elhárítja magától a magyar költészet hagyományos történelmi sors- és társadalmi szerepvállalását. **A tengerek másnak valók!** — írja Adynak ajánlott versében, ám a rímparádékat nem zavarja sarokba. A variációkkal való játszadozásai közben olykor nem veszi észre — legalábbis így tesz —, hogy a vesszőtelenül bóklászó állítmányai nem kunyeráló siránkozások: **Mikor legvégsőkig feszül a húr, és már-már elviselhetetlen a perc (hét-hat a szovjetek javára)**... — árulja el ekképpen, mikor is alkalmazza — görcsoldóként — a varázsigéket. És jön a megkönnyebbült szusszanás, hogy a meccsnek vége van, de az értelem tehetetlen és ismét konzerválódnak a vágyak. Az agyontiport felkelés legendás tíz napját csak könyvből ismerő poéták is utálkozva figyelik a cinkelt lapokkal zsugázó hamiskártyásokat, mert rajtuk — idáig — nem fogott a kacskaringós sámán-átok, de a zászlók suhogásától összerezzennek. A harmincadik életévükön túli nemzedék költői közül számosan azért húzódnak a szándékos alanyiság paravánja mögé, hogy ott, az agyonkábított csöndben kicsomagolják a dobozban pihenő lobogókat, hiszen a rádiók szünetjeleit hallgatván rádöbbentek: **A himnusz nem recsegő induló!**

Tartalom

„A didergő elme korának esztendeiben . . .” 5
„Az éjnek némely óráiban . . .” 9
A termékeny bizonytalanság 13
„Kétmillió arcnak ránca . . .” 20
„ . . . Mint egy kitépett nyelvű gyermek!” 26
A régtől megtartott szokások 32
„Otthonról — haza menni . . .!” 39
„Akiket a sors magukhoz békített . . .” 46
Meddig kell még félni 49
Jöjjön vissza hétfőn 52
A múltban keresni a jövőt 56
A megzavart értéktudat 63
„Majd jövök!” — üzeni a kedves 67
Badacsony felől bánatot fúj a szél 71
Alakítani a közvetlen jövőt 75
„S az embernek teste nem vet árnyékot . . .!” 82
Legyen néki könnyű a „nehéz föld” 89
A „nehézfiú” majálisa 95
Egyik gyerek megvágta, másik gyerek gyógyítja 102
„Így inté vala őket Jeremiás” 109
A „földhözragadt” méltóságot követel 116
Ki őrzi a félelem palotáját?! 123
„A himnusz nem recsegő induló!” 130
Tartalom 135

A szerző Nyugaton megjelent könyvei

,,CSAK A REGGELEK BORZALMASAK . . .''
Katolikus Magyarok Vasárnapja — Nemzetőr
Youngstown — München, 1982

,,HA A MOSOLYOK ELAPADNAK . . .''
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1984

,,A JÚDÁSIDŐ ÁRVÁI . . .''
Weller Publishing, Co. Ltd.
Toronto, 1985

EMBERMALOM
A szerző kiadása
München, 1985

HOLNAPTALANOK
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1986

PASSIO
Nemzedékek kiadása
München, 1988

ÜZENET AZ ÉLŐKTŐL
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Youngstown, 1988